अध्याय एक :

अध्ययनको परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

संस्कृतको 'भाष् धातुबाट 'भाषा शब्दको निर्माण भएको हो । 'भाष् धातुको अर्थ बोल्नु वा भन्नु भन्ने हुन्छ । यसमा स्त्रीत्वबोधक 'टाप् (आ) प्रत्यय लागेर बनेको 'भाषा शब्दले 'बोली भन्ने अर्थ दिएको छ । भाषा विचार विनिमयको माध्यम हो तर विचार विनिमयका सबै माध्यमलाई भाषा भनिँदैन । खास गरी स्वर र व्यञ्जन जस्ता ध्वनिहरू स्पष्ट छुट्याउन सकिने गरी मान्छेका उच्चारण अवयवद्वारा उच्चरित आवाजलाई मात्र भाषा भनिन्छ । यसरी व्यापक अर्थमा केही कुरा व्यक्त गर्ने सङ्केतलाई भाषा भनिए पनि भाषावैज्ञानिक सन्दर्भमा मानवीय उच्चारण अवयवद्वारा उच्चरित यादृच्छिक ध्वनिप्रतीकहरूको व्यवस्थालाई भाषा भन्ने गरिएको छ (न्यौपाने, २०६६:१) ।

स्वतन्त्र रूपमा प्रयोग हुने भाषाको सानो तर अर्थपूर्ण एकाइलाई शब्द भनिन्छ । 'घर, घरेलु, पानी' आदि स्वतन्त्र रूपमा प्रयोग हुने र अर्थपूर्ण पनि भएका हुँदा शब्द हुन् तर उपसर्ग (प्र, वि, निर् आदि) तथा प्रत्यय (आलु, एलु, इक् आदि) को प्रयोग स्वतन्त्र रूपमा नहुने र तिनका अर्थ पनि नभएकाले ती शब्द होइनन् । त्यस्तै, 'गर्, पढ्, लेख् आदि धातुहरू अर्थयुक्त भएपनि तिनको स्वतन्त्र प्रयोग नहुने हुनाले ती पनि शब्द मानिदैँनन् (बराल,२०६६:८) ।

१.२ समस्या कथन

राष्ट्रकवि माधवप्रसाद घिमिरेद्वारा रचित **राष्ट्रनिर्माता** खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरू सम्बन्धी समस्याहरूलाई बुँदागत रूपमा निम्नअनुसार उल्लेख गर्न सकिन्छः

क. **राष्ट्रनिर्माता** खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरू के कस्ता रहेका छन् ?

ख. **राष्ट्रनिर्माता** खण्डकाव्यका तत्सम शब्दहरूका बनोट कस्ता छन् ?

ग. **राष्ट्रनिर्माता** खण्डकाव्यमा शब्दवर्गका आधारमा तत्सम शब्दहरू के कस्ता छन् ?

घ. **राष्ट्रनिर्माता** खण्डकाव्यमा तत्सम शब्दहरूका अर्थ केकस्ता छन् ?

ङ. **राष्ट्रनिर्माता** खण्डकाव्यमा तत्सम शब्दहरूको आवृत्तिको अवस्था कस्तो छ ?

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

यो अध्ययन निम्न उद्देश्यमा केन्द्रित रहेको छ :

क. **राष्ट्रनिर्माता** खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको सङ्कलन गर्नु,

ख. **राष्ट्रनिर्माता** खण्डकाव्यका तत्सम शब्दहरूको बनोट पत्ता लगाउनु,

ग. **राष्ट्रनिर्माता** खण्डकाव्यमा शब्दवर्गका आधारमा तत्सम शब्दहरूको वर्गीकरण गर्नु

घ. **राष्ट्रनिर्माता** खण्डकाव्यमा तत्सम शब्दहरूको अर्थ अध्ययन गर्नु र

ङ. **राष्ट्रनिर्माता** खण्डकाव्यमा तत्सम शब्दहरूको आवृत्तिको अवस्था पहिल्याउनु ।

१.४अध्ययनको सीमाङ्कन

यस शोधकार्यमा **राष्ट्रनिर्माता** खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको अध्ययनमा मात्र केन्द्रित छ । यस शोधकार्यको सीमाहरू निम्नलिखित रहेका छन् :

क) **राष्ट्रनिर्माता** खण्डकाव्यमा मात्र प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको सङ्कलन,

ख) **राष्ट्रनिर्माता** खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको निर्माण प्रक्रिया,

ग) **राष्ट्रनिर्माता** खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको शब्दवर्गको स्थिति,

घ) **राष्ट्रनिर्माता** खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको आवृत्तिको अवस्था,

ङ)**राष्ट्रनिर्माता** खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको अर्थनिर्धारण ।

१.५ अध्ययनको औचित्य र महत्व

'राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दको अध्ययन' शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार गरिएको छ । विभिन्न शब्दहरू (तत्सम, तद्भव र आगन्तुक) मध्ये यस शोधपत्रमा तत्सम शब्दको मात्र अध्ययन गरिएको छ । यस शोधपत्र तयार गर्नुपूर्व **राष्ट्रनिर्माता** खण्डकाव्यका तत्सम शब्दहरूको अध्ययन नगरिएकाले यस शीर्षकमा अध्ययन गर्न आवश्यक देखिएको छ । यस शोधपत्र स्नातकोत्तर तह प्रथम वर्षमा अध्ययनरत विद्यार्थी र अध्यापनरत शिक्षक वर्गलाई लक्षित गरी तयार पारिएको छ ।

तत्सम शब्द भन्नाले संस्कृतबाट रूप परिवर्तन नभई जस्ताको त्यस्तै नेपाली भाषामा आएका शब्द भन्ने बुझिन्छ । नेपाली भाषामा तत्सम शब्दहरूले सोझै पनि अर्थ

प्रदान गर्ने र वाक्य निर्माणमा पनि केन्द्रीय भूमिका निर्वाह गर्ने हुनाले यस्ता शब्दको अध्ययन अनुसन्धान सामाग्रीलाई ज्यादै सतर्कता र सचेतता अपनाई विद्यार्थीहरूको उमेर, स्तर, रूचि र क्षमता आदि पक्षहरूलाई विचार गरी पाठ्यक्रम निर्माता, पाठ्यपुस्तक लेखकहरूले उपयोगमा ल्याउनु पर्ने भएकाले तत्सम शब्दको महत्व अझ बढी रहेको देखिन्छ ।

१.६पारिभाषिक शब्दहरू

तत्सम :	संस्कृत भाषाबाट जस्ताको तस्तै अर्थात रूप नफेरिइ नेपाली भाषामा आएका शब्दहरू
उपसर्ग :	मूल शब्दको अगाडि लाग्ने
प्रत्यय :	मूल शब्दको पछाडि लाग्ने, परसर्ग
समास :	दुई शब्दहरू जोडिएर नयाँ शब्द निर्माण हुने प्रक्रिया
द्वित्व :	एउटै शब्द दोहोरिएर नयाँ शब्द निर्माण हुने प्रक्रिया

अध्याय दुई :
पूर्वकार्यको समीक्षा र धारणात्मक संरचना

२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा

कुनै शोधकार्य गर्नु अगाडि त्यससँग सम्बन्धित के-कस्ता अनुसन्धानहरू भइसके त्यसबारे अध्ययन गर्नु आवश्यक देखिन्छ किनकी अघिल्ला अनुसन्धानले पछिल्ला अनुसन्धानलाई मार्गनिर्देश गर्ने गर्दछ । पूर्व कार्यको समीक्षाले विगतका अनुसन्धानहरू कसरी गरिए, के-कस्ता विधिहरूको प्रयोग गरिए, अनुसन्धान कार्यलाई सफल बनाउन के-कस्ता समस्याहरू आइपरे भन्ने कुराको जानकारी दिनाका साथै नयाँ-नयाँ विधि र सिद्धान्तका बारेमा जानकारी प्रदान गर्ने हुनाले पूर्वकार्यको समीक्षा गर्नु आवश्यक छ ।

प्रस्तुत शोधसँग सम्बन्धित अनुसन्धानहरू निम्नअनुसार रहेका छन् :

भट्टराई (२०६६) द्वारा **कक्षा पाँचको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट तत्सम शब्दहरूको अध्ययन** शीर्षकमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गतको विश्वविद्यालय क्याम्पस नेपाली शिक्षा विभागबाट स्नातकोत्तर दोस्रो वर्षको नेपाशि ५९८ पाठ्यांशको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको प्रयोजनले शोधकार्य सम्पन्न भएको पाइन्छ । उक्त शोधपत्रमा (क)कक्षा पाँचको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट तत्सम शब्दहरू केकति रहेका छन्, (ख) तिनीहरूको निर्माण प्रक्रिया केकस्तो छ, (ग) शब्दवर्गका आधारमा तिनीहरू केकस्ता छन् र (घ) तिनीहरूका अर्थको निर्धारण केकसरी गर्न सकिन्छ भन्ने विषयलाई समस्या मानी तिनीहरूका समाधानलाई उद्देश्य बनाइएको पाइन्छ । प्राथमिक स्रोतअन्तर्गत पाठ्यपुस्तक विधिबाट सामग्रीको सङ्कलन र द्वितीयक स्रोतबाट विश्लेषण गरिएकायस शोधपत्रअनुसार कक्षा पाँचको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा ३८.२४ प्रतिशत शब्दहरू प्रत्यय लागेर तत्सम शब्दको निर्माण भएको, उपसर्ग लागेर २०.५९ प्रतिशत शब्द निर्माण भएको र सन्धि एवम् समास प्रक्रियाबाट १२.५५ प्रतिशत तत्सम शब्दको निर्माण भएको कुरा उल्लेख गर्दै तत्सम शब्दहरूको वितरण कक्षा पाँचको स्तर अनुसार सन्तोषजनक नै रहेको कुराकोनिष्कर्ष निकालिएको छ ।

खड्का (२०६७) द्वारा **कक्षा ११ को सबैको नेपाली पाठ्यपुस्तकको कथा विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको अध्ययन** शीर्षकमा स्नातकोत्तर उपाधि हासिल गर्ने प्रयोजनका लागि शोधकार्य सम्पन्न भएको पाइन्छ । उक्त शोधमा (क) कक्षा ११ को सबैको नेपाली

पाठ्यपुस्तकको कथा विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरू केकति छन्, (ख) ती शब्दहरूको निर्माण प्रक्रिया केकस्तो छ, (ग) तिनीहरूलाई शब्दवर्गका दृष्टिले केकसरी वर्गीकरण गर्न सकिन्छ र (घ) तिनीहरूमध्ये कुन कुन शब्दको आवृत्ति भएको छ भन्ने प्रश्नलाई मूल समस्या मानी तिनीहरूको समाधान गर्ने उद्देश्य लिइएको पाइन्छ ।पुस्तकालयीय र पाठ्यपुस्तक विधिमा गरिएका यस अध्ययनमा तत्सम शब्दहरूको अर्थ, व्युत्पत्ति, पाठ र पृष्ठसङ्ख्या समेत उल्लेख गरिएको देखिएकालेयस शोधकार्यलाई एक महŒवपूर्ण अनुसन्धानका रूपमा लिन सकिन्छ ।

दाहाल (२०६७) द्वारा **कक्षा ११ को सबैको नेपाली पाठ्यपुस्तकको निबन्ध विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको अध्ययन** शीर्षकमा जनता बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली शिक्षा विभागअर्न्तगत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको पाठ्यांश नेपाशि ५९८ को प्रयोजनका लागि तयार पीरिएको देखिन्छ । उक्त शोधपत्रमा (क) तत्सम शब्द र तिनको सङ्ख्या केकस्तो छ, (ख) शब्दवर्गका आधारमा तिनको वर्गीकरण केकसरी गर्न सकिन्छ, (ग) तिनीहरू निर्माण प्रक्रिया केकस्तो छ र (घ) तीमध्ये कस्ता कस्ता शब्दको आवृत्तिको अवस्था कस्तो छ भन्ने विषयलाई मूल समस्या मानिएको देखिन्छ । यसअनुसार समस्या कथनमा राखिएका समस्याहरूको समाधान गर्नु यस शोधको उद्देश्य रहेको छ । सामग्रीका सङ्कलनका लागि प्राथमिक स्रोत तथा विश्लेषणका लागि द्वितीयक स्रोतको उपयोग गरिएका यस शोधमाकक्षा ११ को सबैको नेपाली पाठ्यपुस्तकको निबन्ध विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको निर्माण प्रक्रिया, शब्दवर्गका आधारमा वर्गीकरण, शब्दार्थ, पृष्ठसङ्ख्या आदि उल्लेख गरिएको पाइन्छ । कक्षा ११ को सबैको नेपाली पाठ्पुस्तकमा आइमाई साथी निबन्धमा २१३, भलादमीमा १२८, म फूल लिएर आउने छु मा ९४, आलुमा १२८ तत्सम शब्दहरू रहेका छन् भन्ने निक्ष्कर्ष पाइन्छ । शब्दको परिचय, शब्दको वर्गीकरण र तत्सम शब्दहरूको विश्लेषण गरिएको यस शोधकार्यलाई एक महत्वपूर्ण कार्यका रूपमा लिने सकिन्छ ।

राई (२०६९) द्वारा जनता बहुमुखी क्याम्पस, इटहरीमा **उर्वशी खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दको अध्ययन** शीर्षकमा शिक्षाशास्त्र स्नातकोत्तर तहका लागि शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ । पुस्तकालयीय अवलोकन विधिमा गरिएका यस अध्ययनमा (क) तत्सम शब्दको संख्या, (ख) तिनीहरूको पदवर्ग, (ग) तिनीहरूको बनोट र (घ) आवृत्तिलाई समस्या मानी तिनीहरूका समाधानलाई उद्देश्यका रूपमा लिइएको पाइन्छ ।

यस खण्डकाव्यमा ४१७६ शब्दहरू रहेकामा १०५६ अर्थात् २५.३४ प्रतिशत तत्सम शब्द रहेको निष्कर्ष निकालिएको पाइन्छ । यसै गरी नरकदलघर्षण, मुनिमनगिरि, मृतसञ्जीवनीगुच्छा, मानसमोहनकारी जस्ता अति कठिन र अप्रचलित शब्दको प्रयोग भएको पनि देखाइएको छ ।

बस्नेत (२०७१) द्वारा **स्नातक अनिवार्य नेपालीको कथा विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरू** शीर्षकमा शिक्षाशास्त्र सङ्काय, जनता बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली शिक्षा विभाग अन्तर्गत एमएड दोस्रो वर्षको नेपाशि ५९८ पाठ्यांशको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको प्रयोजनार्थ शोधपत्र तयार पारिएको देखिन्छ । उक्त शोधपत्रमा तत्सम शब्दहरूका शब्दवर्ग छुट्याउनुका साथै शब्दहरूको निर्माण प्रक्रिया, अर्थ तथा पाठ र पृष्ठ सङ्ख्या पनि उल्लेख गरिएको छ । स्नातक तहको कथा विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको विश्लेषण गरिएको यो शोधपत्र स्नातक तहमा अध्ययन गरिरहेका विद्यार्थी र शिक्षकवर्गहरूका लागि समेत उपयोगी हुन सक्ने देखिन्छ ।

अधिकारी (२०७५) द्वारा **कक्षा नौ र दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट निबन्ध विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको अध्ययन** शीर्षकमा स्नातकोत्तर उपाधि हासिल गर्ने प्रयोजनले शिक्षाशास्त्र सङ्काय जनता बहुमुखी क्याम्पसबाट शोधकार्य सम्पन्न भएको पाइन्छ । प्रस्तुत अध्ययनमा (क) कक्षा नौ र दशका नेपाली पाठ्यपुस्तकका निबन्ध विधामा केकस्ता तत्सम शब्दहरू प्रयुक्त छन्, (ख) ती शब्दहरू शब्दवर्गका आधारमा केकस्ता छन्,

(ग) ती शब्दहरूको बनोट प्रक्रिया केकस्तो छ, (घ) तिनीहरूका अर्थ के के हुन् र (ङ) ती शब्दहरूको आवृत्तिको अवस्था केकस्तो छ भन्ने कुरालाई समस्झा मानिएको र ती समस्याका समाधानलाई उद्देश्य बनाइएको पाइन्छ । प्राथमिक स्रोतअन्तर्गत पाठ्यपुस्तक विधिबाट सामग्रीको सङ्कलन गरी द्वितीयक स्रोतबाट विश्लेषणात्मक विधि अवलम्बन गरी अध्ययन गरिएको यस शोधपत्रमा तत्सम शब्दहरूको पदवर्ग, व्युत्पत्ति प्रक्रियाको सामान्य अध्ययन गरिएको पाइन्छ भने शब्दहरूको अर्थ र पृष्ठ खुलाएर अध्ययन गरेको पाइएन । जम्मा ७७३ वटा तत्सम शब्दहरू रहेकामा ५३ वटाको आवृत्ति भएको निष्कर्ष निकालिएको पाइन्छ । यस शोधपत्रमा म को हुँ निबन्धमा तत्सम शब्दहरूको सबैभन्दा बढी प्रयोग र जय भुँडी निबन्धमा सबैभन्दा कम प्रयोग भएको देखाइएको छ । यसै गरी

कक्षा नौ र दशका पाँचवटा निबन्धहरूमा ५८२ शब्दसङ्ख्यामध्ये ६६.४४ प्रतिशत तत्सम शब्दहरू प्रयुक्त भएको निष्कर्ष पाइन्छ ।

पौडेल (२०७५) द्वारा **कक्षा नौको कथा विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको अध्ययन** शीर्षकमा स्नातकोत्तर उपाधि हासिल गर्ने प्रयोजनले शिक्षाशास्त्र सङ्काय जनता बहुमुखी क्याम्पसबाट शोधकार्य सम्पन्न भएको पाइन्छ । प्रस्तुत अध्ययनमा (क) कक्षा नौको कथा विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरू के कति छन्, शब्दवर्गका आधारमा ती शब्दहरू के कस्ता छन्, (ख) तिनीहरूको बनोट प्रक्रिया के कस्तो छ र (ग) ती शब्दहरूको आवृत्ति के कस्तो छ भन्ने विषयलाई समस्या मानिएको र तिनीहरूका निरूपणलाई उद्देश्य बनाइएको पाइन्छ । प्राथमिक स्रोतअन्तर्गत पाठ्यपुस्तक विधिबाट सामग्रीको सङ्कलन र पुस्तकालयीय र परामर्श विधिबाट विश्लेषण गरिएका यस शोधपत्रमा शब्दप्रयोगका दृष्टिले सबैभन्दा धेरै अनारको बोट कथामा (१४०९) र सबैभन्दा कम डाक्टर अङ्कल कथामा (११९१) शब्दहरूको प्रयोग भएको निष्कर्ष निकालिएको देखिन्छ । यसै गरी तत्सम शब्दको प्रयोगका दृष्टिले सबैभन्दा बढी बन्धनबाट मुक्ति (१८०) १३. ८५ प्रतिशत र सबैभन्दा कम अनारको बोट (१५२) कथामा १०.७८ प्रतिशत भएको निष्कर्ष निकालिएको देखिन्छ ।

भण्डारी (२०७५) बाट **कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तक २०७४ मा समाविष्ट कथा विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दको अध्ययन** शीर्षकमा स्नातकोत्तर तहका लागि शोध गरिएको पाइन्छ । यस शोधमा (क) कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तक २०७४ मा समाविष्ट कथा विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्द के कस्ता छन्, (ख) ती शब्दहरूका शब्दवर्ग कुन कुन हुन्, (ग) तिनीहरूको बनोट प्रक्रिया केकस्तो छ, (घ) तिनीहरूका अर्थ के के हुन् र (ङ) तिनीहरूको आवृत्ति अवस्था केकस्तो छ भन्ने समस्यालाई लिइएको छ । यी समस्याअनुसार कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तक २०७४ मा समाविष्ट कथा विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दको सङ्कलन, ती शब्दहरूका शब्दवर्गको निर्धारण, तिनीहरूको बनोट प्रक्रियाको निरूपण, तिनीहरूको अर्थनिर्धारण र तिनीहरूको आवृत्ति अवस्था पत्तला लगाउनु उद्देश्य राखिएको छ । निर्दिष्ट पाठ्यपुस्तकलाई जनसङ्ख्या र नमुना, त्यसबाट तत्सम शब्दलाई नमुना छनोट गरिएको पाइन्छ ।चारवटा कथामा रहेका ८३५ शब्दमध्ये ३८७ अर्थात् ४.६३ प्रतिशत तत्सम शब्द रहेको निष्कर्ष निकालिएको पाइन्छ ।

राई (२०७५) द्वारा **कक्षा एघारको ऐच्छिक नेपाली पाठ्यपुस्तकमा निबन्ध विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दको अध्ययन** शीर्षकमा शिक्षाशास्त्र सङ्काय, जनता बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली शिक्षा विभाग अन्तर्गत एमएड दोस्रो वर्षको नेपाशि ५९८ पाठ्यांशको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको प्रयोजनार्थ शोधपत्र तयार पारिएको देखिन्छ । उक्त शोधपत्रमा (क). कक्षा ११को ऐच्छिक नेपाली विषयको निबन्ध विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरू के कस्ता रहेका छन्, (ख) ती निबन्धमा रहेका तत्सम शब्दहरूको निर्माण वा बनोट कस्तो छ ?, (ग). ती निबन्धमा तत्सम शब्दहरूको सङ्ख्यात्मक अवस्था कस्तो छ र (घ). ती निबन्धमा तत्सम शब्दहरूको आवृत्तिको अवस्था कस्तो छ भन्ने समस्या मानिएको पाइन्छ । पुस्तकालयीय विधिमा गरिएका उक्त अध्ययनमा समस्या कथनका उठाइएका समस्याहरूका समाधानमा केन्द्रित रहेको छ । यसअनुसार कक्षा ११को ऐच्छिक नेपाली विषयको निबन्ध विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको वर्णानुक्रमिक विवरण दिनु, ती निबन्धमा रहेका तत्सम शब्दहरूको निर्माण वा बनोट प्रक्रिया पत्ता लगाउनु, ती निबन्धमा तत्सम शब्दहरूको सङ्ख्यात्मक अवस्थाको अध्ययन गर्नु र ती निबन्धमा तत्सम शब्दहरूको आवृत्तिको अवस्था निरूपण गर्नुलाई उद्देश्य मानिएको पाइन्छ । अध्ययनपश्चात् उक्त शोधमा शब्दप्रयोगका दृष्टिले सबैभन्दा धेरै शब्दहरूको प्रयोग भएको निबन्ध पहाडी जीवन रहेको र सबैभन्दा न्यून रहेको निबन्ध खै खै रहेको, निष्कर्ष निकालिएको पाइन्छ तर प्रतिशतका दृष्टिले भने तत्सम शब्दहरूको प्रयोगलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी तत्सम शब्दको प्रयोग भएको निबन्ध खै खै रहेको र सबैभन्दा कम तत्सम शब्दहरूको प्रयोग भएको निबन्ध सगरमाथामा तेन्जिङ रहेको निष्कर्ष देखाइएको छ ।

२.२ पूर्वकार्यको उपयोगिता/कार्यान्वयन

माथि गरिएका पूर्वकार्यहरूका समीक्षाबाट शीर्षक चयन, समस्या कथन र शोधविधिका निर्धारणमा सहयोग पुगेको छ । ती पूर्वाध्ययनहरू हेर्दा **राष्ट्रनिर्माताखण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको अध्ययन** हालसम्म कसैले नगरेकाले यस शीर्षकमा अनुसन्धान गरिनु आवश्यक देखिएको छ ।

यसभन्दा अगाडि शब्दभण्डारका क्षेत्रमा धेरै अनुसन्धान भएका छन् । ती अनुसन्धानले आवश्यक मार्गनिर्देश गर्ने हुनाले ती अनुसन्धानका बारेमा अध्ययन गर्न जरूरी छ । यस अघि निर्मला अधिकारीले ˘कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट शब्दहरूको

अध्ययन' शीर्षकमा शोधकार्य गरेकी छिन् । उक्त शोधमा तत्सम, तद्भव र आगन्तुक शब्दहरूको वर्णन गर्दै ती शब्दहरूको शब्दवर्ग, र व्युत्पत्ति प्रक्रिया उल्लेख गरिएको पाइन्छ भने अर्थ र पृष्ठ खुलाएर अध्ययन गरिइएको पाइँदैन । त्यसै गरी हीरा भट्टराईले ˘कक्षा पाँचको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट तत्सम शब्दहरूको अध्ययन' शीर्षकमा अर्को शोधकार्य सम्पन्न गरेकी छिन् । उक्त शोधकार्यमा तत्सम शब्दहरूको व्युत्पत्ति प्रक्रियाअनुसार के-कति शब्दहरूको कति प्रतिशतमा प्रयोग भएका छन् भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको पाइन्छ । त्यसैगरी गोमाकुमारीले ˘कक्षा ११ को सबैको नेपाली पाठ्यपुस्तकको कथा विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्द' शीर्षकमा शोधकार्य सम्पन्न गरेकी छिन् । उक्त शोधकार्यमा तत्सम शब्दहरूको अर्थ, व्युत्पत्ति, पाठ र पृष्ठ सङ्ख्या उल्लेख गरेकी छिन् । त्यसैगरी दाहालले ˘कक्षा ११ को सबैको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा निबन्ध विधामा प्रयुक्ततत्समशब्दहरूको अध्ययन' शीर्षकमा शोधकार्य सम्पन्न गरेकी छिन् । यस शोधमा कुन पाठमा, कति तत्सम शब्दहरूको प्रयोग भएको छ, त्यसको जानकारी दिँदै ती शब्दहरूको शब्दवर्ग,शब्द निर्माण प्रक्रिया, शब्दार्थ र पृष्ठ सङ्ख्या उल्लेख गरिएको छ । त्यसैगरी नारायण बस्नेतले ˘स्नातक अनिवार्य नेपालीको कथा विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरू' शीर्षकमा अर्को शोधकार्य सम्पन्न गरेका छन् । यस शोधमापनि तत्समशब्दहरूको शब्दवर्ग, शब्द निर्माण प्रक्रिया, अर्थ र पृष्ठसङ्ख्या उल्लेख गरिएको छ ।

माथि सम्पन्न गरिएका शोधकार्यमा कुनैमा तत्सम शब्दहरूको शब्दवर्ग, शब्दनिर्माण प्रक्रिया, अर्थ, पृष्ठसङ्ख्या, पाठ, तत्सम शब्दहरूको आवृत्ति मध्ये कसैले शब्दवर्गलाई उपेक्षा गरेका छन् भने कसैले अर्थलाई, कसैले पृष्ठसङ्ख्यालाई त कसैले शब्दहरूको आवृत्तिलाई उपेक्षा गरेका छन् तर यस **राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दको अध्ययन** शीर्षकको यो शोधपत्रमा तत्सम शब्दहरूको शब्दवर्ग, शब्द बनोट प्रक्रिया, अर्थ, र तत्सम शब्दहरूको आवृत्तिको स्थिति जस्ता पक्षहरू समावेश गरिनुका साथै कति तत्सम शब्दहरू आवृत्ति भएका छन्, त्यसको जानकारी पनि तालिकामा प्रस्तुत गरिने हुनाले यो नितान्त मौलिक शोधपत्र रहेको पुष्टि हुन्छ । माथि उल्लेख गरिएका पूर्वकार्यमध्ये शान्ता दाहाल र अलिकति नयाँ तरिकाअनुसार निर्मित भएकोले गर्दा नारायण बस्नेतको शोधपत्र मेरो शोधपत्र तयार गर्दा विशेष उपयोगी रहेका छन् ।

यस शोधपत्रले एमएड प्रथम वर्षमा अध्ययनरत विद्यार्थी र अध्यापनरत शिक्षकलाई प्रत्यक्ष रूपमा सहयोग पुऱ्याउने छ । यसका साथै कुन पाठमा कति तत्सम शब्दको प्रयोग भएको छ, ती पाठहरू कुन तहका लागि उपयुक्त छन् भन्ने कुराको जानकारीले पाठ्यक्रम निर्मातालाई र अन्य सरोकारवालालाई पनि आवश्यक सहयोग प्रदान गर्नेछ । अतः यो शोधपत्र नीतिगत रूपमा पठनपाठनका क्षेत्रमा, पाठ्क्रम निर्माण र पाठयपुस्तक लेखनका क्षेत्रमा कार्यान्वयन गर्न सकिनेछ ।

२.३ सैद्धान्तिक र धारणात्मक संरचना

यस अनुसन्धान तयार गर्न यस पूर्वका अनुसन्धानहरूलाई सूक्ष्म रूपमा अध्ययन गरिएको छ । यस अनुसन्धानलाई पूर्ण रूपमा तयार गर्न प्राडा पारसमणिभण्डारीको ‘नेपाली गद्य र नाटक’ पुस्तक, अधिकारी र भट्टराईको ‘प्रयोगात्मक शब्दकोश’ र नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठानको ‘नेपाली बृहत् शब्दकोश’(२०७५)तथा टीकादत्त बरालको **तत्सम शब्दहरूको व्युत्पत्तिमूलक शब्दकोश**लाई आधार मानिएको छ ।

शब्द भनेको भाषाको सम्पत्ति हो । सम्पत्तिको समूह शब्दभण्डार हो । जसरी व्यक्तिको सम्पत्तिको भण्डार विभिन्न किसिमले सङ्गठित भएको हुन्छ । त्यसैगरी भाषाको शब्दभण्डार पनि विभिन्न किसिमले संरचित भएको हुन्छ । यस्ता शब्दभण्डारका शब्दहरूलाई विभिन्न आधारमा विश्लेषण गरिन्छ । यसमध्ये शब्दभण्डारको विश्लेषणका मुख्य आधारहरू व्युत्पति, कार्य र स्रोत गरी तीन वटा छन् । व्युत्पति शब्दको बनोट, कार्यले त्यसको वाक्यात्मक कार्य र स्रोतले शब्द प्राप्त हुने ठाउँलाई जनाउछ (गौतम र अन्य, २०५९:१३०) ।यिनै सैद्धान्तिक आधारहरूमध्ये यहाँ स्रोत, बनोट र कार्यगत आधार अपनाएर विश्लेषण गरिएको छ ।

२.३.१ शब्दको वर्गीकरण

नेपाली भाषाका शब्दहरूलाई प्रायः स्रोत, बनोट र कार्यको आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

२.३.१.१ स्रोतका आधारमा शब्दको वर्गीकरण

नेपाली भाषाको शब्दभण्डार धेरैजसो संस्कृत भाषाकै शब्दहरूले भरिएको छ र केही शब्दहरू अन्य भाषाबाट पनि आएका छन् । यसै आधारमा नेपाली शब्दहरूलाई तत्सम,

तद्भव र आगन्तुक गरी तीन प्रकारमा बाँडन सकिन्छ । तत्सम र तद्भवलाई नेपालीमा मौलिक शब्द पनि भनिन्छ ।

२.३.१.२ तत्सम शब्द

'तत्सम' को अर्थ 'पहिले भएजस्तै' भन्ने हो । संस्कृत वा प्राकृत भाषाबाट जस्ताको त्यस्तै नेपालीमा आएका शब्दलाई तत्सम शब्द भनिन्छ । यस्ता शब्दहरू लेख्ता सामान्यतया हिज्जे फेरिएको हुँदैन (बराल र एटम,२०६६:८७)ý: अभिनेत्री, तीक्ष्ण, अर्थ, इन्द्रिय आदि ।

२.३.१.३ तद्भव शब्द

संस्कृत र प्राकृत भाषाबाट विभिन्न चरणहरूमा परिवर्तित र विकसित हुँदै आएका शब्दहरूलाई तद्भव शब्द भनिन्छ (बराल र एटम, २०६६:८८) । तद्भव शब्द सामान्यतया संस्कृतबाट प्राकृत हुँदै नेपालीमा आएका छन्ý जस्तै :

संस्कृत	**प्राकृत**	**नेपाली**
अग्नि	अग्गि	आगो
घृतम्	घिअ	घिउ
हस्त	हत्थ	हात
कर्म	कम्म	काम

२.३.१.४ आगन्तुक शब्द

संस्कृत र प्राकृत भाषाभन्दा बाहेकका अन्य भाषाबाट नेपाली भाषामा आएका शब्दहरूलाई आगन्तुक शब्द भनिन्छ । यस्ता शब्दहरूमा नेपालमै बोलिने राष्ट्रिय भाषाका तथा बाहिरका सबै भाषाका पर्दछन् । आगन्तुक शब्द देशज र विदेशज गरी दुई प्रकारका हुन्छन् ।

देशज- देशभित्रकै विभिन्न भाषाबाट आएका तथा भाषिकाहरूबाट नेपाली भाषामा आएका शब्दलाई देशज आगन्तुक शब्द भनिन्छý जस्तै: क्वाँटी, डम्फू आदि ।

विदेशज - नेपालमा बोलिने अन्य विदेशी भाषाबाट आगमन भएका शब्दहरू विदेशज आगन्तुक शब्द अन्तर्गत पर्दछन्ý जस्तैः जेल, कफन आदि ।

२.३.२ बनोट / व्युत्पत्तिका आधारमा शब्दको वर्गीकरण

बनोट भनेको शब्दको निर्माणप्रक्रिया हो । शब्दहरूमध्ये कुनै शब्दलाई टुक्रा पार्न सकिन्छ तर कुनै शब्द टुक्रा पार्न सकिँदैन । यसरी बनोट वा व्युत्पत्तिका आधारमा शब्दलाई मूल शब्द र व्युत्पन्न शब्द गरी दुई प्रकारले वर्गीकरण गरेको पाइन्छ ।

२.३.२.१ मूल शब्द/अव्युत्पन्न शब्द

जसको व्युत्पादन हुन सक्दैन वा जसलाई टुक्र्याएर सार्थक शब्दका रूपमा प्रयोग गर्न सकिदैँन, ती मूल/अव्युत्पन्न शब्द हुन् अथवा जुन मूल शब्दमा प्रत्यय, उपसर्ग लागेका छैनन् र समास र द्वित्व पनि भएको छैन त्यस्ता शब्द मूल वा अव्युत्पन्न हुन् (पौडेल,२०६२:३६)ý जस्तै : घर, काठ, रूख, राम्रो, खराब आदि ।

२.३.२.२ व्युत्पन्न शब्द

जुन शब्दहरू प्रत्यय, उपसर्ग लागेर बनेका छन् अनि समास वा द्वित्व भएर निर्मित छन्, जसलाई व्युत्पादन गर्न वा अर्थका दृष्टिले पनि टुक्राउन सकिन्छ त्यसलाई व्युत्पन्न शब्द भनिन्छ (पौडेल,२०६२:३६)ý जस्तैः

संहार – सम्+हार

दोबाटो – दुई बाटोको संगम

झझल्को – झल्को+झल्को आदि ।

१.३.३ रूपतŒवका आधारमा शब्दको वर्गीकरण

यस आधारमा शब्दलाई विकारी र अविकारी गरी दुई प्रकारमा विभाजन गर्न सकिन्छ (पौडेल,२०६२:३६) ।

२.३.३.१ विकारी शब्द

व्याकरणीय कोटि लिङ्ग, वचन, पुरूष, आदर, काल, पक्ष, वाच्य, भाव आदिका आधारमा रूप परिवर्तन वा विकार हुने शब्दलाई विकारी शब्द भनिन्छ (पौडेल,२०६२:३७) । विकारी शब्दहरू पनि नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापद गरी चार प्रकारका हुन्छन् ।

२.३.३.१.१नाम

कुनै वस्तु, पदार्थ तथा यिनीहरूमा हुने गुण वा भाव बुझाउने शब्दहरूलाई नाम भनिन्छ । नाम 'को', 'के' भन्ने प्रश्नको उत्तरका रूपमा आउँछ (बराल र एटम, २०६६:१०) । नामलाई व्यक्तिवाचक, जातिवाचक, समूहवाचक, द्रव्यवाचक र भावाचक गरी पाँच भागमा वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ ।

क. व्यक्तिवाचक नाम

एउटै वस्तु वा पदार्थलाई किटान गरेर बुझाउने नामलाई व्यक्तिवाचक नाम भनिन्छ

(बराल र एटम, २०६६:३२)ý जस्तै : राम, एसिया, नेपाल, पृथ्वी, दसैं, कोसी, मेची, सगरमाथा आदि ।

ख. जातिवाचक नाम

एउटा मात्र वस्तु वा पदार्थलाई मात्र किटेर नबुझाई एउटा सिङ्गै जातिलाई बुझाउने नामलाई जातिवाचक नाम भनिन्छ (बराल र एटम, २०६६:३२)ý जस्तैः मानिस, महादेश, देश, शहर, किताब आदि ।

ग. समूहवाचक नाम

कुनै व्यक्ति वा वस्तुको सामूहिक स्वरूप बुझाउने नामलाई समूहवाचक नाम भनिन्छ -पौडेल, २०६२:३७)ý जस्तै : बथान, थुप्रो, फौज, गोलो आदि ।

घ. द्रव्यवाचक नाम

नापतौल गर्न सकिने तर गन्न नसकिने शब्दलाई द्रव्यवाचक नाम भनिन्छý जस्तै : नुन, तेल, ध्यू, पानी, चाँदी फलाम आदि ।

ङ. भाववाचक नाम

छुन वा देख्न नसकिने तर अनुभव गर्न सकिने नामलाई भाववाचक नाम भनिन्छ । अदृश्य वा अमूर्त वस्तुको कल्पना एवम् मानसिक धारणा अनुभूति तथा वस्तुको गुण, कार्य वा अवस्था बुझाउने नामलाई भाववाचक नाम भनिन्छý जस्तै : दया, माया, रिस, दुःख, घृणा आदि ।

२.३.३.१.२ **सर्वनाम**

नामको कार्य गर्ने, को–के प्रश्नको उत्तरमा आउने तर नामका पुनरुक्ति रोक्न सट्टामा आउने शब्दलाई सर्वनाम भनिन्छ (न्यौपाने, २०५४:२४) । सर्वनामलाई निम्न अनुसार वर्गीकरण गर्न सकिन्छ :

क. पुरुषवाचक : प्रथम पुरुष : म हामी
द्वितीय पुरुष : तँ तिमी
तृतीय पुरुष : ऊ उनी

ख. दर्शक : निकट :यो यिनी
दूर : त्यो तिनी

ग. सम्बन्धी : मानवीय : जो
मानवेतर : जे

घ. प्रश्नार्थक : मानवीय : को
मानवेतर : के

२.३.३.१.३ **विशेषण**

नाम र सर्वनामको विशेषता जनाउने वा गुण, दोष, स्वभाव, सङ्ख्या, परिमाण, आकार–प्रकार आदि जनाउने शब्दलाई विशेषण भनिन्छ (पौडेल, २०६२:३८) । नामसँग गरिने 'कुन, कस्तो, कत्रो' आदि प्रश्नका उत्तरमा विशेषण आउँछ (बराल र एटम, २०६६:११) । सामान्यतया विशेषण निम्न चार प्रकारका हुन्छन् :

क. गुणबोधक

कुनै वस्तु, व्यक्ति, पदार्थ आदिका स्वाद, रंग, स्वभाव, दिशा, आकार, भाव आदि गुण बुझाउने विशेषणलाई गुणबोधक विशेषण भनिन्छ (पौडेल, २०६२:३८)ý जस्तैः अमिलो, खैरो, साँगुरो, दानी, तल्लो आदि ।

ख. सङ्ख्याबोधक

नामको निश्चित वा अनिश्चित सङ्ख्या, क्रम तथा आवृत्ति आदिलाई बुझाउँने विशेषणलाई सङ्ख्याबोधक विशेषण भनिन्छ (बराल र एटम, २०६६:२०)ý जस्तै : पहिलो, दोस्रो, एक, दुई, धेरै, दोब्बर, एकएक, सयौँ आदि ।

ग. परिमाणबोधक

सङ्ख्या नबुझाई कुनै वस्तुको यति, उति भन्ने परिमाण वा मात्रा बुझाउने विशेषणलाई परिणामबोधक विशेषण भनिन्छ (बराल र एटम २०६६:२०)ý जस्तै : धेरै, थोरै, अलिकति, प्रशस्त, यावत आदि ।

घ. सार्वनामिक विशेषण

नामका अगाडि आएर त्यसैको विशेषता बुझाउने सर्वनामलाई सार्वनामिक विशेषण भनिन्छ (पौडेल, २०६२:३९) । सार्वनामिक विशेषणलाई निम्न प्रकारले विभाजन गर्न सकिन्छ :

आरेख १ :सार्वनामिक विशेषणको वर्गीकरण

सार्वनामिक विशेषण

दर्शक (यो, त्यो, यी)

सम्बन्धवाचक (जो, जुन, जस्तो)

प्रश्नवाचक (को, कुन, के)

(बराल र एटम,२०६६:२१)

१.२.३.१.४ क्रियापद

वाक्यमा कर्ताले गरेको काम घटेको घटना अवस्था वा स्थिति बुझाउने शब्दलाई क्रियापद भनिन्छ (बराल र एटम, २०६६:३९) । क्रियालाई विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ

क. समापकताको आधार

- समापक
- असमापक

ख. अर्थ प्राधान्यको आधार

- मुख्य
- सहायक

सरल

u= संरचनाको आधार

जटिल

पूर्ण

घ. पूर्णताको आधार

अपूर्ण

अकर्मक

ङ वाक्यात्मक आधार

सकर्मक

मुख्य

च. भूमिकामूलक आधार

सहायक

पूर्वकालिक

छ. कालिक आधार

उत्तरकालिक

२.३.३.२ अविकारी

जुन पदहरूको रूपायन हुँदैन अर्थात् रूप परिवर्तन हुँदैन ती अविकारी पदवर्ग भित्र पर्दछन् । अविकारीलाई अव्यय पनि भनिन्छ । अविकारी शब्दलाई क्रियायोगी, नामयोगी, संयोजक, विस्मयादिबोधक र निपात गरी पाँच प्रकारमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

२.३.३.२.१ क्रियायोगी

क्रियाको विशेषता बुझाउँने वा तिनका अर्थमा केही थप्ने शब्दलाई क्रियायोगी भनिन्छ । किन, कहिले, कहाँ, कसरी, के गरी र कति प्रश्नको उत्तरमा आउने शब्दलाई क्रियायोगी भनिन्छ । क्रियायोगीलाई निम्न प्रकारमा विभाजन गर्न सकिन्छ :

क. समयवाचक आज, भोलि, विहान आदि ।

ख. स्थानवाचक भित्र, बाहिर आदि ।

ग.	रीतिवाचक	राम्ररी, बेसरी आदि ।
घ.	परिणामवाचक	धेरै, थोरै, अलिकति आदि ।
ङ.	परिस्थितिवाचक	गरेकोमा, जानु पर्नेमा आदि ।
च.	आवृत्तिवाचक	एकपल्ट, दुइ चोटि आदि ।
छ.	अनुकरणवाचक	खुत्रुक्क, ढकमक्क, चट्ट आदि ।
ज.	क्रियान्तरवाचक	हेरी, सुनी, खाई आदि ।
झ.	कारणवाचक	बस्न, पढ्न आदि (लम्साल र अन्य, २०६५:३२) ।

२.३.३.२.२ नामयोगी

सापेक्ष संयोजक (जहाँ-तहाँ, जुन-जुन, जब-तब आदि)

संयोजक

नामिक शब्द (नाम, सर्वनाम, विशेषण) का पछाडि जोडिएर प्रयोग गरिने र शब्दहरूका बीचमा सम्बन्ध गाँस्ने अव्यय शब्दलाई नामयोगी भनिन्छ । नामयोगी सम्बन्धवाचक अव्यय हो । (बराल र एटम, २०६६:३०) ।

नामयोगीलाई निम्नअनुसार वर्गीकरण गर्न सकिन्छ :

क.	समयवाचक	पहिले, अघि, पछि, आदि ।
ख.	स्थानवाचक	माथि, मुनि, भित्र, वर आदि ।
ग.	रीतिवाचक	समान, झैं, जस्तै, भन्दा आदि ।
घ.	अवधिवाचक	मात्र, केवल, सम्म, मध्ये आदि ।
ङ.	दिशावाचक	तर्फ, तिर, सामुन्ने आदि ।
च.	अभाववाचक	बाहेक, विना, सिवाय आदि ।
छ.	सहार्थवाचक	सँग, सहित, समेत आदि ।
ज.	हेतुवाचक	निम्ति, लागि, खातिर आदि (लम्साल र अन्य, २०६५:३२)

२.३.३.२.३ संयोजक

दुई वा दुई भन्दा बढी पद, पदावली, वाक्यांश वा वाक्यलाई जोड्ने अव्ययलाई संयोजक भनिन्छ (अवस्थी र अन्य, २०६६:३३)ý जस्तैः र, अथवा, किनभने आदि ।

संयोजकलाई निम्नअनुसार वर्गीकरण गर्न सकिन्छ :

आरेख ३ : संयोजकको वर्गीकरण

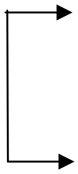

२.३.३.२.४ विस्मयादिबोधक

विभिन्न अवस्थामा मानिसका मनमा उब्जने संवेग (आश्चार्य, खुसी, दु:ख, घृणा, प्रसंसा आदि) लाई जनाउन प्रयोग गरिने अव्यय शब्दलाई विस्मयादिबोधक शब्द भनिन्छ (बराल र एटम, २०६६:३२) ।

विस्मयादिबोधक शब्दलाई निम्न अनुसार वर्गीकरण गर्न सकिन्छ :

क.	हर्ष/प्रशंसावाचक	अहा, स्याबास, धन्यवाद आदि ।
ख.	शोकवाचक	हाय, कठै आदि ।
ग.	आश्चर्यवाचक	ओहो, ल, आम्मै आदि ।
घ.	घृणावाचक	छि , धत् , थुक्क आदि ।
ङ.	पीडाबोधक	ऐया, उफ, आत्थु आदि ।
च.	सम्बोधनवाचक	ए, हे, ओ आदि ।
छ.	उपहासवाचक	आहा, हिहि आदि ।
ज.	अपशोचवाचक	ज्या आदि ।
झ.	अनुभूतिवाचक	ए, अँ, ओ आदि (भट्टराई, २०६२ : ५३, ५४)

२.३.३.२.५ निपात

आफ्नो खास अर्थ नहुने तर वाक्यमा विभिन्न धारणा, अनुभूति र अभिव्यक्तिलाई सहज ढंगले प्रकट गर्न सहयोग पुऱ्याउने तथा अर्थमा बल र भिन्नता समेत ल्याउन सक्ने अव्यय शब्दलाई निपात भनिन्छ (बराल र एटम,२०६६:३४) । जस्तै : अरे, नाई, नि, है, पो आदि ।

अध्याय तीन
अध्ययनको विधि र प्रक्रिया

३.१. अध्ययनको संरचना

राष्ट्रनिर्माताखण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको संख्यात्मक खोज गरिने हुनाले प्रस्तुत शोधपत्र संख्यात्मक प्रकृतिको रहेको छ। संख्यात्मक रूपमा तत्सम शब्दहरूको खोजी गरेर ती शब्दहरूको शब्दवर्ग, बनोट प्रक्रिया, वर्ग, अर्थ, पृष्ठ संख्या र आवृत्तिका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । तसर्थ यसमा पुस्तकालयीय विधि, पाठ्यपुस्तक विधि र विश्लेषण विधि अपनाइएको छ ।

३.२ जनसङ्ख्या र नमुना

अनुसन्धान कार्य तथ्य, प्रमाण वा सामग्रीमा आधारित अध्ययन भएकाले निश्चित सामग्री अर्थात् जनसङ्ख्याको अध्ययनविश्लेषणमा आधारित हुन्छ । यस शोधपत्रमा जनसंख्याका रूपमा **राष्ट्रनिर्माता**खण्डकाव्यमा प्रयुक्त सबै तत्सम शब्दहरूलाई लिइएको छ ।

३.३ नमुना छनोट प्रक्रिया

अनुसन्धान कार्य सम्पन्न गर्नाका लागि सम्पूर्ण जनसंख्यालाई छनोट गर्न नसकिने भएकाले सबै गुणको प्रतिनिधित्व गर्ने गरी निश्चित समूहमा जनसङ्ख्या छनोट गर्नु पर्ने हुन्छ । यहाँ **राष्ट्रनिर्माता**खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूलाई जनसंख्याको रूपमा लिई पुस्तकालयीय विधि अपनाई सामग्री सङ्कलन गरिएको छ ।

३.४तथ्याङ्क संकलनका साधनहरू

यस शोधपत्रमा निम्न स्रोतहरूको प्रयोग गरिएको छ :

३.४.१ प्राथमिक स्रोत

यस शोधपत्रमा प्राथमिक स्रोतको रूपमा कवि माधवप्रसाद घिमिरेको **राष्ट्रनिर्माता**खण्डकाव्य पुस्तकलाई लिइएको छ ।

३.४.२ द्वितीयक स्रोत

यस शोधपत्र सम्पन्न गर्नाका लागि प्रयोग गरिएका द्वितीयक स्रोतका साधनहरूका रूपमा विभिन्न शब्दकोश, अप्रकाशित शोधपत्र, भाषाविज्ञानका पुस्तकहरू, शिक्षक सुझाव तथा निर्देशनलाई लिइएको छ ।

३.५तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया

तथ्याङ्क संकलन गर्न निश्चित विधि र प्रक्रिया अवलम्बन गर्नु पर्ने हुन्छ । यस शोधपत्रमा पुस्तकालयीय विधिबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ । यस शोधपत्रमा कवि माधवप्रसाद घिमिरेको **राष्ट्रनिर्माता**खण्डकाव्यमाप्रयुक्ततत्सम शब्दहरू सङ्कलन गरिएको छ । ती तत्सम शब्दहरू विश्लेषणका निम्ति विभिन्न शब्दकोशहरूकासहायताबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको छ ।

३.६तथ्याङ्क विश्लेषण र व्याख्या प्रक्रिया

कुनै पनि शोधपत्र तयार पार्दा तथ्याङ्क सङ्कलनपश्चात् निश्चित नियम र विधिमा आधारित रहेर तथ्याङ्कको व्याख्या विश्लेषण गर्नु पर्ने हुन्छ । यस शोधपत्रमा कवि माधवप्रसाद घिमिरेको **राष्ट्रनिर्माता** खण्डकाव्य पुस्तकमा प्रयोग भएका तत्सम शब्दहरू सङ्कलन गरेर नेपाली बृहत् शब्दकोश र अन्य सम्बन्धित पुस्तकहरूबाट तत्सम शब्दहरूको अर्थ, निर्माण प्रक्रिया, शब्दवर्गको स्थिति, तत्सम शब्दहरूको अवस्था र आवृत्तिको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । पाठगत आधारमा तत्सम शब्दहरूको सङ्ख्या वा वितरण र आवृत्तिको स्थितिलाई तालिकामा देखाइएको छ ।

अध्याय-चार :

राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको विश्लेषण

४.१ खण्डकाव्यकार माधवप्रसाद घिमिरेको सामान्य परिचय

वि.सं. १९७६ साल असोज ७ गते गण्डकी अञ्चलअन्तर्गत लमजुङ जिल्लाको पुस्तुनमा जन्मिएका कवि/ खण्डकाव्यकार माधवप्रसाद घिमिरेले संस्कृतको सर्वदर्शन विषयमा शास्त्रीसम्मको औपचारिक शिक्षा लिएको देखिन्छ । उनी गोरखापत्रका सहायक सम्पादक,नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठानका सदस्य,उपकुलपति र कुलपति समेत बनिसकेका छन् । वि.सं. १९९२मा गोरखा पत्रमा **ज्ञान पुष्प** शीर्षकको कविता प्रकाशित गरेर नेपाली साहित्यमा प्रवेश गरेका कवि घिमिरेले**नवमञ्जरी,घामपानी, किन्नर-किन्नरी,सुनपङ्खी चरी,** (**कवितासंग्रह**) **गौरी,पापिनी आमा,राजेश्वरी,राष्ट्रनिर्माता, धर्तीमाता,**(**खण्डकाव्य**) **शकुन्तला,मालती-मङ्गले,अश्वत्थामा** (**नाटक**)जस्ता साहित्यिक कृतिहरू प्रकाशित गरी साहित्यिक योगदान दिएका छन् । प्रकृति, मानव र ईश्वरलाई भावभूमि बनाई कविता लेख्ने उनको प्रवृत्ति रहेको छ । उनी छन्दोबद्ध कविता मात्र लेख्ने कवि हुन् । घिमिरे प्राकृतिक परिवर्तनसँगै मानवमनको परिवर्तन देखाउने राष्ट्रवादी चिन्तन भएका कवि हुन् ।परिष्कृत भाषाशैलीमा स्वच्छन्दतावादी काव्यकृतिहरूको अद्यावधिपर्यन्त सिर्जनारत अत्यन्त सम्मानित प्रतिभा पनि हुन्,कविवर माधवप्रसाद घिमिरे । उनलाई २०५३मा सार्वजनिक अभिनन्दन गरिनुका साथै त्रिभुवन प्रज्ञा पुरस्कार २०३३, सीताराम पुरस्कार २०५०, आदिकवि भानुभक्त पुरस्कार २०५२, भूपालमान सिंह कार्की पुरस्कार २०५५, साझा पुरस्कार २०५५ जस्ता पुरस्कारले पुरस्कृत गरिएको देखिन्छ । उनले फुटकर कवितादेखि खण्डकाव्य कृतिहरूसम्म रचना गरेका छन् ।

४.२ राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यको परिचयात्मक अध्ययन

राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्य वि.सं. २०२३ सालमा रचना गरी प्रकाशित भएको देखिन्छ । यसको दोस्रो संस्करण २०३०सालमा प्रकाशित भएको देखिन्छ भने तेस्रो संस्करण २०७३सालमा साझा प्रकाशनबाटप्रकाशित भएको देखिन्छ । जम्मा ७२ पृष्ठको लम्बाइगत आयाममा संरचित खण्डकाव्यमावार्णिक छन्द(उपजाति)भएकाले गेयात्मक दृष्टिले महŒवपूर्ण छ । नेपाल एकीकरण गर्ने राष्ट्रनिर्माता पृथ्वीनारायण शाह र उनका भाइ

दलमर्दन शाहलाई प्रमुख पात्रका रूपमा स्थापना गरी नेपालको एकीकरणलाई काव्यको विषय बनाइएको पाइन्छ । यस खण्डकाव्यका सन्दर्भमा भित्री पृष्टमा कवि घिमिरेले "नेपाल अधिराज्यको सीमा पूर्वमा अरूणपार र पश्चिममा चेपे नदीसम्म, एकबाजि त कालीगण्डकीसम्म पनि, पुगेको बेला पृथ्वीनारायणसित उनका भाइ दलमर्दन राज्य बाँड्ने विचार प्रकट गर्छन् तर अझै विशाल र अखण्ड नेपालका स्वप्नद्रष्टालाई यो कुरा मान्य हुँदैन । यो काव्य यसै ऐतिहासिक प्रसङ्गमा आधारित रहेको छ "(घिमिरे, २०७३ : च)भनेका छन् ।

माधवप्रसाद घिमिरेद्वारा रचना गरिएको राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्य जम्मा पाँच सर्गमा विभाजित रहेको छ । यस खण्डकाव्यका प्रथम सर्गमा २५ श्लोक र ४४६ वटा शब्दहरूको प्रयोग भएको पाइन्छ भने यसको द्वितीय सर्गमा २२ श्लोक र २७२ वटा शब्दहरूको प्रयोग भएको पाइन्छ । यसका तृतीय सर्गमा २५ श्लोक र ४१७वटा शब्दहरूको प्रयोग भएको पाइनाका साथै यस खण्डकाव्यको चतुर्थ सर्गमा २३ श्लोक र ३९७ वटा शब्दहरूको प्रयोग भएको पाइन्छभने यसको अन्तिम पाँचौ सर्गमा ३३ श्लोक र ५५४ वटा शब्दहरूको प्रयोग भएको पाइन्छ।

यस खण्डकाव्यमा तत्सम शब्दको बढी मात्रामा प्रयोग भएको पाइन्छ । तत्सम शब्दहरूमा नाम, विशेषण, क्रिया विशेषण र मूल शब्दहरूको अत्यधिक प्रयोग भएको पाइन्छ । यस अध्ययनमा राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा प्रयोग भएका तत्सम शब्दहरूको मात्र अध्ययन गरिएको छ । तत्सम शब्द खोज्ने अध्ययन गर्ने क्रममा शब्द, वर्ग, व्युत्पत्ति र अर्थगत रूपमा अध्ययन गरिएको छ ।तालिका बनाई शब्द, वर्ग, व्युत्पत्ति र अर्थ समेत लाई स्पष्ट रूपमा देखाइएको छ । प्रत्यय र उपसर्गका माध्यमले व्युत्पादन गर्न सकिने शब्दहरूको व्युत्पत्तिगत अर्थलाई देखाइएको छ भने मूल शब्दलाई मूल रूपमा देखाइएको छ ।

४.३ राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको अध्ययन

माधवप्रसाद घिमिरेद्वारा रचना गरिएको राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्य जम्मा पाँच सर्गमा विभाजित रहेको छ । यस खण्डकाव्यमा प्रथम सर्गमा ४४६, द्वितीय सर्गमा २७२, तृतीय सर्गमा ४१७, चतुर्थ सर्गमा ३९७र पाँचौ सर्गमा ५५४ गरी जम्मा २०८५ वटा शब्दको प्रयोग भएको देखिन्छ । २०८५ शब्दहरूमध्ये राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा जम्मा ५२४ वटा तत्सम शब्दहरूको प्रयोग भएको देखिन्छ । प्रथम सर्गमा ४४६/१३८, अर्थात् ३. २३

प्रतिशत, द्वितीय सर्गमा २७२/८६,अर्थात् ३. १६ प्रतिशत, तृतीय सर्गमा ४१७/१६५, अर्थात् २. ५२ प्रतिशत, चतुर्थ सर्गमा ३९७/१००, अर्थात् ३. ९७ प्रतिशत, र पाँचौ सर्गमा ५५४/१९५, अर्थात् ३. ४८ प्रतिशतरहेका देखिन्छन् । खण्डकाव्यमा स्वर वर्णका अ २९, आ १८, इ ३, उ ८, ए ११, र ऋ १, त्यसैगरी व्यञ्जन वर्णका क ३१, क्ष ३, ख ३, ग २१, च ८, छ ४, ज १८, त ८, द ३३, ध ४, न २८, ब ४, भ १४, म ५३, य १०, र ४८, ल ३, व ३५, श ४४, स ९३, र ह वर्णका १६ गरी २७ वटा स्वर र व्यञ्जन वर्णको प्रयोग भएको देखिन्छ । खण्डकाव्यमा प्रयोग भएका तत्समशब्दहरू नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियाविशेषण, निपात, संयोजक र अव्ययसँग सम्बन्धित तत्सम शब्दहरूको प्रयोग यस खण्डकाव्यमा भएका छन् । तिनीहरूलाई वर्णानुक्रमका आधारमा, तत्सम शब्दहरूको वर्ग, व्युत्पत्ति, अर्थ, सर्ग र पृष्ठसहित उल्लेख गरी निम्नानुसारकातालिकामा अध्ययन गरिएको छ ।

तालिका नं. १ राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको अध्ययन

क. सं.	तत्सम शब्द	वर्ग	व्युत्पत्ति	अर्थ	सर्ग	पृष्ठ
१.	अखण्ड	विशेषण	न+खण्ड	नटुक्रिएको, अटूट, सिङ्गो	पाँच	२९
२.	अग्नि	नाम	मूल शब्द	आगो	पाँच	३३
३.	अङ्ग	नाम	मूल शब्द	कुनै सिंङ्गो वस्तु प्रणाली वा संरचनाका अवयव	तीन	२०
४.	अङ्ग	नाम	मूल शब्द	कुनै सिङ्गो वस्तु प्रणाली वा संरचनाका अवयव वा हिस्सा	तीन	२०
५.	अजस्र	क्रिया विशेषण	मूल शब्द	लगातार, नटुटीकन, निरन्तर, सधैं	पाँच	३०
६.	अर्जित	विशेषण	अर्ज्+इत	कमाएको, आर्जन गरेको, आम्दानी गरेको	तीन	१८
७.	अतीत	विशेषण	मूल शब्द	बितेको, गएको, भइसकेको	चार	२३
८.	अनन्त	विशेषण	अन्+अन्त	टुङ्गो नभएको, सीमा नभएको	एक	९
९.	अन्नपूर्णा	नाम	अन्न+पूर्णा	अन्न वा अनाजकी देवीका नाममा रहेको हिमाल	दुई	११

१०.	अप्सरा	नाम	मूल	स्वर्गकी नर्तकी, देवाङ्गना	तीन	१७
११.	अमृत	विशेषण	न+मृत	नमरेको, जिउँदो, खाँदा अमर हुने पदार्थ	पाँच	२८
१२.	अमृत	विशेषण	न+मृत	खाँददा अमर हुने पदार्थ, पीयूष, नमर्ने, अमर	पाँच	३२
१३.	अलकापुरी	नाम	अलका+पुरी	कुबेरको राजधानी, अलका	एक	५
१४.	अलकापुरी	नाम	अलका+पुरी	कुबेरको राजधानी, अलका	चार	२३
१५.	अवकाश	नाम	अव+काश	विशेष काम नभएको समय	एक	८
१६.	अवतार	नाम	अव+तार	फेरि जन्म लिने वा शरीर धारणा गर्ने क्रिया	तीन	१८
१७.	अवश्य	क्रियायोगी	अ+ वश्य	पक्कै	चार	२४
१८.	अवस्था	नाम	अव+स्था	कुनै घटना वा कार्यको स्थिति	दुई	१४
१९.	अविश्रान्त	विशेषण	अवि+श्रान्त	विश्राम नगरेको	तीन	२०
२०.	अशेष	विशेषण	अ+शेष	कुनै शेष वा बाँकी नरहेको	एक	९
२१.	अश्व	नाम	मूल शब्द	घोडा, ज्योतिष अनुसार सातको संख्या	तीन	१७
२२.	अश्व	नाम	मूल शब्द	घोडा, ज्योतिष अनुसार सातको संख्या	तीन	१७
२३.	अस्ताद्रि	नाम	अस्त+अद्रि	सूर्य अस्ताउने पहाड	चार	२५
२४.	अस्पष्ट	विशेषण	अ +स्पष्ट	स्पष्ट नभएको, छ्याङ्ङ नरकलेको	पाँच	३०
२५.	अज्ञात	विशेषण	न+ज्ञात	नजानेको, नचिनेको, अपरिचित	एक	६
२६.	अज्ञान	नाम	न+ज्ञान	ज्ञान वा बोध नहुने क्रिया, भाव वा स्थिति	दुई	१२
२७.	अंश	नाम	मूल शब्द	भाग, हिस्सा, खण्ड, टुक्रा	पाँच	२८
२८.	अक्षय्य	विशेषण	न+क्षय्य	नाश नहुने, अविनाशी	पाँच	२९
२९.	आकाश	नाम	आ+काश	अकास, सगर, आसमान	एक	७
३०.	आकाश	नाम	आ+काश	अकास, सगर, आसमान	एक	८

३१.	आकाश	नाम	आ+काश	अकास, सगर, आसमान	एक	९
३२.	आकाश	नाम	आ+काश	आकास, सगर, आसमान	तीन	२०
३३.	आचार	नाम	आ+चार	नियम, व्यवहारको नैतिक रूप, आचरण	तीन	१८
३४.	आदर्श	नाम	आ+दर्श	रूप, गुण र विचारको अनुकरण गर्न सुहाउँदो व्यक्ति	चार	२३
३५.	आदि	नाम	मूल शब्द	थालनी, सुरु, प्रारम्भ	एक	५
३६.	आदि	नाम	मूल शब्द	थालनी, सुरु, प्रारम्भ, आरम्भ	तीन	१६
३७.	आनन्द	नाम	आ+नन्द	हर्ष, प्रसन्नता, खुसी	पाँच	३१
३८.	आनन्द	नाम	आ+नन्द	हर्ष, प्रसन्नता, खुसी	पाँच	३२
३९.	आनन्द	नाम	आ+नन्द	हर्ष, प्रसन्नता , खुसी	पाँच	३२
४०	आनन्द	नाम	आ+नन्द	हर्ष, प्रसन्नता , खुसी	पाँच	३२
४१.	अनादि	विशेषण	न+आदि	आदि वा सुरू थाहा नभएको वा नहुने	पाँच	३२
४२.	आरति	नाम	मूल शब्द	बत्ती घुमाएर गरिने देवीदेवताको पूजा	चार	२६
४३.	आरति	नाम	मूल शब्द	बत्ती घुमाएर गरिने देवीदेवताको पूजा	पाँच	३३
४४.	आर्जन	नाम	अर्ज्+अन	खेतीपाती, उद्योग, श्रम, कमाइ	पाँच	२७
४५.	आर्जन	नाम	अर्ज्+अन	अर्जन, खेतीपाती, उद्योग, कमाइ	पाँच	२७
४६.	आशय	नाम	आ+शय	भाव, मतलब, तात्पर्य, इच्छा, कामना	पाँच	३२
४७.	इच्छा	नाम	इच्छ्+आ	चाहना	पाँच	३२
४८.	इतिहास	नाम	इति+हास	अतीतकाल वा विगत समयका घटनाहरूको वर्णन गर्ने शास्त्र	चार	२४
४९.	इन्द्रिय	नाम	इन्द्र+इय	ज्ञानशक्ति र कर्मशक्तिका मानवीय अङ्ग वा साधन	एक	१०
५०.	उच्च	विशेषण	उच्+अ	अग्लो, उँचो,अरूको अपेक्षा बढी उचाइ भएको	दुई	११

५१.	उच्च	विशेषण	मूल	अग्लो, उँचो, अरूको अपेक्षा बढी उचाइ भएको	तीन	२१
५२.	उच्चैश्रवा	नाम	उच्चै+श्रवा	देवराज इन्द्रको वाहन, घोडाको नाम	तीन	१७
५३.	उज्ज्वल	विशेषण	उत्+ज्वल	उज्यालो, चहकदार, सफा, सुकिलो	तीन	१९
५४.	उत्सव	नाम	उत्+सव	कुनै विशेष अवसरमा गरिने शुभ कार्य	दुई	११
५५.	उपहार	नाम	उप+हार	कोसेली	एक	६
५६.	उर्वशी	नाम	उरू +असी	एक प्रसिद्ध अप्सरा	तीन	१७
५७.	उषा	नाम	मूल शब्द	अरुणोदय हुने बेला, प्रभात, उषाकाल	तीन	१७
५८.	एक	नाम	मूल शब्द	क्रमका हिसावले पहिलो संख्या	एक	५
५९.	एक	नाम	मूल शब्द	क्रमका हिसावले पहिलो संख्या	एक	५
६०.	एक	नाम	मूल शब्द	क्रमका हिसावले पहिलो सङ्ख्या	एक	९
६१.	एक	नाम	मूल शब्द	क्रमका हिसावले सबैभन्दा पहिलो	पाँच	२९
६२.	एक	नाम	मूल शब्द	क्रमका हिसावले सर्वेभन्दा पहिलो	चार	२३
६३.	एक	नाम	मूल शब्द	क्रमका हिसावले सबैभन्दा पहिलो अङ्क	पाँच	३१
६४.	एकता	नाम	एक+ता	एक हुनाको भाव वा अवस्था	पाँच	३०
६५.	एकान्त	विशेषण	एक+अन्त	कोही नभएको, मानिस हत्तपत नपुग्ने ठाउँ	दुई	११
६६.	एकान्त	विशेषण	एक+अन्त	कोटी नभएको, मानिस हत्तपत नपुग्ने ठाउँ	पाँच	३०
६७.	एकेक	विशेषण	एक+एक	हरेक, प्रत्येक, एक एक	पाँच	३२
६८.	एकेक	विशेषण	एक+एक	हरेक, प्रत्येक, एक-एक	पाँच	३३
६९.	ऋृतु	नाम	मूल शब्द	दुई महिनाको समय	एक	९
७०.	कथा	नाम	कथ्+आ	कहानी, गल्प, आख्यान	चार	२४
७१.	कपोत	नाम	मूल शब्द	ढुकुरसँग मिल्दोजुल्दो एक प्रकारको	तीन	१८

				चरो, परेवा		
७२.	कर	नाम	मूल शब्द	करकाप, हात, किरण, तिरो	तीन	२१
७३.	कल्पना	नाम	कल्प्+अना	अनुमान, अन्जाम, तर्कना	पाँच	२९
७४.	कला	नाम	मूल शब्द	सीप, कौशल	चार	२४
७५.	कलाकौशल	नाम	कला+कौशल	कलाक्षेत्रमा प्राप्त गरेको सीप	चार	२५
७६.	कलाकौशल	नाम	कला+कौशल	कलाक्षेमा प्राप्त गरेको सीप, कलामा निपुणता	पाँच	३०
७७.	कलावती	नाम	कला+वती	कलाले भरिपूर्ण भएकी	तीन	१६
७८.	कल्लोल	नाम	मूल शब्द	पानीको ठूलो तरङ्ग	पाँच	३१
७९.	कष्ट	नाम	कष्+त	आपत्, पीडा, सङ्कट, दुःख	पाँच	३०
८०.	कार्तिक	नाम	मूल शब्द	वर्षको सातौं महिना	पाँच	३३
८१.	काली	नाम	मूल शब्द	कालिका देवी, दुर्गा, चण्डी	दुई	१३
८२.	कालीजल	विशेषण	काली+जल	काली नदीको पानी	दुई	१५
८३.	काली	नाम	मूल शब्द	कालिका देवी, दुर्गा, चण्डी	तीन	१६
८४.	कालिका	नाम	काल+इका	दैत्यको संहार गर्न अवतरित भएकी प्रसिद्ध देवी	दुई	११
८५.	कालिका	नाम	काल+इका	दैत्यको संहार गर्न अवतरित भएकी प्रसिद्ध देवी	दुई	१२
८६.	किन्नर	नाम	किम्+नर	गानबजान गर्ने देवयोनि, किम्पुरूष	तीन	१७
८७.	कीर्ति	नाम	कीर्+ति	प्रसिद्धि, ख्याति, जस, प्रार्थना, पुण्य	तीन	१९
८८.	कीर्ति	नाम	कीर्+ति	प्रसिद्धि, ख्याति, जस	पाँच	२७
८९.	किरीटि	विशेषण	किरीट+इ	मुकुट	एक	५
९०.	कुम्भकर्ण	नाम	कुम्भ+कर्ण	केकसीको गर्भबाट जन्मेको विश्रवा मुनिको माहिँलो छोरो	तीन	१९
९१.	कुबेर	नाम	मूल शब्द	धनसम्पत्तिका अधिष्ठाता, सम्पत्तिवाला	तीन	१८

९२.	कुबेर	नम	मूल शब्द	धनसम्पत्तिका मालिक	पाँच	२९
९३.	केवल	अव्यय	मूल शब्द	खालि, त्यही एक मात्र	एक	७
९४.	केवल	अव्यय	मूल शब्द	खालि, त्यही एक मात्र	एक	७
९५.	केवल	अव्यय	मूल शब्द	खालि, त्यही एक मात्र	पाँच	२७
९६.	केवल	अव्यय	मूल शब्द	खालि त्यही एक मात्र	पाँच	२८
९७.	केवल	अव्यय	मूल शब्द	खालि, एउटै, त्यही मात्र	पाँच	३१
९८.	कोश	नाम	मूल शब्द	ढुकुटी, भण्डार	पाँच	२९
९९.	क्षीर	नाम	मूल शब्द	दूध, खिर, जल, पानी	तीन	१७
१००.	क्षीर	नाम	मूल शब्द	दूध, खीर, जल, पानी	तीन	१७
१०१.	क्षिति	नाम	मूल शब्द	वासस्थान, निवासस्थान, पृथिवी	चार	२२
१०२.	खण्ड	नाम	मूल शब्द	कुनै सिङ्गो वस्तुको भाग, टुक्रा	पाँच	२८
१०३.	खण्ड	नाम	मूल शब्द	कुनै सिङ्गो वस्तुको भाग, टुक्रा	पाँच	२८
१०४.	गङ्गा	नाम	मूल शब्द	हिन्दुहरूको पवित्र जलाशय, भारत वर्षको एक प्रसिद्ध नदी	तीन	१६
१०५.	गङ्गा	नाम	मूल शब्द	हिन्दुहरूको पवित्र जलाशय, भारत वर्षको एक प्रसिद्ध नदी	तीन	१६
१०६.	गङ्गा	नाम	मूल शब्द	भागीरथी, जान्हवी	तीन	१८
१०७.	गङ्गाजल	नाम	गङ्गा+जल	गङ्गा नदीको पानी	एक	५
१०८.	गण्डकी	नाम	गण्डक+इ	नेपालको मध्य पशिचममा बग्ने प्रसिद्ध नदी	एक	५
१०९.	गण्डकी	नाम	गडक+ई	नेपालको मध्यपश्चिम भागमा बग्ने प्रसिद्ध नदी	दुई	१५
११०.	गण्डकी	नाम	गण्डक+ई	नेपालको मध्यपश्चिम क्षेत्रमा बग्ने प्रसिद्ध नदी	चार	२४
१११.	गन्धर्व	नाम	मूल शब्द	गाउने र बजाउने कलाको देवमोनी	तीन	१७
११२.	गिरि	नाम	मूल	पहाड, पर्वत	तीन	१९
११३.	गिरि	नाम	मूल	पहाड, पर्वत	चार	२२

११४.	गिरि	नाम	मूल	पहाड, पर्वत	चार	२५
११५.	गिरिकुञ्ज	नाम	गिरि+कुञ्ज	रूख, लहरा आदिले सजिएको पर्वत	तीन	१६
११६.	गिरिकुञ्ज	नाम	गिरि+कुञ्ज	रूख, लहरा आदिले सजिएको पर्वत	तीन	१८
११७.	गिरिशृङ्ग	नाम	गिरि+शृङ्ग	पहाडको चुचुरो, शिखर	तीन	१७
११८.	गीत	नाम	गै + क्त	गाउनका लागि रचिएको गाना	पाँच	२९
११९.	गुप्त	विशेषण	गुप् + क्त	बाहिर प्रकट वा व्यक्त नभएको	तीन	१६
१२०.	गुरू	नाम	मूल शब्द	शिक्षक	चार	२४
१२१.	गोरखनाथ	नाम	गोरख+नाथ	प्राचीन समयका एक प्रसिद्ध महात्मा	तीन	१६
१२२.	गौरव	नाम	गुरू+अ	गुरू वा महान् हुनको अवस्था वा भाव	तीन	१९
१२३.	गैरिक	नाम	गिरि+इक	गेरु, सून, सुवर्ण	चार	२५
१२४.	ग्राम्य	विशेषण	ग्राम +यत्	गाउँसँग सम्बन्ध राख्ने, गाउँको	पाँच	२७
१२५.	चञ्चल	विशेषण	मूल शब्द	चकचके, चुलबुले, छुकछुके, चनमते	एक	६
१२६.	चिन्तन	नाम	चिन्त्+अन	विचार, चिन्तना, सोचेर समाधान निकाल्ने प्रक्रिया	पाँच	३०
१२७.	चिन्ह	नाम	मूल	चिनो	चार	२४
१२९.	चिर	विशेषण	मूल शब्द	धेरै समयसम्म रहने, दीर्घ, पुरानो	तीन	१९
१३०.	चिर	नाम	मूल शब्द	लामो समय	पाँच	२८
१३१.	चिर	नाम	मूल शब्द	लामो समय	पाँच	३१
१३२.	चित्र	नाम	मूल शब्द	तसबिर, फोटो, छवि	एक	६
१३३.	चेतना	नाम	चेतन+आ	प्राणीमा रहने भित्री ज्ञान	तीन	१९
१३४.	छवि	नाम	मूल शब्द	सूर्यको किरण, आकर्षक शोभा	एक	७
१३५.	छवि	नाम	मूल शब्द	सूर्यको किरण, आकर्षक शोभा	एक	८
१३६.	छल	नाम	मूल शब्द	झुक्याउने काम, झुक्कल	चार	२३
१३७.	छाया	नाम	मूल शब्द	सूर्यको किरणहरू छेकिएको ठाउँ	एक	७

१३८.	जगत्	नाम	मूल शब्द	गतिशील संसार, विश्व, ब्रम्हाण्ड	एक	८
१३९.	जन	नाम	जन्+अ	मानव जाति, मान्छे	एक	५
१४०.	जन	नाम	जन्+अ	मानव जाति, मान्छे	दुई	१५
१४१.	जन	नाम	जन्+अ	मानवजाति, मान्छे	दुई	१५
१४२.	जनशक्ति	नम	जन+शक्ति	जनतामा रहेको तागत	तीन	१९
१४३.	जल	नाम	मूल	पानी, उदक	एक	६
१४४.	जल	नाम	मूल शब्द	पानी, उदक	दुई	१३
१४५.	जल	नाम	मूल शब्द	पानी, उदक	दुई	१३
१४६.	जीवन	नाम	जीव्+अन	कुनै पनि प्राणीको जन्मेदेखि मृत्युसम्मको समय	एक	९
१४७.	जीवन	नाम	जीव्+अन	कुनै पनि प्राणीको जन्मेदेखि मृत्युसम्मको समय	एक	१०
१४८.	जीवन	नाम	जीव्+अन	प्राणीको जन्मदेखि मृत्युसम्मको समय	तीन	२०
१४९.	जीवन	नाम	जीव्+अन	प्राणीको जन्मेदेखि मृत्युसम्मको समय	पाँच	२७
१५०.	जीवेम	क्रियापद	रूपायित क्रिया	बाचौं	एक	१०
१५१.	ज्योति	नाम	मूल शब्द	बत्ती, सूर्य, चन्द्रमा, तारा आदिबाट निस्केन प्रकाश	एक	६
१५२.	ज्योति	नाम	मूल शब्द	प्रकाश, तेज, टक	एक	८
१५३.	ज्योति	नाम	मूल शब्द	प्रकाश, तेज, टक	एक	८
१५४	ज्योतिर्मय	विशेषण	ज्योतिस्+मय	ज्योतिबाट बनेको, ज्योतिले भरिएको	तीन	१७
१५५.	जातीयता	नाम	जातीय+ता	जातीय गुण वा विशेषता	तीन	१९
१५६.	तत्व	नाम	तत्+त्व	पदार्थ, वस्तु	एक	७
१५७.	तत्व	नाम	तत्+त्व	पदार्थ, वस्तु	एक	७
१५८.	तरङ्ग	नाम	मूल शब्द	हावा वा बगाईको वेगले पानीको सतहमा उठ्ने लहर	तीन	१९

१५९.	तुल्य	विशेषण	तुल्+यत्	समान प्रकार वा श्रेणीको, वरावर	एक	५
१६०.	तृप्ति	नाम	तृप्+ति	सन्तोष, परितोष, प्रसन्नता	एक	९
१६१.	त्रिशूली	नाम	त्रि+शूली	नेपालको मध्यभागमा बग्ने एक नदीको नाम	पाँच	३३
१६२.	दया	नाम	दय्+आ	अर्काप्रति गरिने कमलो व्यवहार, करुणा	दुई	११
१६३.	दर्शन	नाम	दृश्+अन	कुनै पनि वस्तुलाई हेर्ने काम	एक	५
१६४.	दर्शन	नाम	दृश्+अन	कुनै पनि वस्तुलाई हेर्ने काम	एक	५
१६५.	दर्शन	नाम	दृश्+अन	कुनै वस्तुलाई हेर्ने काम, नजर गराइ, हेराइ	पाँच	२७
१६६.	दिग्विजयी	नाम	दिक्+विजयी	राजामहाराजाहरूको अर्काको मुलुक जित्ने काम	तीन	१८
१६७.	दिव्य	विशेषण	दिव्+यत्	स्वर्गसँग सम्बन्धित, स्वर्गीय, अलौकिक	एक	६
१६८.	दिव्य	विशेषण	दिव्+यत्	स्वर्गसंग सम्बन्धित, स्वर्गीय, अलौकिक	एक	६
१६९.	दिवा	नाम	दिव+आ	दिउँसो, दिवस, दिन	एक	८
१७०.	दिव्य	विशेषण	दिव्+यत्	अलौकिक, अतिप्राकृतिक	एक	८
१७१.	दिव्य	विशेषण	दिव्+यत्	अलौकिक, अतिप्राकृतिक	एक	८
१७२.	दिव्य	विशेषण	दिव्+यत्	स्वर्गसँग सम्बन्धित, स्वर्गीय, अलौकिक	पाँच	२८
१७३.	दिशा	नाम	मूल शब्द	क्षितिजवृत्तका चार मुख्य कल्पित विभाग	पाँच	३१
१७४.	दीप	नाम	मूल शब्द	घिक, तिलको तेल, आरिले बालिने दियो, दीपक	चार	२६
१७५.	दीप	नाम	मूल शब्द	घिउ, तिलको तेल आदिले बालिने, दियो, दीपक	पाँच	३३
१७६	दीप्ति	नाम	दीप्+ति	दीप्त हुनाको भाव वा अवस्था	एक	९
१७७.	दुःख	नाम	मूल शब्द	पीडा, क्लेश, वेदना, छटपटी	पाँच	३१

१७८.	दुष्यन्त	नाम	मूल	पुरुवंशका एक प्रसिद्ध राजा	चार	२४
१७९.	दूर	विशेषण	मूल शब्द	देश, काल, स्थान, सम्बन्ध आदिका दृष्टिले कुनै निकै टाढाको	एक	६
१८०.	दूर	विशेषण	मूल शब्द	देश, काल, स्थान, सम्बन्ध आदिका दृष्टिले कुनै निकै टाढाको	दुई	१३
१८१.	दूर	विशेषण	मूल शब्द	देश, काल, स्थान, सम्बन्ध आदिका दृष्टिले कुनै निकै टाढाको	चार	२२
१८२.	दूर	विशेषण	मूल शब्द	देश, काल, स्थान, सम्बन्ध आदिका दृष्टिले कुनै निकै टाढाको	चार	२२
१८३.	दूर	विशेषण	मूल शब्द	देश, काल, स्थान, सम्बन्ध आदिका दृष्टिले कुनै निकै टाढाको	चार	२४
१८४.	दूर	विशेषण	मूल शब्द	देश, काल, स्थान, सम्बन्ध आदिका दृष्टिले कुनै निश्चित वस्तु	चार	२५
१८५.	दूर	विशेषण	मूल शब्द	देश, काल, स्थान, सम्बन्ध आदिका दृष्टिले कुनै निकै टाढाको	चार	२६
१८६.	देवदूत	नाम	देव+दूत	देउता अथवा ईश्वरका दूत	एक	८
१८७	देश	नाम	मूल शब्द	मुलुक	एक	९
१८८.	देश	नाम	दिश्+अ	मुलुक	चार	२४
१८९.	देश	नाम	दिश्+अ	मुलुक	पाँच	२८
१९०.	देश	नाम	दिश्+अ	मुलुक	पाँच	२९
१९१.	द्वन्द्व	नाम	मूल शब्द	कुनै दुई वस्तुको जोडा, युग, युगल	तीन	१८
१९२.	द्वार	नाम	मूल शब्द	ढोका, दैलो	दुई	१२
१९३.	धनधान्य	नाम	धन+धान्य	धन, धान्य आदि विविध किसिमको सम्पत्ति	दुई	११
१९४.	ध्वजदण्ड	नाम	ध्वज+दण्ड	झण्डा झुण्डयाउने दण्ड	दुई	१४
१९५.	धातु	नाम	मूल	अपारदर्शक विशेष प्रकारको चमक र गुरुत्व रहने ताप	चार	२५
१९६.	धवलागिरि	नाम	धवला+गिरि	धौलागिरी	दुई	१३

१९७.	नगरी	नाम	नगर+ई	सानो नगर वा सहर, नगर	तीन	१८
१९८.	नदी	नाम	मूल शब्द	कुन पर्वत, दह आदिबाट निस्केर निश्चित स्थानमा बग्ने जल प्रर्वात , ठूलो खोला,	एक	६
१९९.	नदी	नाम	मूल शब्द	कुनै पर्वत, दह आदिबाट निस्केर निश्चित स्थानमा बग्ने जल प्रवाह , ठूलो खोला,	एक	६
२००.	नदी	नाम	मूल शब्द	ठूलो खोला	तीन	१६
२०१.	नदी	नाम	मूल शब्द	ठूलो खोलो	तीन	१८
२०२.	नदी	नाम	मूल शब्द	ठूलो खोला	तीन	१८
२०३.	नदी	नाम	मूल शब्द	ठूलो खोला	तीन	१८
२०४.	नदी	नाम	मूल शब्द	ठूलो खोलो	चार	२६
२०५.	नदी	नाम	मूल शब्द	ठूलो खोलो	पाँच	३१
२०६.	नाम	नाम	मूल शब्द	कुनै वस्तुलाई चिनाउने शब्द	तीन	१७
२०७.	नामक	विशेषण	नाम्+अक	नाम धारी नाउँ भएको	तीन	१७
२०८.	नाभिस्थल	नाम	नाभि+स्थल	सतोदेवीको नामी पतन भएको ठाउँ	तीन	१७
२०९.	नाना	नाम	मूल शब्द	लुगा, कपडा, वस्त्र/ विभिन्न प्रकारका, विविध	चार	२५
२१०.	नाना	नाम	मूल शब्द	किसिम किसिमको, थरिथरीको	पाँच	२८
२११.	नाना	विशेषण	मूल शब्द	अनिक थरीका, किसिम किसिमका	पाँच	३०
२१२	निज	सर्वनाम	मूल शब्द	खास, आफै, आफू, स्वयम्	तीन	१९
२१३.	नित्य	क्रिया विशेषण	मूल शब्द	कहिल्यै नबिराई, अटुट, निरन्तर	तीन	१६
२१४.	नित्य	क्रिया विशेषण	मूल शब्द	कहिल्यै नबिराइकन, अटुट, निरन्तर	पाँच	२८
२१५.	नित्य	क्रिया विशेषण	मूल शब्द	कहिल्यै नबिराइकन, अटुट, निरन्तर	पाँच	२९

२१६.	नित्य	क्रिया विशेषण	मूल शब्द	कहिल्यै नबिराइकन, अटुट, निरन्तर	पाँच	३२
२१७.	निर्मल	विशेषण	निर्+मल	मल वा दाग नभएको, दोषहीन, स्वच्छ	दुई	१५
२१८.	निशा	नाम	मूल शब्द	रात, रात्रि, रजनी	एक	६
२१९.	निशि	नाम	मूल शब्द	रात, रात्री, रजनी	एक	६
२२०.	निष्पाप	विशेषण	निस् +पाप	अधर्म नभएको, पाप नभएको	दुइ	१५
२२१.	नील	नाम	मूल शब्द	पौराणिक मान्यताअनुसार कालीको एक शक्ति	चार	२२
२२२.	नेत्र	नाम	मूल शब्द	आँखा, चक्षु, नयन	दुई	१२
२२३.	नौका	नाम	मूल शब्द	नाउ, डुङ्गा, पानीजहाज	पाँच	३३
२२४.	बल	नाम	मूल शब्द	शरीरमा सञ्चित हुने शक्ति, ताकत	पाँच	२९
२२५.	वसुधैव	विशेषण	वसुधा+एव	पृथिवी नै	पाँच	२७
२२६.	वाष्प	नाम	बास् +प	बाफ, आँसु	तीन	१७
२२७.	बादल	नाम	मूल	मेहरो, मेघ	पाँच	३३
२२८.	भविष्य	नाम	भू+इष्य	वर्तमान समयभन्दा पछिको अथाह समय	चार	२४
२२९.	भविष्य	नाम	भू+इष्य	वर्तमानभन्दा पछिकोसम्पूर्ण समय, अथाह समय	पाँच	३०
२३०.	भविष्य	नाम	भू+इष्य	वर्तमान समयभन्दा पछिको सम्पूर्ण समय	पाँच	३१
२३१.	भाग्यमानी	विशेषण	भाग्य+मानी	सौभाग्य प्राप्त गरेको, भाग्यशाली	तीन	१९
२३२.	भाव	नाम	भू+अ	सत्ता, अस्तित्व, आशय, तात्पर्य	तीन	१६
२३३.	भाषा	नाम	भाष्+आ	आशय वा भाव व्यक्त गर्ने सार्थक ध्वनिसमूह	तीन	१६
२३४.	भाषा	नाम	भाष्+आ	आशय वा भाव व्यक्त गर्ने सार्थक ध्वनि समूह	तीन	२६
२३५.	भुजपत्र	नाम	भुज+पत्र	भोज नामक रूखको पात	दुई	१३

२३६.	भुक्तशेष	विशेषण	भुक्त+शेष	भोगेर बाँकी रहेको	पाँच	२८
२३७.	भुजा	नाम	भुज्+आ	बाहुली, हात, हस्त	चार	२४
२३८.	भुनक्तु	क्रियापद	संस्कृत क्रियापद	भोग गरौं	पाँच	३३
२३९.	भूयः	क्रिया विशेषण	मूल शब्द	फेरि, पुनः, अर्कोपल्ट	एक	१०
२४०.	भोग	नाम	भुज्+अ	सुखदुःखको आदिको अनुभव गर्ने काम, भोगाइ	पाँच	२७
२४१.	भोगी	विशेषण	भुज्+ई	व्यवहारको सुखदुःख, राम्रो नराम्रो भोग्ने	पाँच	२७
२४२.	मधुधार	विशेषण	मधु+धार	महको धारा	एक	९
२४३.	मधुमास	नाम	मधु+मास	राम्रो महिना, वैशाख	चार	२४
२४४.	मधुमाधुरी	विशेषण	मधु+माधुरी	महको मिठास, मधुरता	पाँच	२८
२४५.	मन्त्र	नाम	मूल शब्द	सल्लाह, मन्त्रणा	पाँच	३३
२४६.	मध्य	विशेषण	मूल शब्द	कुनै चिजको बीचको, केन्द्रीय	तीन	१६
२४७.	मन	नाम	मूल शब्द	चित्त, हृदय	एक	९
२४८.	मनु	नाम	मूल शब्द	मनुष्यका जन्मदाता मानिने एक प्रसिद्ध पौराणिक व्यक्ति	तीन	१७
२४९.	मनुष्य	नाम	मनुस्+यत्	मानिस, मान्छे, मानव	चार	२४
२५०.	मनुष्यता	नाम	मनुष्य+ता	मानिसमा हुने गुण	तीन	१७
२५१.	मनुष्य	नाम	मनुस्+यत्	मानिस नै, मान्छे नै, मानव नै	तीन	१६
२५२.	मन्द	विशेषण	मूल शब्द	गति, चाल वेग आदि कम भएको	पाँच	३२
२५३.	मन्द	विशेषण	मूल शब्द	गति, चाल वेग आदि कम भएको	पाँच	३२
२५४.	मन्दिर	नाम	मूल शब्द	देवता बस्ने घर, देवस्थान, देवभवन	दुई	१२
२५५.	मन्दिर	नाम	मूल शब्द	देवता बस्ने घर, देवस्थान, देवभवन	चार	२६
२५६.	मरन्द	नाम	मूल शब्द	पराग, फूलभित्रको रस	चार	२३
२५७.	मर्म	नाम	मूल शब्द	गुप्त कुरो, भित्री भाग	चार	२२

२५८.	महत्ता	नाम	महत्+ता	ठूलो वा महान् हुनाको भाव वा स्थिति	पाँच	३०
२५९.	महŒव	नाम	महत्+त्व	ठूलो वा महान् हुनाको भाव वा स्थिति, महिमा	चार	२४
२६०.	महानदी	नाम	महान्+नदी	समुद्रसम्म नसुकी आफैं बहने नदी	तीन	२०
२६१.	महान्	विशेषण	मूल शब्द	ठूलो, उच्च, विशाल	तीन	२०
२६२.	महान्	विशेषण	मूल शब्द	ठूलो, उच्च, विशाल	चार	२३
२६३.	महाभारत	नाम	महान्+भारत	भारतवर्षको चरित्र तथा कौरव पाण्डवका युद्धको वर्णन भएको एक प्रसिद्ध महाकाव्य	एक	५
२६४.	महाभारत	नाम	महान्+भारत	भारतवर्षको चरित्र तथा कौरव पाण्डवका युद्धको वर्णन भएको एक प्रसिद्ध महाकाव्य	चार	२४
२६५.	महालङ्गुर	विशेषण	महान्+लङ्गुर	हिमालको अग्लो लामो डाँडो	दुई	१३
२६६.	महालङ्गुर	विशेषण	महान्+लङ्गुर	हिमालको अग्लो लामो डाँडो	दुई	१४
२६७.	महिमासमान	नाम	महिमा+समान	समान महिमा भएको	तीन	२१
२६८.	महेन्द्र	नाम	महान्+इन्द्र	एक प्रसिद्ध पर्वत शृङ्खला, नेता, प्रमुख व्यक्ति	तीन	१७
२६९.	मानव	नाम	मनु+अ	मनुका सन्तति, मनुष्य	तीन	१७
२७०.	माला	नाम	मूल शब्द	फूल आदि उनेर बनाइएको वस्तु	चार	२६.
२७१.	माला	नाम	मूल शब्द	फूल उनिएर बनाइएको वस्तु	पाँच	३३
२७२.	मिलिन्द	नाम	मूल शब्द	भमरो, भ्रमर, मधुमक्खी	चार	२३
२७३.	मुकुन्द	नाम	मूल	विष्णु वा कृष्णको नाम	दुई	१४
२७४.	मुख	नाम	मूल शब्द	प्राणीहरूको खाने तथा बोल्ने अवयव	पाँच	३१
२७५.	मुग्ध	विशेषण	मूल शब्द	मोहमा परेको, मक्ख, मोहित	चार	२३
२७६.	मूर्ति	नाम	मूल शब्द	प्राणीको शरीर, जिउका आधारमा आकृति अङ्कित प्रतिमा	तीन	१९
२७७.	मूल	नाम	मूल शब्द	प्रमुख खण्ड वा भाग, जरो, जड	पाँच	३०

२७८.	मेखला	नाम	मेखल्+आ	कम्मरमा बाँध्ने कन्धनी, काञ्ची	एक	५
२७९.	मृगतृष्णा	नाम	मृग+तृष्णा	मरुभूमि वा बालुवामा रहेका मृगको तीर्खा	पाँच	३१
२८०.	मृगेन्द्र	नाम	मृग+इन्द्र	मृगराज, सिंह, बाघ	दुई	१२
२८१.	मृगेन्द्र	नाम	मृग+इन्द्र	मृगराज ,सिंह, बाघ	चार	२५
२८२.	मृत्तिका	नाम	मूल शब्द	माटो	एक	७
२८३.	मृत्तिका	नाम	मूल शब्द	माटो	एक	७
२८४.	मृत्तिका	नाम	मूल शब्द	माटो	एक	८
२८५.	मृत्तिका	नाम	मूल शब्द	माटो	तीन	१९
२८६.	मृदु	विशेषण	मूल शब्द	कोमल, मुलायम, नरम, कमलो	एक	८
२८७.	मृदु	विशेषण	मूल शब्द	कोमल, मुलायम, नरम, कमलो	चार	२६
२८८.	मृत्यु	नाम	मूल शब्द	देहावसान, निधन, मरण	पाँच	२९
२८९.	मृत्युञ्जय	विशेषण	मृत्युम्+जय	मृत्युलाई जित्ने	पाँच	२९
२९०.	यथार्थ	विशेषण	यथा+अर्थ	जस्तो हुनुपर्थ्यो त्यस्तै, जस्ताको त्यस्तै	चार	२४
२९१.	यक्ष	नाम	मूल शब्द	देवयोनिका विविध भेदमध्ये एक	तीन	१७
२९२.	यात्री	विशेषण	यात्रा+ई	यात्रा गर्दै रहेको , पर्यटक, बटुवा	चार	२५
२९३.	इाम	नाम	मूल शब्द	समय, काल, बेलाबखत, मौसम	एक	५
२९४.	युग	नाम	युज्+अ	लामो र निश्चित समयको अवधि	एक	५
२९५.	युग	नाम	मूल शब्द	लामो र निश्चित समयको अवधि	तीन	२०
२९६.	युग	नाम	मूल शब्द	लामो र निश्चित समयको अवधि	चार	२३
२९७.	योगी	विशेषण	युज्+ई	संयुक्त जोडिएको, योग साधना गर्ने व्यक्ति	तीन	१६
२९८.	योगी	विशेषण	युज्+ई	संयुक्त जोडिएको, योग साधना गर्ने	पाँच	२७
२९९.	यौवन	नाम	युवन्+अ	तरूण अवस्था, युवा अवस्था	तीन	१७

३००.	रङ्ग	नाम	मूल शब्द	रङ, सौन्दर्य	एक	९
३०१.	रङ्ग	नाम	मूल शब्द	रङ, सौन्दर्य	एक	९
३०२.	रङ्ग	नाम	मूल शब्द	रङ, सौन्दर्य	एक	९
३०३.	रङ्ग	नाम	मूल शब्द	रङ, सौन्दर्य	तीन	१८
३०४.	रङ्ग	नाम	मूल शब्द	रङ, सौन्दर्य	तीन	१९
३०५.	रङ्ग	नाम	मूल शब्द	रङ, सौन्दर्य	तीन	२०
३०६.	रङ्ग	नाम	मूल शब्द	रङ, सौन्दर्य	तीन	२०
३०७.	रङ्ग	नाम	मूल शब्द	रङ, सौन्दर्य	चार	२४
३०८.	रण	नाम	मूल शब्द	परस्परमा गरिने लडाइँ	दुई	१४
३०९.	रणखेल	नाम	रण+खेल	युद्धको खेल	दुई	१४
३१०.	रजनी	नाम	मूल शब्द	सूर्यास्तपछिको सन्ध्याबाट सुरू भई सूर्योदयपूर्वको समय	एक	८
३११.	रम्य	विशेषण	रम्+यत्	अत्यन्त सुन्दर, मनोहर, राम्रो	चार	२२
३१२.	रम्य	विशेषण	रम्+यत्	अत्यन्त सुन्दर, मनोहर, राम्रो	चार	२२
३१३.	रम्य	विशेषण	रम्+यत्	अत्यन्त सुन्दर, मनोहर, राम्रो	चार	२२
३१४.	रम्य	विशेषण	रम्+यत्	अत्यन्त सुन्दर, मनोहर, राम्रो	चार	२२
३१५.	रम्य	विशेषण	रम्+यत्	अत्यन्त सुन्दर, मनोहर, राम्रो	चार	२२
३१६.	रवि	नाम	मूल शब्द	सूर्य, भास्कर	चार	२०
३१७.	रस	नाम	रस् + अ	निचोर्दा आउने द्रव पदार्थ, झोल	पाँच	३२
३१८.	रसमाधुरी	नाम	रस+माधुरी	रसको मधुरता	चार	२३
३१९.	रहस्य	नाम	मूल शब्द	छिपेर रहेको मुख्य कुरो	एक	८
३२०.	रहस्य	नाम	मूल शब्द	लुकेर रहेको गाँठी कुरो	दुई	१२
३२१.	रहस्य	नाम	मूल शब्द	लुकेर रहेको गाँठी कुरो	पाँच	३१
३२२.	रश्मि	नाम	मूल शब्द	चन्द्रमाको किरण, शशी	चार	२४

३२३.	राग	नाम	रज्+अ	कुनै प्यारो विधय वा वस्तुप्रति हुने अनुराग	पाँच	३२
३२४.	राज	नाम	मूल शब्द	राज्यको शासन व्यवथा सञ्चालन गर्ने दायत्व	तीन	१९
३२५.	राज	नाम	मूल शब्द	राज्यको शासन व्यवस्था सञ्चालन गर्ने, दायित्व	तीन	१९
३२६.	राज	नाम	मूल शब्द	राज्यको शासन वा व्यवस्था	दुई	१२
३२७.	राजपुत्र	नाम	राज+पुत्र	राजामहाराजको पत्र, राजकुमार	चार	२४
३२८.	राजयोग	नाम	राज+योग	राज्यको सुख र अधिकार प्राप्त गर्न पाउने ग्रहगतिको एक योग	पाँच	२७
३२९.	राजा	नाम	राज्+आ	राजतन्त्रात्मक मुलुकमा वंश परम्परा अनुसार उत्तराधिकारी भएको र त्यहाँ शासन गर्ने प्रमुख शासक	दुई	१२
३३०.	राजा	नाम	राज्+आ	राजतन्त्रात्मक मुलुकमा वंश परम्परा अनुसार उत्तराधिकारी भएको र त्यहाँ शासन गर्ने प्रमुख शासक	दुई	१२
३३१.	राजा	नाम	राज्+आ	राजतन्त्रात्मक मुलुकमा वंश परम्परा अनुसार उत्तराधिकारी भएको र त्यहाँ शासन गर्ने प्रमुख शासक	दुई	१४
३३२.	राज्य	नाम	राज्+यत्	कुनै राजा वा शासन सत्ताका अधीनमा रहेको देश	दुई	११
३३३.	राज्य	नाम	राज्+यत्	कुनै राजा वा शासन सत्ताका अधीनमा रहेको देश	दुई	१४
३३४.	राज्य	नाम	राज्+यत्	कुनै राजा वा शासनसत्ताका अधीनमा रहेको देश	चार	२६
३३५.	राज्य	नाम	राज्+यत्	कुनै राजा वा शासन सत्ताका अधीनमा रहेको देश	पाँच	२७
३३६.	राज्य	नाम	राज्+यत्	कुनै राजा वा शासन सत्ताका अघीनमा रहेको देश	पाँच	२८
३३७.	राज्य	नाम	राज्+यत्	कुन राजा वा शासनसत्ताका अधनीमा रहेको देश	पाँच	२८

३३८.	राज्यमित्र	नाम	राज्य+मित्र	राज्यको मित्र	दुई	१४
३३९.	राजा	नाम	राज्+यत्	राजतन्त्रात्मक मुलुकमा वंश परम्परा अनुसार शासन सञ्चालन गर्ने व्यक्ति	पाँच	२८
३४०.	राष्ट्र	नाम	राज्+ट्र	देश, मुलुक	पाँच	२९
३४१.	राष्ट्र	नाम	राज्+ट्र	देश, मुलुक	पाँच	३०
३४२.	राष्ट्र	नाम	राज्+ट्र	देश, मुलुक	पाँच	३२
३४३.	राष्ट्र	नाम	राज्+ट्र	देश, मुलुक	पाँच	३३
३४४.	रूप	नाम	मूल शब्द	आकृति, शरीर, आकार	एक	८
३४५.	रेखा	नाम	मूल शब्द	निर्धारित दिशामा लम्किएको मसिनो लामो धर्को	तीन	१९
३४६.	लङ्का	नाम	मूल	रावणको राज्य, एक द्वीप वा टापु	तीन	१८
३४७.	लक्ष्य	नाम	लक्ष्+य	सय हजारको संख्या	पाँच	३०
३४८.	लीलास्थल	नाम	लीला+स्थल	खेल्ने ठाउँ	तीन	१६
३४९.	वञ्चना	नाम	वञ्च्+अना	कसैलाई ठग्ने काम	चार	२३
३५०.	वज्र	नाम	मूल शब्द	इन्द्रको मुख्य हतियार	तीन	१७
३५१.	वन	नाम	मूल शब्द	जङ्गल, झाडी, बन	दुई	१३
३५२.	वनराजि	नाम	वन+राजी	जङ्गलको पङ्क्ति	चार	२५
३५३.	वय	नाम	मूल शब्द	उमेर	तीन	१६
३५४.	वर्षा	नाम	वृष्+आ	पानी पर्ने काम, पानीको बरसात,	दुई	१४
३५५.	वरदान	नाम	वर+दान	देवता वा गुरूजन आदिले प्रसन्न भएर दिने आशीर्वाद	चार	२३
३५६.	वर्तमान	विशेषण	वृत्+मतुप्	अहिले भइरहेको वा चलिरहेको, समसामयिक	चार	२३
३५७.	वराह	नाम	मूल शब्द	सुँगुर, बनेल	एक	७
३५८.	वाक्य	नाम	वच्+य	व्याकरणको सर्वोच्च एकाइ	एक	१०

३५९.	वाक्य	नाम	वच्+य	व्याकरणको सर्वोच्च एकाइ	एक	१०
३६०.	वास्तव	नाम	वस्तु+अ	वस्तुतथ्य, यथार्थ कुरा, साँचो	दुई	१२
३६१.	विचार	नाम	वि+चार	मनमर्नै गरिने चिन्तन	तीन	१८
३६२.	विचार	नाम	वि+चार	मनमर्ने गरिने चिन्तन	तीन	१८
३६३.	विचित्र	विशेषण	वि+चित्र	धेरै रङ भएको, अनौठो	तीन	१८
३६४.	विचित्र	विशेषण	वि+चित्र	धेरै रङ भएको, अनौठो	चार	२४
३६५.	विचित्र	विशेषण	वि+चित्र	धेरै रङ भएको, अनौठो	चार	२६
३६६.	विमान	नाम	वि+मान	आकाशमार्गबाट जाने सवारी योग्य यान, हवाइजहाज	चार	२६
३६७.	विराट	विशेषण	वि + राट	निकै ठूलो, व्यापक	एक	६
३७८.	विशाल	विशेषण	वि+शाल	धेरै फैलिएको, ज्यादै ठूलो	एक	५
३६९.	विशाल	विशेषण	वि+शाल	धेरै फैलिएको, ज्यादै ठूलो	एक	५
३७०.	विशाल	विशेषण	वि+शाल	धेरै फैलिएको, ज्यादै ठूलो	पाँच	२७
३७१.	विशाल	विशेषण	वि+शाल	ज्यादै ठूलो, धेरै फैलिएको	पाँच	२९
३७२.	विश्रान्ति	नाम	वि+श्रान्ति	थालेको काम सकेर वा नसकी थकाइ मार्ने क्रिया	दुई	१५
३७३.	विस्तारित	विशेषण	वि +स्तारित	फैलाइएको, विस्तृत गरिएको	एक	७
३७४.	विष्णु	नाम	मूल शब्द	हिन्दू धर्म अनुसार सृष्टिको रचना गर्ने	एक	५
३७५.	वीर	नाम	मूल शब्द	बलवान्, साहसी, पराक्रमी, पुरूषार्थी	एक	६
३७६.	वीर	नाम	मूल शब्द	बलवान्, साहसी, पराक्रमी, पुरूषार्थी	एक	७
३७७.	वीर	नाम	मूल शब्द	बलवान्, साहसी, पराक्रमी, पुरूषार्थी	पाँच	२७
३७८.	वीर	नाम	मूल शब्द	बलवान्, साहसी, पराक्रमी, पुरूषार्थी	पाँच	३३
३७९.	वीरता	नाम	वीर+ता	वीर हुनाको भाव वा अवस्था	चार	२४
३८०.	व्यक्ति	नामनाम	मूल शब्द	मानिस, प्राणी	पाँच	३३
३८१.	व्यक्ति	नाम	मूल शब्द	मानिस, प्राणी	पाँच	३३

३८२	व्यक्तित्व	नाम	व्यक्ति+त्व	कुनै व्यक्तिको वैयक्तिक विशेषतालाई देखाउने गुण	पाँच	३३
३८३.	वंश	नाम	मूल शब्द	सन्तति, सन्तान, लहरो,	पाँच	२८
३८४.	शक्ति	नाम	शच्+ति	तन, मन वा धनको रूपमा रहने सामर्थ्य	एक	७
३८५.	शक्ति	नाम	शच्+ति	तन, मन वा धनको रूपमा रहने सामर्थ्य	तीन	१९
३८६.	शक्ति	नाम	शच्+ति	तन, मन वा धनका रूपमा रहेको सामर्थ्य	तीन	१९
३८७.	शक्ति	नाम	शच्+ति	तन, मन, वाधनका रूपमा रहने सामर्थ्य	तीन	२०
३८८.	शक्ति	नाम	शच्+ति	तन, मन वा धनको रूपमा रहने सामर्थ्य	पाँच	३३
३८९.	शक्ति	नाम	शच्+ति	तन, मन वा धनका रूपमा रहेको सामर्थ्य	पाँच	३३
३९०.	शक्तिशाली	विशेषण	शक्ति+शाली	शक्तिले युक्त	दुई	१२
३९१.	शकुन्तला	नाम	शकुन्त+ला	कण्व ऋषिकी धर्मपुत्री, दुष्यन्तकी रानी	चार	२४
३९२.	शङ्कर	नाम	शम्+कर	शिव, महादेव	तीन	१६
३९३.	शङ्ख	नाम	मूल शब्द	समुद्रमा पाइने घुँगी जातका कीराको ढुङ्गा जस्तो माङगलिक कार्यमा बजाइने बाजा	दुई	१२
३९४	शताच्च	नामयोगी	शतात्+च	सयभन्दा पनि	एक	१०
३९५.	शर	नाम	मूल शब्द	बाण, काँड	दुई	१४
३९६.	शरद	नाम	मूल शब्द	छ वटा ऋतुमध्ये एउटा ऋतु	एक	५
३९७.	शरद	नाम	मूल शब्द	छ वटा ऋतुमध्ये एउटा ऋतु	एक	६
३९८.	शरद	नाम	मूल शब्द	छ वटा ऋतुमध्ये एउटा ऋतु	एक	८
३९९.	शरद	नाम	मूल शब्द	छ वटा ऋतुमध्ये एउटा ऋतु	एक	८

४००.	शरद	नाम	मूल शब्द	छ वटा ऋतुमध्ये एउटा ऋतु	एक	१०
४०१.	शरद	नाम	मूल शब्द	छ वटा ऋतुमध्ये एउटा ऋतु	दुई	१३
४०२.	शरद	नाम	मूल शब्द	छ वटा ऋतुमध्ये एउटा ऋतु	दुई	१३
४०३.	शरद	नाम	मूल शब्द	छ वटा ऋतुमध्ये चौथो ऋतु	तीन	१९
४०४.	शरद्	नाम	मूल शब्द	छ ऋतुमध्ये एक ऋतु	चार	२२
४०५.	शारदीय	विशेषण	शरद्+ईय	शरदसँग सम्बन्धित	चार	२३
४०६.	शरवृष्टि	नाम	शर+वृष्टि	वाणको वर्षा	दुई	१३
४०७.	शरीर	नाम	मूल शब्द	हाड, मासु, रगत आदिले युक्त प्राणीका सम्पूर्ण अङ्गको समूह, देह	दुई	१३
४०८.	शशाङ्क	नाम	शश+अङ्क	चन्द्रमा, शशी	एक	५
४०९.	शिर	नाम	मूल शब्द	शरीर आदिको उपल्लो भाग, टाउको, माथ	एक	७
४१०.	शिर	नाम	मूल शब्द	शरीर आदिको उपल्लो भाग, टाउको, माथ	चार	२२
४११.	शिर	नाम	मूल शब्द	शरीर आदिको उपल्लो भाग, टाउको, माथ	पाँच	३१
४१२.	शिला	नाम	मूल शब्द	पत्थर, ढुङ्गो, जाँतो, घट्ट	तीन	१७
४१३.	शिवतŒव	नाम	शिव+तŒव	शिवको खास शक्ति	तीन	१९
४१४.	शीतल	विशेषण	मूल शब्द	ठिक्क खालको चिसो	चार	२३
४१५.	शुभ	विशेषण	मूल शब्द	कल्याण, मङ्गल	तीन	१७
४१६.	शुम्भ	नाम	मूल शब्द	पुराणअनुसारको खराब पात्र, दैत्य	तीन	१९
४१७.	शैल	नाम	शिला+अ	पहाड	दुई	१३
४१८.	शैल	नाम	शिला+अ	पहाड	तीन	१६
४१९.	शैल	नाम	शिला+अ	पहाड	चार	२४
४२०.	शोभा	नाम	मूल शब्द	चमक, कान्ति वा प्रकाश, भव्यता	एक	८
४२१.	शोभा	नाम	मूल शब्द	सुन्दरता, भव्यता, सौन्दर्य	पाँच	२९

४२२.	श्रावस्ति	नाम	मूल	कुबेरको राजधानी	तीन	१८
४२३.	श्वास	नाम	श्वस्+अ	प्राण, प्राणवायु, सास	दुई	१५
४२४.	श्यामल	विशेषण	श्याम+ल	हल्का कालो वर्णको, अलि अलि कालो	तीन	१७
४२५.	श्यामवर्ण	विशेषण	श्याम+वर्ण	कालो वर्ण भएको	तीन	१९
४२६.	शृङगार	नाम	मूल शब्द	शोभा बढाउने वस्तु, सिंगार गर्ने साधन	एक	६
४२७.	शृङ्ग	नाम	मूल	टाकुरो, चुचुरो	चार	२४
४२८.	सगर	नाम	मूल शब्द	पुराणकालीन प्रसिद्ध एक सूर्यवंशी राजाको नाम	पाँच	२७
४२९.	सङ्गीत	नाम	सम्+गीत	विशेषतः लय, ताल, वाद्यवादन	तीन	१६
४३०.	सञ्जीवनी	नाम	सम् + जीवनी	मरेको व्यक्तिलाई पुनर्जीवित पार्ने प्रसिद्ध अमृत	तीन	१८
४३१.	सत्य	विशेषण	सत्+यत्	जस्तो हुनुपर्छ त्यस्तै नभएको	चार	२३
४३२.	सदा	क्रिया विशेषण	मूल शब्द	सधैं, निरन्तर	एक	९
४३३.	सदा	क्रिया विशेषण	मूल शब्द	पहिलेदेखि अहिलेसम्म	तीन	१७
४३४.	सन्तान	नाम	सम्+तान	छोराछोरी, बालबच्चा, सन्तति	चार	२६
४३५.	सन्ध्या	नाम	मूल शब्द	दुई समयका बीचको समय	एक	८
४३६.	सन्ध्या	नाम	मूल शब्द	साँझ, सायंकाल	चार	२५
४३७.	सप्त	नाम	मूल	सात	पाँच	३२
४३८.	सभ्यता	नाम	सभ्य+ता	सभ्य हुनुको भाव वा गुण	पाँच	३०
४३९.	समान	विशेषण	मूल	तुलनात्मक रूपमा बराबर भएको	चार	२३
४४०.	समान	विशेषण	मूल	तुलनात्मक तथा गुणात्मक रूपमा बरावर	चार	२६
४४१.	समाधि	नम	मूल शब्द	ईश्वर वा ध्येयको ध्यानमा मग्न हुने काम	तीन	१६

४४२.	समीप	नामयोगी	मूल शब्द	निकट, वर, नजिक	चार	२२
४४३.	समीप	नामयोगी	मूल शब्द	निकट, वर, नजिक	पाँच	३२
४४४.	समुद्र	नाम	मूल शब्द	सागर, उदधि	तीन	१७
४४५.	सहस्र	नाम	मूल शब्द	हजारको सङ्ख्यामा वा अङ्क	एक	५
४४६.	सहस्ररश्मी	नाम	सहस्र +रश्मी	हजारौं किरण भएको	पाँच	३३
४४७.	सह	नामयोगी	मूल शब्द	साथ, सित, सँग, सहित, समेत	पाँच	३३
४४८.	सर्वोपरि	क्रिया विशेषण	सर्व+उपरि	सबैभन्दा माथिको, सबैभन्दा बढी	तीन	१६
४४९.	साध्य	विशेषण	साध्+यत्	सिद्ध गर्न सकिने, पूरा गर्न सकिने	एक	७
४५०.	सानन्द	विशेषण	स+आनन्द	आनन्दले युक्त, प्रसन्न	चार	२३
४५१.	साहित्य	नाम	सहित+य	सहित हुनाको भाव, गुण वा क्रिया	तीन	१६
४५२.	सिद्ध	विशेषण	सिध्+त	तयार भएको, बनेको पूर्ण	एक	७
४५३.	सिद्ध	विशेषण	मूल शब्द	तयार भएको, पूर्ण भएको	दुई	१२
४५४	सिद्ध	विशेषण	मूल शब्द	तयार भएको, पूर्ण भएको	दुई	१२
४५५.	सिद्धान्त	नाम	सिद्ध+अन्त	विचार, तर्क र अनुमव द्वारा स्थापित मत	पाँच	३३
४५६.	सिर्जना	नाम	सृज् +अना	नयाँ निर्माण, सृष्टि, रचना	तीन	१९
४५७.	सिर्जना	नाम	सृज् +अना	नयाँ निर्माण, सृष्टि, रचना	चार	२३
४५८.	सिर्जना	नाम	सृज् +अना	नयाँ निर्माण सृष्टि रचना	पाँच	३०
४५९.	सिर्जना	नाम	सृज् +अना	नयाँ निर्माण, सृष्टि रचना	पाँच	२९
४६०.	सुख	नाम	मूल शब्द	आनन्दको अनुभव, हर्ष,	पाँच	३०
४६१.	सुख	नाम	मूल शब्द	शरीरिक र मानसिक आनन्दको अनुभव	पाँच	३१
४६२.	सुगन्ध	नाम	सु+गन्ध	मीठो नास्ता, मनै रमाउने गन्ध	पाँच	३२
४६३.	सुगन्ध	नाम	सु+गन्ध	मीठो वास्ना, मनै रमाउने गन्ध	पाँच	३२
४६४.	सुगन्ध	नाम	सु+गन्ध	मीठो वास्ना, मनै रमाउने गन्ध	पाँच	३२

४६५.	सुगन्धित	विशेषण	सु+गन्धित	राम्रो वासना चलेको	दुई	१५
४६६.	सुधा	नाम	मूल शब्द	चन्द्रमा, कपूर, अमृत	एक	१०
४६७.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हर्ने, राम्रो, मनोहर	एक	५
४६८.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हर्ने, राम्रो, मनोहर	एक	५
४६९.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हर्ने, राम्रो, मनोहर	एक	६
४७०.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हर्ने, राम्रो, मनोहर	एक	८
४७१.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हर्ने, राम्रो, मनोहर	एक	८
४७२.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हर्ने, राम्रो, मनोहर	एक	९
४७३.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हर्ने, राम्रो, मनोहर	दुई	१३
४७४.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हेर्न, राम्रो मनोहर	तीन	१६
४७५.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	राम्रो, मनलाई हेर्न, मनोहर	तीन	१६
४७६.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हर्ने, राम्रो, मनोहर	तीन	१९
४७७.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हर्ने मनोहर, राम्रो	तीन	२०
४७८.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	राम्रो, मनलाई हेर्ने, मनोहर	तीन	२०
४७९	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हेर्ने, मनोहर, राम्रो	चार	२३
४८०.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हर्ने, राम्रो, मनोहर	चार	२३
४८१.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हर्ने, राम्रो, मनोहर	पाँच	२८
४८२.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हर्ने, ज्यादै राम्रो, मनोहर	पाँच	२९
४८३.	सुन्दर	नाम	मूल शब्द	मनलाई हर्ने, राम्रो, मनाहेर	पाँच	३१
४८४.	सूर्य	नाम	मूल शब्द	दिनमा आकाशमा देखिएर प्रकाश र ताप दिने	एक	५
४८५.	सूर्यास्त	नाम	सूर्य+अस्त	दिन समाप्त भएर सूर्य अस्ताउने काम	एक	५
४८६.	सूर्यास्त	नाम	सूर्य+अस्त	दिन समाप्त भएर सूर्य अस्ताउने काम	तीन	२०
४८७.	सूर्योदय	नाम	सूर्य+उदय	बिहान सूर्य उदाउने काम, घाम झुल्को	एक	५

४८८.	सूर्योदय	नाम	सूर्य+उदय	बिहान सूर्य उदाउने काम, घाम झुल्को	एक	९
४८९.	सेतु	नाम	मूल शब्द	साँघु, साँगु, पुल, पुलेसो	तीन	१७
४९०.	सेनाभिध	नाम	सेना+अभिध	सेना आदि	दुई	१४
४९१.	सृजना	नाम	सृज् +अना	सिर्जना, सृष्टि, रचना	एक	१०
४९२.	सृजना	नाम	सृज् +अना	सिर्जना, सृष्टि रचना	पाँच	३२
४९३.	सृष्टि	नाम	सृज् +ति	बनाउने वा पैदा गर्ने काम	तीन	१६
४९४.	सृष्टि	नाम	सृज् +ति	बनाउने वा पैदा गर्ने काम	तीन	१७
४९५.	स्वतन्त्र	विशेषण	स्व+तन्त्र	अरू कसैको बन्धन, दवाऊ, अधीनमा नरहेको	पाँच	२९
४९६.	स्वतन्त्र	विशेषण	स्व+तन्त्र	अरू कसैको बन्धन, दवाऊ, अधीनमा नरहको	पाँच	२९
४९७.	स्वतन्त्रता	नाम	स्वतन्त्र+ता	स्वतन्त्र हुनाको भाव वा अवस्था	पाँच	२९
४९८.	स्वप्न	नाम	मूल शब्द	सपना, निद्रा	एक	९
४९९.	स्वप्न	मूल शब्द	सपना, निद्रा	एक	एक	६
५००.	स्वयं	क्रिया विशेषण	स्व+अर्थ	आफू नै, आफैं	दुई	१४
५०१.	स्वयं	क्रिया विशेषण	मूल शब्द	आफू नै	तीन	२०
५०२.	स्वयं	क्रिया विशेषण	मूल शब्द	आफू नै	चार	२४
५०३.	स्वबाहु	नाम	स्व+बाहु	आफैं हातले, आफ्नै बलबुताले	तीन	१८
५०४.	स्वान्त	नाम	स्व+अन्त	अन्तः करण, अन्तरात्मा, हृदय	चार	२३
५०५.	स्वीकार	नाम	स्व+कार	कुनै कुरा वा विषयप्रति समर्थन जनाउने काम	एक	९
५०६.	स्वीकार	नाम	स्व+कार	कुनै कुरा वा विषयप्रति समर्थन जनाउने काम	एक	९

५०७.	स्वर्ग	नाम	मूल शब्द	अत्यन्त रमणीय ठाउँ, सुन्दर ठाउँ	पाँच	३१
५०८.	स्वर्ण	नाम	मूल शब्द	सुवर्ण, सुन	चार	२३
५०९.	स्वर्ण	नाम	मूल शब्द	सुर्क्ण, सुन	चार	२६
५१०.	स्वर	नाम	मूल शब्द	देवलोक, स्वर्ग	पाँच	३२
५११.	संग्राम	नाम	मूल शब्द	युद्ध	दुई	१३
५१२.	संसार	नाम	सम्+सार	विश्व, जगत्	एक	९
५१३.	संसार	नाम	सम्+सार	विश्व, जगत्	एक	९
५१४.	संसार	नाम	सम्+सार	जगत्, विश्व	दुई	१४
५१५.	संसार	नाम	सम्+सार	जगत्, विश्व	दुई	१४
५१६.	संसार	नाम	संम्+सार	विश्व, जगत्	पाँच	३२
५१७.	हिम	नाम	मूल शब्द	कडा ठन्डीले जमेको पानी, हिउँ	तीन	१७
५१९.	हिम	नाम	मूल शब्द	कडा ठण्डीले जमेको पानी, हिउँ	तीन	२०
५२०.	हिमगौर	नाम	हिम+गौर	हिउँझैं गोरो	पाँच	२८
५२१.	हिमवान्	नाम	हिम+वतुप्	हिमालय पर्वत	तीन	२०
५२२.	हिमशैल	नाम	हिम+शैल	हिमालय, पर्वत	एक	५
५२३.	हिमाद्रि	नाम	मूल शब्द	हिमालय, पर्वत	तीन	२०
५२४.	हृदयै	नाम	मूल शब्द	मन चित्त, अन्तरात्मा	पाँच	३२

माधवप्रसाद घिमिरेद्वारा रचना गरिएको **राष्ट्रनिर्माता** खण्डकाव्य जम्मा पाँच सर्गमा विभाजित रहेको छ । यस खण्डकाव्यमा प्रथम सर्गमा ४४६, द्वितीय सर्गमा २७१, तृतीय सर्गमा ४१७, चतुर्थ सर्गमा ३९७ र पाँचौ सर्गमा ५५४ गरी जम्मा २०८५ वटा शब्दको प्रयोग भएको देखिन्छ । सम्पूर्ण शब्दसङ्ख्यामा ५२४ वटा तत्सम शब्दको प्रयोग भएको देखिन्छ । प्रतिशतका आधारमा अध्ययन गर्दा तत्सम शब्दको २६.३४ प्रतिशत तत्सम शब्दहरूको प्रयोग भएको देखिन्छ ।यस खण्डकाव्यमा तद्भव शब्दहरूको पनि प्रयोग भएको देखिन्छ । खण्डकाव्यमा प्रयोग भएका तत्समशब्दहरूनाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया विशेषण

निपात संयोजक र अव्यय पदहरूको प्रयोग भएको छ । तिनीहरूको निम्नानुसार अध्ययन गरिएको छ :

१. नाम

व्यक्ति, वस्तु, ठाउँ पदार्थ तथा भाव बुझाउन आउने विकारी पदलाई नाम भनिन्छ । वाक्यमा के र को ? प्रश्नको उत्तरमा नामको प्रयोग हुन्छ । नामले सजीव/नीर्जीव, मानवीय/ मानवेतर सङयेय असङ्ख्येय, मूर्त/ अमूर्त जस्ता विविध नामलाई बुझाउँछ । नामलाई संज्ञा पनि भनिन्छ । यो वाक्यमा कर्ता, कर्म, तथा पूरक भएर आउँछ । नाम व्यक्तिवाचक, जातिवाचक, समूहवाचक, द्रव्यवाचक र भाववाचक गरी ५ प्रकारका छन् । तीमध्ये पाँचवटै नाम पदहरूको प्रयोग यस खण्डकाव्यमा भएको देखिन्छ । तिनीहरूको निम्नअनुसार तालिकामा अध्ययन गरिएको छ :

तालिका नं. २नाम

१.	शरद	नाम	मूल शब्द	छ वटा ऋतुमध्ये एउटा ऋतु	५
२.	याम	नाम	मूल शब्द	समय, काल, वेला, वखत, मौसम	५
३.	दर्शन	नाम	दृश्+अन	कुनै पनि वस्तुलाई हेर्ने काम	५
४.	दर्शन	नाम	दृश्+अन	कुनै पनि वस्तुलाई हेर्ने काम	५
५.	एक	नाम	मूल शब्द	क्रमका हिसाबले पहिलो संख्या	५
६.	एक	नाम	मूल शब्द	क्रमका हिसाबले पहिलो संख्या	५
७.	अलकापुरी	नाम	अलका+पुरी	कुबेरको राजधानी, अलका	५
८.	महाभारत	नाम	महा+भारत	भारतवंशको चरित्र तथा कौरब पाण्डवका युद्धको भएको एक प्रसिद्ध महाकाव्य	५
९.	मेखला	नाम	मूल शब्द	कम्मरमा बाँध्ने कन्धनी, काञ्ची	५
१०.	गङ्गाजल	नाम	गङ्गा+जल	गङ्गा नदीको पानी	५
११.	युग	नाम	मूल शब्द	जुनसुकै दृश्य वस्तुको समूह	५
१२.	आदि	नाम	मूल शब्द	थालनी, सुरु, प्रारम्भ आरधा	५
१३.	सूर्य	नाम	मूल शब्द	दिनमा आकाशमा देखिएर प्रकाश र ताप दिने	५

१४.	शशाङ्क	नाम	शश+अङ्क	चन्दमा शशी	५
१५.	विष्णु	नाम	मूल शब्द	हिन्दू धर्म शब्द अनुसार सृष्टिको रचना गर्ने	५
१६.	पादोदक	नाम	पाद+उदक	चरणोदक, खुट्टाको जल	५
१७.	गण्डकी	नाम	गण्डक+ई	नेपालको मध्य पश्चिममा बग्ने प्रसिद्ध नदी	५
१८.	सहस्र	नाम	मूल शब्द	हजारको सङ्ख्यामा वा अङ्क	५
१९.	जन	नाम	मूल शब्द	मानव जाति, मान्छे	५
२०.	हिमशैल	नाम	हिम+शैल	हिमालय, पर्वत	५
२१.	सूर्यास्त	नाम	सूर्य+अस्त	दिन समाप्त भएर सूर्य अस्ताउने काम	५
२२.	सूर्योदय	नाम	सूर्य+उदय	विहान सूर्य उदाउने काम, घाम झुल्को	५
२३.	चित्र	नाम	मूल शब्द	तसबिर	६
२४.	शरद	नाम	मूल शब्द	छ वटा ऋतुमध्ये एउटा ऋतु	६
२५.	शृङ्गार	नाम	मूल शब्द	शोभा बढाउने वस्तु, सिंगार गर्ने साधन	६
२६.	वीर	नाम	मूल शब्द	बलवान, साहसी, पराक्रमी, पुरूषार्थी	६
२७.	नदी	नाम	मूल शब्द	पर्वत, दह आदिबाट निस्केर निश्चित स्थानमा बग्ने जल , ठूलो खोला,	६
२८.	नदी	नाम	मूल शब्द	कुन पर्वत, दह आदिबाट निस्केर निश्चित स्थानमा बग्ने जल , ठूलो खोला,	६
२९.	निशा	नाम	मूल शब्द	रात, रात्रि, रजनी	६
३०.	जल	नाम	मूल शब्द	पानी, उदक	६
३१.	उपहार	नाम	उप+हार	कोसेली	६
३२.	निशि	नाम	मूल शब्द	आधा रात, मध्यरात्री	६
३३.	विराट	नाम	वि+राज	विश्वरूप, ठूलो	६
३४.	ज्योति	नाम	मूल शब्द	बत्ती, सूर्य, चन्द्रमा, तारा आदिबाट निस्केन प्रकाश	६
३५.	आयोग	नाम	आ+योग	कुनै निश्चित कार्यका निम्ति सरकारबाट गठित संस्था	

३६.	आकाश	नाम	आ+काश	आकाश, सगर, आसमान	७
३७.	शक्ति	नाम	शच्+ति	बल, तागत, पराक्रम	७
३८.	वराह	नाम	मूल शब्द	सुँगुर, बनेल	७
३९.	शिर	नाम	मूल शब्द	शरीर आदिको उपल्लो भाग, टाउको माथ	७
४०	वीर	नाम	मूल शब्द	बलवान, साहसी, पराक्रमी, पुरूषार्थी	७
४१.	मृत्तिका	नाम	मृत्+इका	माटो	७
४२.	तत्व	नाम	तत्+त्व	पदार्थ, वस्तु	७
४३.	मृत्तिका	नाम	मृत्+इका	माटो	७
४४.	तत्व	नाम	तत्+त्व	पदार्श, वस्तु	७
४५.	छाया	नाम	मूल शब्द	सूर्यको किरणहरू छेकिएको ठाउँ	७
४६.	छवि	नाम	मूल शब्द	सूर्यको किरण, आकर्षक शोभा	७
४७.	शरद	नाम	मूल शब्द	एक ऋतु	८
४८.	रूप	नाम	मूल शब्द	आकृति, शरीर, देव	
४९.	जगत्	नाम	मूल शब्द	गतिशील संसार, विश्व, ब्रम्हाण्ड	
५०.	जीवन	नाम	जीव्+अन	प्राणीको जन्म देखि मृत्यु सम्मको समय	
५१.	दिवा	नाम	मूल शब्द	दिउँसो, दिवस, दिन	
५२.	रजनी	नाम	मूल शब्द	सूर्यास्तपछिको सन्ध्याबाट सुरू भई सूर्योदय पूर्वको समय	
५३.	सन्ध्या	नाम	मूल शब्द	दुई युगका बीचको समय	
५४.	छवि	नाम	मूल शब्द	शोभा	
५५.	शरद	नाम	मूल शब्द	एक ऋतु	
५६.	रहस्य	नाम	मूल शब्द	प्रकृतिका जुनसुकै पक्षमा भित्र छिपेर रहेको मुख्य कुरो	
५७.	ज्योति	नाम	मूल शब्द	प्रकाश, दीप्ति	

५८.	आकाश	नाम	आ+काश	अकास, सगर, आसमान	
५९.	देवदूत	नाम	देव+दूत	देउता अथवा ईश्वरका दूत	
६०.	मृत्तिका	नाम	मृत्+इका	माटो	
६१	ज्योति	नाम	मूल शब्द	प्रकाश, दीप्ति	
६२.	शोभा	नाम	मूल शब्द	चमक, कान्ति वा प्रकाश, भव्यता	
६३.	प्रकाश	नाम	प्र+काश	अन्धकारलाई हटाउने तत्व	
६४.	अवकाश	नाम	अव+काश	विशेष काम नभएको समय	
६५.	विकास	नाम	वि+कास	क्रमशः बढ्दै वा सुध्रिदै गएको स्थिति, उन्नति	
६६.	रङ्ग	नाम	मूल शब्द	रङ, सौन्दर्य, रसरङ	८
६७.	रङ्ग	नाम	मूल शब्द	रङ, सौन्दर्य, रसरङ	८
६८.	स्वप्न	नाम	मूल शब्द	सपना	५
६९.	प्रतिबिम्ब	नाम	प्रति+बिम्ब	ऐना पानी आदिमा प्रकाश पर्दा अर्कापट्टि पर्ने त्यसैको आकारको टलक वा छाया	
७०.	परिवेश	नाम	परि+वेश	चारैतिरबाट भएको घेराई परिवेष्टन	
७१.	रङ्ग	नाम	मूल शब्द	रङ	
७२.	देश	नाम	मूल शब्द	चारैतिर फैलिइ अनेकौं गाउँ, सहर, जिल्ला, अञ्चल आदि मिलेर बनेको भूभाग, मुलुक	
७३.	संसार	नाम	सम्+सार	विश्व, जगत	
७४.	स्वीकार	नाम	स्वी+कार	कुनै कुरा वा विषयप्रति समर्थन जनाउने काम	
७५.	ऋतु	नाम	मूल शब्द	दुई महिनाको मान	
७६.	स्वीकार	नाम	स्व +कार	स्वीकृति	
७७.	संसार	नाम	सम्+सार	विश्व, जगत	
७८.	आकाश	नाम	आ+काश	गगन	
७९.	प्रकाश	नाम	प्र +काश	अन्धकारलाइ हटाउने तत्व	

८०.	जीवन	नाम	जीव् +अनर	कुनै पनि प्राणीको जन्मेदेखि मृत्युसम्मको समय	
८१.	दीप्ति	नाम	दीप् +ति	दीप्त हुनाको भाव वा अवस्था	
८२.	तृप्ति	नाम	तृप्+ति	सन्तोष, परितोष, प्रसन्नता	९
८३.	सृजना	नाम	सृज् +अना	सिर्जना, सृष्टि रचना	१०
८४.	सुधा	नाम	मूल शब्द	अमृत	
८५.	इन्द्रिय	नाम	इन्द्र+इय	ज्ञानशक्ति र कर्मशक्तिका मानवीय अङ्ग वा साधन	
८६.	जीवन	नाम	जीव्+अन	ज्यान	
८७.	वाक्य	नाम	वच्+य	संरचनाका दृष्टिको ध्वनि, रूप, पद, आदेश, आज्ञा	
८८.	अन्नपूर्णा	नाम	अन्न+पूर्णा	अन्न वा अनाजकी अधिष्ठातृ देवी	११
८९.	धनधान्य	नाम	धन+धान्य	धन, धान्य आदि विविध किसिमको सम्पत्ति	११
९०.	पूर्णा	नाम	पूर्ण+आ	पञ्चमी, दशमी र अमावश्या यी चार तिथिलाई बुझाउने शब्द ।	११
९१.	कालिका	नाम	काल+इका	दैत्यको संहार गर्न अवतरित भएकी प्रसिद्ध देवी	११
९२.	उत्सव	नाम	मूल	कुनै विशेष अवसरमा सुमहणसँग गरिने कार्य	११
९३.	देश	नाम	मूल शब्द	राज्य, मुलुक	११
९४.	राज्य	नाम	राज्+यत्	मुलुक, राष्ट्र	११
९५.	कालिका	नाम	काल+इका	दैत्यको संहार गर्न अवतरित भएकी प्रसिद्ध देवी	११
९६.	मृगेन्द्र	नाम	मृग+इन्द्र	मृगराज, सिंह, बाय, हिराशि	१२
९७.	नेत्र	नाम	मूल शब्द	आँखा, चक्षु, नयन	१२
९८.	मन्दिर	नाम	मूल शब्द	बस्नेत घर, वासस्थान, भवन	१२
९९.	द्वार	नाम	मूल शब्द	ढोका, दैलो	१२
१००	राजा	नाम	राज्+आ	राजतन्त्रात्मक मुलुकमा वंश परम्परा अनुसार उत्तराधिकारी भएको र त्यहाँ शासन गर्ने	१२

				प्रमुख शासक	
१०१.	रहस्य	नाम	मूल शब्द	प्रकृतिका जुनसुकै पक्षमा भित्र लुकेर रहेको गाठी कुरो	१२
१०२.	शङ्ख	नाम	मूल शब्द	समुद्रमा पाइने घुँगी जातका कीराको ढुङ्गा जस्तो माङ्गलिक कार्यमा बजाइने बाजा	१२
१०३.	अज्ञान	नाम	न+ज्ञान	ज्ञान वा बोध नहुने क्रिया, भाव वा स्थिति	१२
१०४.	राज	नाम	मूल शब्द	राज्यको शासन वा व्यवस्था	१२
१०५.	प्राण	नाम	मूल शब्द	शरीरभित्र रहेको जीवनको आधारभूत वायु	१२
१०६.	शरीरै	नाम	मूल शब्द	हाड, मासु, रगत आदिले युक्त प्राणीका सम्पूर्ण अङ्गको समूह	
१०७.	वास्तव	नाम	वस्तु+अ	वस्तुतथ्य, यथार्थ कुरा, साँचो	१२
१०८.	चित्त	नाम	मूल शब्द	मन, हृदय, दिल	१२
१०९.	राजा	नाम	राज्+आ	राजतन्त्रात्मक मुलुकमा वंश परम्परा अनुसार उत्तराधिकारी भएको र त्यहाँ शासन गर्ने प्रमुख शासक	१२
११०.	प्रशस्ति	नाम	प्र+शस्ति	कसैका शील, स्वभाव, रूप	१२
१११.	भुजपत्र	नाम	भुज+पत्र	एक किसिमको रूख, भोजपत्र	१३
११२.	वन	नाम	मूल शब्द	जङ्गल, झाडी, बन	१३
११३.	शैल	नाम	शिला+अ	शिला भएको वा शिलाबाट बनेको	१३
११४.	दिगविजयी	नाम	दिग्+विजय	राजामहाराजाहरूको अर्काको मुलुक जित्ने काम	१३
११५.	प्रयाण	नाम	प्र+यान	यात्रा, गति	१३
११६.	शरद	नाम	मूल शब्द	एक ऋतु	१३
११७.	त्रिशूली	नाम	त्रि+शूली	नेपालको मध्यभागमा बग्ने एक नदीको नाम	१३
११८.	शरद	नाम	मूल शब्द	वर्षपछिको एक ऋतु	१३
११९.	जल	नाम	मूल शब्द	पानी, उदक	१३
१२०.	सिंहलीला	नाम	सिंह+लीला	सिंहले गरेजस्तै खेल	१३
१२१.	पर्वत	नाम	मूल शब्द	पहाड ,डाँडो, शैल	१३

१२२.	काली	नाम	मूल शब्द	कालिका देवी, दुर्गा, चण्डी	१३
१२३.	जल	नाम	मूल शब्द	पानी, उदक	१३
१२४.	रण	नाम	मूल शब्द	परस्परमा गरिने लडाइँ	१४
१२५.	शर	नाम	मूल शब्द	बाण, काँड	१४
१२६.	वर्षा	नाम	मूल शब्द	पानी पर्ने काम, पानीको वर्साद,	१४
१२७.	रण	नाम	मूल शब्द	युद्ध	१४
१२८.	संसार	नाम	सम्+सार	जगत्, विश्व,	१४
१२९.	संसार	नाम	सम्+सार	जगत्, विश्व	१४
१३०.	ध्वजदण्ड	नाम	ध्वज+दण्ड	झन्डा झुन्ड्याउने दण्द	१४
१३१.	मुकुन्द	नाम	मूल शब्द	विष्णु वा कृष्णको नाम	१४
१३२.	राजा	नाम	राज्+आ	नरेश	१४
१३३.	राज्य	नाम	राज्+य	कुनै राजा वा शासन सत्ताका अधीनमा रहेको प्रदेश	१४
१३४.	अवस्था	नाम	अव+स्था	कुनै घटना वा कार्यको स्थिति	१४
१३५.	राज्यमित्र	नाम	राज्य+मित्र	राज्यको साथी	१४
१३६.	स्वप्न	नाम	मूल शब्द	सपना	१४
१३७.	ध्वनि	नाम	मूल शब्द	कानले सुन्न सकिने वा सुनिने विषय	१५
१३८.	गण्डकी	नाम	गण्डक+ई	नेपालको मध्यपश्चिम भागमा बग्ने प्रसिद्ध नदी	१५
१३९.	जन	नाम	मूल शब्द	मानवजाति, मान्छे	१५
१४०.	जन	नाम	मूल शब्द	मानवजाति, मान्छे	१५
१४१.	जल	नाम	मूल शब्द	पानी	१५
१४२.	हिमशैल	नाम	हिम+शैल	हिमालय पर्वत	१५
१४३.	विश्रान्ति	नाम	वि+श्रान्ति	थालेको काम सकेर वा नसकी थकाई मार्ने क्रिया	१५

१४४.	श्वास	नाम	श्वस्+अ	प्राण, प्राणवायु सास	१५
१४५.	गङ्गा	नाम	मूल शब्द	नदी	१६
१४६.	शैल	नाम	शिला+अ	शिला भएको वा शिलाबाट बनेको	१६
१४७.	वय	नाम	मूल शब्द	बाल्यकाल वा तरुण अवस्थाका बीचको अवस्था	१६
१४८.	गङ्गा	नाम	मूल शब्द	हिन्दुहरूको पवित्र जलाशय, भारत वर्षको एक प्रसिद्ध नदी	१६
१४९.	मध्य	नाम	मूल शब्द	कुनै चिजको बीचको भाग, भाऊ, केन्द्र	१६
१५०.	मनुष्य	नाम	मनु+ष्य	मानिस, मान्छे, मानव	१६
१५१.	काली	नाम	काल+ई	कालिका देवी, दुर्गा, चण्डी	१६
१५२.	नदी	नाम	मूल शब्द	ठूलो खोला	१६
१५३.	पर्वत	नाम	मूल शब्द	पहाड, डाँडो, शैल	१६
१५४	गिरिकुञ्ज	नाम	गिरि+कुञ्ज	पहाडको गुफा	१६
१५५.	भाषा	नाम	भाष्+आ	आशय वा भाव व्यक्त गर्ने सार्थक ध्वनि समूह	१६
१५६.	भाव	नाम	भू+अ	सत्ता, अस्तित्व, आशय, तात्पर्य	१६
१५७.	पार्वती	नाम	पर्वत+ई	हिमालय पर्वतकी छोरी, गौरी, पहाडे नारी	१६
१५८.	साहित्य	नाम	सहित+य	सहित हुनाको भाव, गुण वा क्रिया	१६
१५९.	सङ्गीत	नाम	सम्+गीत	विशेषतः लय, ताल, वायवादनका साथ गाइने गीत	१६
१६०.	कलावती	नाम	कला+वती	कलाले भरिपूर्ण भएकी	१६
१६१.	शङ्कर	नाम	शम्+कर	शिव, महादेव	१६
१६२.	समाधि	नाम	मूल शब्द	ईश्वर वा ध्येयको ध्यानमा मग्न हुने काम	१६
१६३.	सृष्टि	नाम	सृज्+ति	बनाउने वा पैदा गर्ने काम	१६
१६४.	आदि	नाम	मूल शब्द	थालनी, सुरू, प्रारम्भ, आरम्भ	१६
१६५.	पर्वत	नाम	मूल शब्द	पहाड, डाँडो, शैल	१७

१६६.	क्षीर	नाम	मूल शब्द	दूध, खिर, जल, पानी	१७
१६७.	सेतु	नाम	मूल शब्द	साँधु, पुल, पुलेसो	१७
१६८.	शेषशायी	नाम	शेष+शायी	विष्णु	१७
१६९.	नाभिस्थल	नाम	नाभि+स्थल	सतीदेवीको नाभि पतन भएको ठाउँ	१७
१७०.	क्षीर	नाम	मूल शब्द	दूध, खीर, जल, पानी	१७
१७१.	समुद्र	नाम	मूल शब्द	सागर, उदधी,	१७
१७२.	बाष्प	नाम	मूल	बाफ, आँसु	१७
१७३.	उच्चैश्रवा	नाम	उच्चै+श्रवा	देवराज इन्द्रको बाहन	१७
१७४.	नाम	नाम	मूल शब्द	कुनै वस्तुलाइ चिनाउने शब्द	१७
१७५.	अश्व	नाम	मूल शब्द	घोडा, ज्योतिष अनुसार सातको संख्या	१७
१७६.	अश्व	नाम	मूल शब्द	घोडा, ज्योतिष अनुसार सातको संख्या	१७
१७७.	वज्र	नाम	मूल शब्द	इन्द्रको मुख्य हतियार	१७
१७८.	पर्वत	नाम	मूल शब्द	पहाड, डाँडो, शैल	१७
१७९.	उषा	नाम	मूल शब्द	अरूणोदय हुने बेला, प्रभात, उषाकाल	१७
१८०.	उर्वशी	नाम	उरू +अशी	एक प्रसिद्ध अप्सरा	१७
१८१.	अप्सरा	नाम	मूल	स्वर्गकी नर्तकी, देवाङ्गना	१७
१८२.	यौवन	नाम	युवन् +अ	तरूण अवस्था, युवा अवस्था	१७
१८३.	हिम	नाम	मूल शब्द	कडा ठन्डीले जमेको पानी, हिउँ	१७
१८४.	शिला	नाम	मूल शब्द	पत्थर, ढुङ्गो, जाँतो, घट्ट	१७
१८५.	गन्धर्व	नाम	मूल शब्द	गाउने र बजाउने कलामा प्रवीण एक देवयोनी	१७
१८६.	किन्नर	नाम	किम्+नर	गानबजान गर्ने देवयोति, किम्पुरुष, अश्वमुरत	१७
१८७.	यक्ष	नाम	मूल शब्द	देवयोतिका विविध भेदमध्ये एक	१७
१८८.	महेन्द्र	नाम	महा+इन्द्र	एक प्रसिद्ध पर्वत शृङ्खला, नेता प्रमुख व्यक्ति	१७

१८९.	विहार	नाम	वि+हार	आफूखुसी वा मित्रजनसँग घुमफिर गर्ने काम	१७
१९०.	धरा	नाम	मूल शब्द	पृथ्वी, धरती	१७
१९१.	मनु	नाम	मूल शब्द	मनुष्यका प्रतिनिधि मानिने एक प्रसिद्ध व्यक्ति	१७
१९२.	मानव	नाम	मनु+अ	मनुका सन्तति, मनुष्य	१७
१९३.	सृष्टि	नाम	सृज्+ति	बनाउने वा पैदा गर्ने काम	१७
१९४.	मनुष्यता	नाम	मनुष्य+ता	मनवता	१७
१९५.	दृष्टि	नाम	दृश्+ति	हेर्न काम, हेराई	१७
१९६.	नदी	नाम	मूल शब्द	ठूलो खोलो	१८
१९७.	रहस्योपनिषद	नाम	रहस्य+उपनिषद्	एक उपनिषदको नाम	१८
१९८.	विचार	नाम	वि+चार	मनमनै गरिने चिन्तन	१८
१९९.	विचार	नाम	वि+चार	मनमनै गरिने चिन्तन	१८
२००.	आचार	नाम	आ+चार	मन मनै गरिने चिन्तन	१८
२०१.	जानकी	नाम	जनक+ई	सीता, जनकको छोरी रामकी पत्नी	१८
२०२.	राजकुमार	नाम	राज+कुमार	राजाको पुत्र राजोको छोरो	१८
२०३.	दया	नाम	दय् +आ	अर्काप्रति गरिने कमलो व्यवहार मेहरवानी	१८
२०४.	अवतार	नाम	अव+तार	जनमलिने वा शरीर धारणा गर्ने क्रिया	१८
२०५.	स्ववाहु	नाम	स्व+वाहु	आफै हातले, आफनै बलबुताले	१८
२०६.	राज्य	नाम	राज+यत्	कुनै राजा वा शासन सत्ताका अधीनमा रहेको देश	१८
२०७.	सञ्जीवनी	नाम	सम्+जीवनी	मरेको व्यक्तिलाई पुनजिवित पार्ने प्रसिद्ध अमृत	१८
२०८.	लङ्का	नाम	मूल	रावणको राज्य, एक द्वीप वा टापु	१८
२०९.	नदी	नाम	मूल शब्द	ठूलो खोला	१८
२१०.	नदी	नाम	मूल शब्द	ठूलो खोला	१८

२११.	नगरी	नाम	नगर+ई	सानो नगर वा सहर, नगर	१८
२१२	कुबेर	नाम	मूल शब्द	धनसम्पत्तिका मालिक	१८
२१३.	पुष्पक	नाम	पुष्प+क	सानो वा नक्कली फूल	१८
२१४.	गङ्गा	नाम	मूल शब्द	भार्गीरथी, जान्हवी	१८
२१५.	रेखा	नाम	मूल शब्द	लम्किएको मसिनो लामो धर्को	१८
२१६.	रङ्ग	नाम	मूल शब्द	रङ, सौन्दर्य	१८
२१७.	भित्तिचित्र	नाम	भित्ति+चित्र	भित्तामा लेखिएको तसबिर	१८
२१८.	कपोत	नाम	मूल शब्द	ढुकुरसँग मिल्दोजुल्दो एक प्रकारको चरो, परेवा	१८
२१९.	द्वन्द्व	नाम	मूल शब्द	कुनै दुई वस्तुको जोडा, युग, युगल	१८
२२०.	प्रीति	नाम	प्री+ति	पिरती, प्रेम, अनुराग, स्नेह, माया	१८
२२१.	पूर्व	नाम	मूल शब्द	सूर्य उदाउने दिशा	१८
२२२.	रङ्ग	नाम	मूल शब्द	रङ, सौन्दर्य	१९
२२३.	रेखा	नाम	मूल शब्द	निर्धारित दिशामा लम्किएको मसिनो लामो धर्को	१९
२२४.	मृत्तिका	नाम	मृत+इका	माटो	१९
२२५.	पिण्ड	नाम	मूल शब्द	सानो वा ठूलो कुने खँदिलो डल्लो	१९
२२६.	त्रिविक्रम	नाम	त्रि+विक्रम	पराक्रम, बहादुरी, वीरताले भरिपूर्ण	१९
२२७.	मूर्ति	नाम	मूर्+ति	प्राणीको शरीर, जीउका आधारमा आकृति गरिएका प्रतिमा	१९
२२८.	पूर्व	नाम	मूल शब्द	सूर्य उदाउने दिशा	१९
२२९.	कीर्ति	नाम	कीर्+ति	प्रसिद्धि, ख्याति, जस, प्रार्थना, पुण्य	१९
२३०.	पूर्व	नाम	मूल शब्द	सूर्य उदाउने दिशा	१९
२३१.	गौरव	नाम	गुरु+अ	गुरु वा महान् हुनको अवस्था वा भाव	१९
२३२.	गिरि	नाम	मूल शब्द	पहाड, पर्वत	१९
२३३.	कुम्भकर्ण	नाम	कुम्भ+कर्ण	घैलाजत्रो कान भएको,, रावणको भाइ	१९

२३४.	श्यामवर्ण	नाम	श्याम+वर्ण	कालो वर्ण भएको	१९
२३५.	शरद	नाम	मूल शब्द	छ वटा ऋतुमध्ये चौथो ऋतु	१९
२३६.	पर्वत	नाम	मूल शब्द	पहाड, डाँडो, शैल	१९
२३७.	राज	नाम	मूल शब्द	राज्यको शासन व्यवथा सञ्चालन गर्ने दायत्व	१९
२३८.	राज	नाम	मूल शब्द	राज्यको शासन व्यवस्था सञ्चालन गर्ने, दायित्व	१९
२३९.	शक्ति	नाम	शच्+ति	तन मन वा धनको रूपमा रहने सामर्थ्य	१९
२४०.	जनशक्ति	नाम	जन+शक्ति	जनतामा रहेको बल, बुद्धि आदिको तागत	१९
२४१.	शुम्भ	नाम	मूल शब्द	पुराण अनुसारको खराव पात्र, दैत्य	१९
२४२.	निशुम्भ	नाम	नि+शुम्भ	पौराणिक एक दैत्य, दानव	१९
२४३.	सिर्जना	नाम	सृजन+आ	नयाँ निर्माण, सृष्टि रचना	१९
२४४.	जातीयता	नाम	जातीय+ता	जातीय गुण वा विंशषता	१९
२४५.	चेतना	नाम	चेतन+आ	प्राणीमा रहने भित्री ज्ञान	१९
२४६.	शक्ति	नाम	शच्+ति	तन मन वा धनका रूपमा रहेको सामर्थ्य	१९
२४७.	तरङ्ग	नाम	मूल शब्द	हावा वा बगाईको वेगले पानीको सतहमा उठ्ने लहर	१९
२४८.	शक्ति	नाम	शच्+ति	तन, मन, वाधनका रूपमा रहने सामर्थ्य	२०
२४९.	जीवन	नाम	जीव्+अन	प्राणीको जन्मदेखि मृत्युसम्मको समय	२०
२५०.	महानदी	नाम	महा+नदी	उद्‌गम स्थानदेखि समुद्रसम्म नसुकी आफै नामले बहने नदी	२०
२५१.	मूल	नाम	मूल शब्द	मूलबाट निस्केको	२०
२५२.	अङ्ग	नाम	मूल शब्द	कुनै सिङ्गो वस्तु प्रणाली वा संरचनाका अवयव	२०
२५३.	अङ्ग	नाम	मूल शब्द	कुनै सिङ्गो वस्तु प्रकाली वा संरचनाका अवयव वा हिस्सा	२०
२५४.	रङ्ग	नाम	मूल शब्द	रङ, सौन्दर्य	२०

२५५.	रङ्ग	नाम	मूल शब्द	रङ, सौन्दर्य	२०
२५६.	रवि	नाम	मूल शब्द	सूर्य, भास्कर	२०
२५७.	युग	नाम	मूल शब्द		२०
२५८.	आकाश	नाम	आ+काश	आकास, सगर, आसमान	१९
२५९.	हिम	नाम	मूल शब्द	कडा ठण्डीले जमेको पानी, हिउँ	१९
२६०.	हिमवान्	नाम	हिम+वान्	हिमालय पर्वत	१९
२६१.	विराट	नाम	वि+राट	विश्वरूप, परब्रह्म, विश्व, संसार	१९
२६२.	महिमासमान	नाम	महिमा+समान	समान महिमा भएको	२१
२६३.	कर	नाम	मूल शब्द	हात, किरण	२१
२६४.	शिर	नाम	मूल शब्द	शरीर आदिको उपल्लो भाग, टाउको, माथ	२२
२६५.	स्वप्न	नाम	मूल शब्द	सपना, निद्रा	२२
२६६.	गिरि	नाम	मूल शब्द	पहाड, पर्वत	२२
२६७.	क्षिति	नाम	मूल शब्द	वासस्थान, निवासस्थान, घर	२२
२६८.	मर्म	नाम	मूल शब्द	गुप्ती कुरो, आन्तरिक रहस्य	२२
२६९.	शरद्	नाम	मूल शब्द	छ ऋतुमध्ये एक ऋतु	२२
२७०.	ममता	नाम	मम+ता	मम वा मेरो भन्ने भाव	२२
२७१.	सिर्जना	नाम	सृज्+अना	नयाँ निर्माण, सृष्टि, रचना	२३
२७२.	वरदान	नाम	वर+दान	देवता वा गुरूजन आदिले प्रसन्न भएर दिने आशोर्वाद	२३
२७३.	छल	नाम	मूल शब्द	झुक्याउने काम, झुक्कल	२३
२७४.	वञ्चना	नाम	वञ्च्+अना	कसैलाई ठग्ने काम	२३
२७५.	स्वान्त	नाम	स्व+अन्त	अन्तः करण, अन्तरात्मा, हृदय	२३
२७६.	मिलिन्द	नाम	मूल शब्द	भमरो, भ्रमर, मधुमक्खी	२३
२७७.	मरन्द	नाम	मूल शब्द	फूलको पराग	२३

२७८.	युग	नाम	मूल शब्द	जुनसकै दुइवटा वस्तुको समूह	२३
२७९.	स्वर्ण	नाम	मूल शब्द	सुवर्ण, सुन	२३
२८०.	प्रातः	नाम	मूल शब्द	बिहानीपखको समय, प्रातः काल	२३
२८१.	अलकापुरी	नाम	अलका+पुरी	कुबेरको राजधानी, अलका	२३
२८२.	रसमाधुरी	नाम	रस+माधुरी	रसमरीमा दही राखेर बनाइएको एक प्रकारको मिठाई	२३
२८३.	आदर्श	नाम	आ+दर्श	अनुकरण गर्न सुहाउँदो व्यक्ति	२३
२८४.	नाम	नाम	मूल शब्द	कुनै वस्तुलाई चिनाउने शब्द	२३
२८५.	परम्परा	नाम	परम्+परा	पहिले देखि चलि आएको रीतिथिति	२३
२८६.	दुष्यन्त	नाम	मूल शब्द	पुरुवंशका एक प्रसिद्ध राजा	२४
२८७.	शकुन्तला	नाम	शकुन्त+ला	कन्य ऋषिकी धर्मपुत्री, दष्यन्तकी रानी	२४
२८८.	वीरता	नाम	वीर+ता	वीर हुनाको भाव वा अवस्था	२४
२८९.	कला	नाम	मूल शब्द	सीप, कौशल,	२४
२९०.	कथा	नाम	कथ्+आ	कहानी, गल्प, आख्यानात्मक लयु रचना	२४
२९१.	महत्व	नाम	महत्+त्व	महिमा	२४
२९२.	गण्डकी	नाम	गण्डक+ई	नेपालको मध्यपश्चिम क्षेत्रमा बग्ने प्रसिद्ध नदी	२४
२९३.	पर्वत	नाम	मूल शब्द	पहाड, डाँडो, शैल	२४
२९४.	राज्य	नाम	राज्+य	कुनै राजा वा शासन सत्ताका अधीनमा रहेको प्रदेश	२४
२९५.	भुजा	नाम	मूल शब्द	बाहुली, हात, हस्त	२४
२९६.	राजपुत्र	नाम	राज+पुत्र	राजामहाराजको पत्र, राजकुमार	२४
२९७.	भविष्य	नाम	भू+इष्यत्	वर्तमान समयभन्दा पछिको अथाह समय	२४
२९८.	इतिहास	नाम	इति+ह+आस	अतीतकाल वा विराट समयका घटनाहरूको वर्णन गर्ने	२४
२९९.	प्रकाश	नाम	प्र+काश	बलेको वा उज्यालो पदार्थबाट निस्केको, अध्यारोलाई हटाउने तत्व	२५

३००.	सन्ध्या	नाम	मूल शब्द	साँझ, सायंकाल	२५
३०१.	कलाकौशल	नाम	कला+कौशल	कलाक्षेत्रमा प्राप्त गरेको सीप	२५
३०२.	गिरि	नाम	मूल शब्द	पृथ्वीको विषय धरातल भएका ठाउँको अग्लो भाग	२५
३०३.	नाना	नाम	मूल शब्द	लुगा, कपडा, वस्त्र	२५
३०४.	धातु	नाम	मूल शब्द	अपारदर्शक विशेष प्रकारको चमक र गुरूत्व रहने ताप	२५
३०५.	यात्री	नाम	यात्रा+ई	यात्रा गर्दै रहेको व्यक्ति, पर्यटक, बटुवा	२५
३०६.	मृगेन्द्र	नाम	मृग+इन्द्र	मृगराज सिंह	२५
३०७.	वनराजी	नाम	वन+राजी	सिंहिनी	२५
३०८.	पहाड	नाम	मूल शब्द	पर्वत, डाँडा	२५
३०९.	पर्वत	नाम	मूल शब्द	पहाड, डाँडो, शैल	२६
३१०.	विमान	नाम	वि+मान	आकाशमार्गबाट जाने सवारी योमयान	२६
३११.	मन्दिर	नाम	मूल शब्द	देवता बस्ने घर, वासस्थान, भवन, मूर्तिस्थापना गरिएको भवन	२६
३१२.	दीप	नाम	मूल शब्द	तिलको तेल, आदिले बालिने दियो, दीपक	२६
३१३.	माला	नाम	मूल शब्द	फूल, दूबो, आदि एउटै सूत्रमा उनेर बनाइएको वस्तु	२६ .
३१४.	गुरु	नाम	मूल शब्द	शिक्षक, गह्रुङ्गो	
३१५.	भाषा	नाम	भाष्+आ	आशय वा भाव व्यक्त गर्ने सार्थक ध्वनि समूह	२६
३१६.	स्वर्ण	नाम	मूल शब्द	सुर्क्ण, सुन	२६
३१७.	प्रसाद	नाम	प्र+साद	मनमा असक्तोष, लोभलालच, मोह, रीस नभएको अवस्था, प्रसन्नता	२६
३१८.	सन्तान	नाम	सम्+तान	छोराछोरी, बालबच्चा, सन्तति	२६
३१९.	नदी	नाम	मूल शब्द	ठूलो खोलो	२६
३२०.	राज्य	नाम	राज्+यत्	कुनै राजा वा शासनसत्ताका अधीनमा रहेको प्रदेश	२६

३२१.	पिता	नाम	मूल शब्द	आफूलाई जन्माउने पुरुष, जन्मदाता, बुबा जनक	२७
३२२.	आर्जन	नाम	अर्ज्+अन	अर्जने खेतीपाती, उद्योग, श्रम, आर्थिक आय	२७
३२३.	सगर	नाम	मूल शब्द	पुराण कालिन प्रसिद्ध एक सूर्यवंशी राजाको नाम	२७
३२४.	दर्शन	नाम	दृश्+अन	कुनै वस्तुलाई हेर्ने काम, नजर गराई, हेराई	२७
३२५.	कीर्ति	नाम	किर्+ति	प्रसिद्धि, ख्याति, जस	२७
३२६.	आर्जन	नाम	अर्ज्+अन	अर्जन, खेतीपाती, उद्योग, श्रम आर्थिक आय भएको	२७
३२७.	मृग	नाम	मूल शब्द	एक प्रसिद्ध चौपाया वन्यजन्तु, मृग, हरिण	२७
३२८.	शर	नाम	मूल शब्द	वाण, कलम, आदि बनाउन उपयोग हुने निगालो	२७
३२९.	राज्य	नाम	राज्+य	कुनै राजा वा शासन सत्ताका अधीनमा रहेको प्रदेश	२७
३३०.	वीर	नाम	मूल शब्द	आँटिलो वा बहादुर व्यक्ति	२७
३३१.	वसुधैव	क्रियायोगी	वसुधा+एव	पृथिवी नै	२७
३३२.	जीवन	नाम	जीव्+अन	प्राणीको जन्मेदेखि मृत्युसम्मको समय	२७
३३३.	राजयोग	नाम	राज+योग	राज्यको सुख र अधिकार प्राप्त गर्न पाउने ग्रहगतिको एक योग	२७
३३४.	भोग	नाम	भुज्+अ	सुख दु:खको आदिको अनुभव गर्ने काम, भोगाइ	२७
३३५.	राज्य	नाम	राज्+य	कुनै राजा वा शासन सत्ताका अधीनमा रहेको देश	२८
३३६.	अंश	नाम	मूल शब्द	भाग, हिस्सा, खण्ड, टुक्रा	२८
३३७.	वंश	नाम	मूल शब्द	सन्तति, सन्तान, लहरो,	२८
३३८.	राज्य	नाम	राज्+य	कुन राजा वा शासनसत्ताका अधनीमा रहेको देश	२८
३३९.	राजा	नाम	राज्+आ	राजतन्त्रात्मक मुलुकमा वंश परम्परा अनुसार शासन सञ्चालन गर्ने व्यक्ति	२८

३४०.	देश	नाम	मूल शब्द	राष्ट्र, मुलुक	२८
३४१.	चीर	नाम	मूल शब्द	लामो समय, कपडाको धरो, कपडा	२८
३४२.	मधुमाधुरी	नाम	मधु+माधुरी	मह, मिठास, मधुरता	२८
३४३.	नाना	नाम	मूल शब्द	किसिम किसिमको थरिथरीको	२८
३४४.	खण्ड	नाम	मूल शब्द	कुनै सिङ्गो वस्तुको भाग, टुक्रा	२८
३४५.	खण्ड	नाम	मूल शब्द	कुनै सिंगो वस्तुको भाग, टुक्रा	२८
३४६.	राष्ट्र	नाम	राज्+ट्र	देश, मुलुक	२९
३४७.	शोभा	नाम	मूल शब्द	सुन्दरता, भव्यता, सौन्दर्य	२९
३४८.	गीत	नाम	गै + क्त	गाउनका लागि रचिएको लयात्मक गाना	२९
३४९.	प्रकृति	नम	प्र+कृति	व्यक्ति वा वस्तुको मूलभूत विशेषता	२९
३५०.	मृत्यु	नाम	मूल शब्द	देहावसान, निधन, मरण	२९
३५१.	देश	नाम	मूल शब्द	राष्ट्र, मुलुक	२९
३५२.	कुबेर	नाम	मूल शब्द	धनसम्पत्तिका अधिष्ठाता, सम्पत्तिवाला	२९
३५३.	कल्पना	नाम	कल्प्+अना	अनुमान, अन्जाम, तर्कना	२९
३५४.	सिर्जना	नाम	सृज्+अना	नयाँ निर्माण, सृष्टि रचना	२९
३५५.	स्वतन्त्रता	नाम	स्वतन्त्र+ता	स्वतन्त्र हुनाको भाव वा अवस्था	२९
३५६.	बल	नाम	मूल शब्द	शरीरमा सञ्चित हुने शक्ति, ताकत	२९
३५७.	एक	नाम	मूल शब्द	क्रमका हिसावले सबैभन्दा पहिलो	२९
३५८.	सिर्जना	नाम	सृज्+अना	नयाँ निर्माण, सृष्टि रचना	३०
३५९.	मूल	नाम	मूल शब्द	प्रमुख खण्ड वा भाग, जरो, जड	३०
३६०.	भविष्य	नाम	भू+इष्य	वर्तमानभन्दा पछिको सम्पूर्ण सम्पूर्ण समय, अथाह समय	३०
३६१.	रहस्य	नाम	मूल शब्द	प्रकृतिका जुनसुकै पक्षको भित्री लुकेको कुरो, गाँठो कुरो, गोप्यता	३०
३६२.	रहस्य	नाम	मूल शब्द	प्रकृतिका जुनसुकै पक्षको भित्री लुकेको कुरो, गाँठो कुरो, गोप्यता	३०

३६३.	पार्वती	नाम	पर्वत+ई	हिमालकी छोरी, शिवकी पत्नी	३०
३६४.	चिन्तन	नाम	चिन्त्+अन	विचार, चिन्तना, सोचेर समाधान तिकाल्न प्रक्रिया	३०
३६५.	नाना	नाम	मूल शब्द	अनिक थरीका, किसिम किसिमका	३०
३६६.	कलाकौशल	नाम	कला+कौशल	कलाक्षेमा प्राप्त गरेको सीप, कलामा निपुणता	३०
३६७.	सभ्यता	नाम	सभ्य+ता	सभ्य हुनुको भाव वा गुण	३०
३६८.	विचित्रता	नाम	विचित्र+ता	विचित्र हुनाको भाव वा अवस्था	३०
३६९.	एकता	नाम	एक+ता	एक हुनाको भाव वा अवस्था	३०
३७०.	राष्ट्र	नाम	राज्+ट्र	देश, मुलुक	३०
३७१.	कष्ट	नाम	कष्+त	आपत् पीडा, सङ्कट, दुःख	३०
३७२.	सुख	नाम	मूल शब्द	आनन्दको अनुभव, हर्ष,	३०
३७३.	महत्ता	नाम	महत्+ता	ठूलो वा महान् हुनाको भाव वा स्थिति	३०
३७४.	चिर	क्रियायोगी	मूल शब्द	लामो समयसम्म	३०
३७५	स्वर्ग	नाम	मूल शब्द	अत्यन्त रमणीय ठाउँ, सुन्दर ठाउँ	३०
३७६.	दुःख	नाम	मूल शब्द	पीडा, क्लेश, वेदना, छटपटी	३०
३७७.	मूर्ति	नाम	मूर्+ति	प्रतिमा	३०
३७८.	सुख	नाम	मूल शब्द	शरीरिक र मानसिक आनन्दको अनुभव	३१
३७९.	दिशा	नाम	मूल शब्द	क्षितिजवृत्तका चार मुख्य कल्पित विभाग	३१
३८०.	मुख	नाम	मूल शब्द	प्राणीहरूको खाने तथा बोल्ने अवयव	३१
३८१.	नदी	नाम	मूल शब्द	ठूलो खोलो	३१
३८२.	आनन्द	नाम	आ+नन्द	हर्ष, प्रसन्नता, खुसी	३१
३८३.	कल्लोल	नाम	मूल शब्द	पानीको ठूलो तरङ्ग	३१
३८४.	भविष्य	नाम	भू+इष्य	वर्तमान समयभन्दा पछिको सम्पूर्ण समय	३१
३८५.	रहस्य	नाम	मूल शब्द	मित्री छिपेर रहेको गौँठी कुरो	३१

३८६.	शिर	नाम	मूल शब्द	शरीर आदिको उपल्लो भाग	३१
३८७.	एक	नाम	मूल शब्द	क्रमका हिसावले सबैभन्दा पहिलो अङ्क	३१
३८८.	मृगतृष्णा	नाम	मृग+तृष्णा	गर्मीयाममा कडा घाम लाग्दा मरूभूमि वा बलौटे	३१
३८९.	राष्ट्र	नाम	राज्+ट्र	देश, मुलुक	३२
३९०.	इच्छा	नाम	इच्छ्+आ	कुनै चिजको प्राप्ति समृद्धि क्षय	३२
३९१.	सुगन्ध	नाम	सु+गन्ध	मीठो नास्ता, मनै रमाउने गन्ध	३२
३९२.	पुष्पपराग	नाम	पुष्प+पराग	फूलभित्र हुने सुगन्धित धुलो, फूलको धुलो	३२
३९३.	सप्त	नाम	मूल शब्द	सात	३२
३९४.	स्वर	नाम	मूल शब्द	देवलोक, स्वर्ग	३२
३९५.	राग	नाम	रज्+अ	कुनै प्यारो विषय वा वस्तुप्रति हुने अनुराग	३२
३९६.	सुगन्ध	नाम	सु+गन्ध	वासना	३२
३९७.	आनन्द	नाम	आ+नन्द	हर्ष, प्रसन्नता, खुसी	३२
३९८.	आनन्द	नाम	आ+नन्द	हर्ष, प्रसन्नता , खुसी	३२
३९९.	सुगन्ध	नाम	सु+गन्ध	मीठो वासना, मनै रमाउने गन्ध	३२
४००.	सरस	नाम	स+रस	आलो वस्तु निर्चोदा आउने द्रव पदार्थ, झोल	३२
४०१.	आशय	नाम	आ+शय	भाव, मतलव, तात्पर्य, इच्छा, कामना	३२
४०२.	आनन्द	नाम	आ+नन्द	सन्चो, सजिलोपना	३२
४०३.	संसार	नाम	संम्+सार	विश्व, जगत्	३२
४०४.	सृजना	नाम	सृज् +अना	सृष्टि	३२
४०५.	हृदय	नाम	हृत्+अय	मन, चित्त, अन्तरात्मा	३२
४०६.	राष्ट्र	नाम	राज्+ट्र	देश, मुलुक	३३
४०७.	व्यक्ति	नाम	मूल शब्द	मानिस, अरूभन्दा छुट्टै अस्तित्व भएको प्राणी	३३
४०८.	व्यक्ति	नाम	मूल शब्द	मानिस, अरूभन्दा छुट्टै अस्तित्व भएको प्राणी	३३

४०९.	शक्ति	नाम	शच्+ति	बल, तागत, पराक्रम	३३
४१०.	शक्ति	नाम	शच्+ति	बल, तागत, पराक्रम	३३
४११.	अग्नि	नाम	मूल शब्द	आगो	३३
४१२.	प्रभा	नाम	प्र+भा	प्रकाश आमा, दीप्ति, कान्ति चमक	३३
४१३.	सिद्धान्त	नाम	सिद्ध+अन्त	विचार, तर्क, र अनुभवद्वारा स्थापित मत	३३
४१४.	व्यक्तित्व	नाम	व्यक्ति+त्व	कुनै व्यक्तिको वैयक्तिक विशेषतालाई देखाउने गुण	३३
४१५.	आरती	नाम	मूल शब्द	दीपबाट गरिने देवताको पूजा आराधना	३३
४१६.	दीप	नाम	मूल शब्द	घिउ, तिलको तेल आदिले बालिने, दियो, दीपक	३३
४१७.	माला	नाम	मूल शब्द	फूल, दुबो एकै सूत्रमा उनिएर बनाइएको वस्तु	३३
४१८.	वीर	नाम	मूल शब्द	नडराउने, नअत्तिने व्यक्ति, सुरे, आँटिलो	३३
४१९.	कार्त्तिक	नाम	मूल शब्द	वर्षको सातौ महिना,	३३
४२०.	सहस्ररश्मी	नाम	सहस्र +रश्मी	हजारौं किरण	३३
४२१.	मन्त्र	नाम	मूल शब्द	सल्लाह, मन्त्रणा	३३
४२२	नौका	नाम	मूल शब्द	नाउ, डुङ्गा, पानीजहाज	३३

माधवप्रसाद घिमिरेद्वारा रचना गरिएको राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा ५२८वटा तत्सम शब्दका प्रयोग भएको देखिन्छ । नाम शब्दको सङ्ख्या ४२२रहेको छ जुन प्रतिशतका आधारमा अध्ययन गर्दा ८१ प्रतिशतभन्दामाथि देखिन्छ ।

२. सर्वनाम

नामको सट्टामा नामले गर्ने काम लिएर आउने शब्दलाई सर्वनाम भनिन्छ । विकारी पद अन्तर्गत पर्ने नामस्थानिक पदलाई सर्वनामको रूपमा चिनिन्छ । सर्वनामको नामको पुनरूक्ति कम गर्न प्रयोग गरिन्छ । यो नाम वा नाम पदावलीको सट्टामा तथा सिङ्गो वाक्यकै सट्टामा पनि प्रयोग हुन्छ । सर्वनामलाई विभिन्न पाँच प्रकारले विभाजन गरिएको छ : पुरूषवाचक, दर्शकवाचक, प्रश्नवाचक, सम्बन्धवाचक र निजवाचक। राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा सर्वनामको प्रयोग प्रशस्त मात्रामा भए तापनि तत्सम सर्वनामको अत्यन्त न्यून

प्रयोग भएको देखिन्छ । राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा प्रयोग भएको सर्वनामलाई तालिकामा निम्नानुसार अध्ययन गरिएको छ :

तालिका नं. ३ सर्वनाम

क. सं.	तत्सम शब्द	वर्ग	व्युत्पत्ति	अर्थ	पृष्ठ
१.	निज	सर्वनाम	मूल	खास, आफै, आफू स्वयम्	१९

माधवप्रसाद घिमिरेद्वारा रचना गरिएको राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा सार्वनमिक तत्सम शब्दको प्रयोग अत्यन्त न्यून देखिन्छ । सर्वनाम शब्दको सङ्ख्या १ रहेको छ जुन प्रतिशतका आधारमा अध्ययन गर्दा ०.०० प्रतिशत देखिन्छ ।

३. विशेषण

नामपदको यस्तो, यदि जस्तो आदि गुण र संख्या बुझाउने शब्दलाई विशेषण भनिन्छ । विशेषणलाई मूलतः गुणबोधक, परिणामबोधक, सङ्ख्याबोधक र सार्वनामिक गरी जम्मा ४ भागमा विभाजन गरिएको छ । राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा प्रयोग भएका तत्सम शब्दहरू विशेषण मूलक छन् । यस खण्डकाव्यमा प्रयोग भएका विशेषण शब्दलाई निम्नअनुसारका तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. ४ विशेषण

क. सं.	तत्सम शब्द	वर्ग	व्युत्पत्ति	अर्थ	पृष्ठ
१.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हर्ने, राम्रो, मनोहर	५
२.	विशाल	विशेषण	वि+शाल	धेरै फैलिएको, ज्यादै ठूलो	५
३.	तुल्य	विशेषण	मूल शब्द	समान प्रकार वा श्रेणीको, वरावर	५
४.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हर्ने, राम्रो, मनोहर	५
५.	दिव्य	विशेषण	दिव्+यत्	स्वर्गसँग सम्बन्धित, स्वर्गीय, अलौकिक	६
६.	विशाल	विशेषण	मूल	आकारप्रकार, आयतन आदिका हिसाबले धेरै फैलिएको	६
७.	चञ्चल	विशेषण	मूल शब्द	चकचके, चुलबुले, छुकछुके, चनमते	६
८.	दूर	विशेषण	मूल शब्द	देश, काल, स्थान, सम्बन्ध आदिका दृष्टिले कुनै निश्चित वस्तु	६

९.	दिव्य	विशेषण	दिव्+यत्	स्वर्गसँग सम्बन्धित, स्वर्गीय, अलौकिक	६
१०.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	राम्रो	६
११.	अज्ञात	विशेषण	न+ज्ञात	नजानेको, नचिनेको, अपरिरिचित	६
१२.	विस्तारित	विशेषण	वि +स्तारित	फैलाइएको विस्तृत गरिएको	७
१३.	साध्य	विशेषण	साध्+यत्	सिद्ध गर्न सकिने, पूरा गर्न सकिने	७
१४.	सिद्ध	विशेषण	सिध्+त	तयार भएको, बनेको पूर्ण	७
१५.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	राम्रो	८
१६.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	राम्रो	८
१७.	प्रमत्त	विशेषण	प्र+मत्त	मात्तिएको, उन्मत्त भएको	८
१८.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	राम्रो	८
१९.	दिव्य	विशेषण	दिव्+यत्	सुन्दर, स्वर्गीय	८
२०.	दिव्य	विशेषण	दिव्+यत्	सुन्दर, स्वर्गीय	८
२१.	परिपूर्ण	विशेषण	परि+पूर्ण	राम्ररी भरिएको, भरिभराउ	८
२२.	मृदु	विशेषण	मूल शब्द	कोमल, मुलायम, नरम, कमलो, सुकुमार	८
२३.	प्रफुल्ल	विशेषण	प्र+फुल्ल	राम्ररी फुलेको वा विकसित भएको	८
२४.	परिपूर्ण	विशेषण	परि+पूर्ण	भरिभराउ,पूर्ण	८
२५.	सुन्दर	विशषण	मूल शब्द	राम्रो	९
२६.	प्रत्येक	विशेषण	प्रति +एक	हरएक, हरेक	९
२७.	परिपूर्ण	विशेषण	परि+पूर्ण	भरिभराउ,पूर्ण	९
२८.	अशेष	विशेषण	अ+शेष	कुनै शेष वा बाँकी नरहेको	९
२९.	अनन्त	विशेषण	अन्+अन्त	टुङ्गो नभएको, सीमा नभएको	९
३०.	एकान्त	विशेषण	एक+अन्त	कोही नभएको, मानिस हत्तपत नपुग्ने ठाउँ	११
३१.	उच्च	विशेषण	उत्+च	अग्लो, उँचो,	११
३२.	सिंद्ध	विशेषण	सिध्+त	तयार भएको पूर्ण भएको	१२

३३.	सिद्ध	विशेषण	सिध्+त	तयार भएको पूर्ण भएको	१२
३४.	शक्तिशाली	विशेषण	शक्ति+शाली	शक्तिले युक्त	१२
३५.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	राम्रो	१३
३६.	दूर	विशेषण	मूल शब्द	निकै टाढाको	१३
३७.	विचित्र	विशेषण	वि+चित्र	धेरै रङ भएको	१४
३८.	निर्मल	विशेषण	निर्+मल	मल वा दाग नभएको, दोषहीन स्वच्छ	१५
३९.	निष्पाप	विशेषण	निस् +पाप	अधर्म नभएको पाप नभएको	१५
४०	सुगन्धित	विशेषण	सु+गन्धित	राम्रो वासना चल्ने	१५
४१.	शीतल	विशेषण	मूल शब्द	हिउँ खालको चिसो	१५
४२.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हर्ने, राम्रो, मनोहर	१६
४३.	योगी	विशेषण	योग+ई	संयुक्त जोडिएको, योग साधना गर्ने व्यक्ति	१६
४४.	गुप्त	विशेषण	गुप्+त	बाहिर प्रकट वा व्यक्त नभएको	१६
४५.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	राम्रो, मनलाई हर्ने, मनोहर	१६
४६.	श्यामल	विशेषण	श्याम+ल	हल्का कालो वर्णको, अलि अलि कालो	१७
४७.	नामक	विशेषण	नाम+क	नाम धारी नाउँ भएको	१७
४८.	ज्योतिर्मय	विशेषण	ज्योतिस्+मय	ज्योतिबाट बनेको ज्योतिले भरिएको	१७
४९.	शुभ	विशेषण	मूल शब्द	कल्याण गर्ने, मङ्गलमय	१७
५०.	अर्जित	विशेषण	अर्ज्+इत	कमाएको, आर्जन गरेको, आम्दानी गरेको	१८
५१.	विचित्र	विशेषण	वि+चित्र	धेरै रङ भएको	१८
५२.	उज्ज्वल	विशेषण	उत्+ज्वल	उज्यालो, चहकदार, सफा सुकिलो	१९
५३.	भाग्यमानी	विशेषण	भाग्य+मानी	सौभाग्य प्राप्त गरेको, भाग्यशाली	१९
५४.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हर्ने, राम्रो, मनोहर	१९
५५.	चिर	विशेषण	मूल शब्द	धेरै समयसम्म रहने, दीर्प, पुरानो	१९
५६.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हुर्ने मनोहर, राम्रो	२०

५७.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	राम्रो, मनलाई हेर्ने, मनोहर	२०
५८.	अविश्रान्त	विशेषण	अ+विश्रान्त	विश्राम नगरेको	१९
५९.	महान्	विशेषण	मूल शब्द	ठूलो, उच्च, विशाल, महान्	१९
६०.	विशाल	विशेषण	वि+शाल	ठूलो, ज्यारै ठूलो, भव्य	२१
६१.	उच्च	विशेषण	मूल शब्द	अरूको अपेक्षा बढी उचाई भएको	२१
६२.	रम्य	विशेषण	रम्+य	अत्यन्त सुन्दर मनोहर	२२
६३.	रम्य	विशेषण	रम्+य	अत्यन्त सुन्दर मनोहर	२२
६४.	रम्य	विशेषण	रम्+य	अत्यन्त सुन्दर मनोहर	२२
६५.	रम्य	विशेषण	रम्+य	अत्यन्त सुन्दर मनोहर	२२
६६.	रम्य	विशेषण	रम्+य	अत्यन्त सुन्दर मनोहर	२२
६७.	दूर	विशेषण	मूल शब्द	देश गल स्थान	२२
६८.	दूर	विशेषण	मूल शब्द	देशकाल, वातावरण	२२
६९.	सानन्द	विशेषण	स+आनन्द	आनन्दले युक्त, प्रसन्त	२३
७०.	महान्	विशेषण	मूल शब्द	ठूलो, उच्च, विशाल, महन्	२३
७१.	मुग्ध	विशेषण	मुह्+त	मोहमा परेको, मक्ख, मोहित	२३
७२.	शीतल	विशेषण	शीत+ल	ठिक्क खालको चिसो	२३
७३.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हेर्ने, मनोहर, राम्रो	२३
७४.	सत्य	विशेषण	सत्+य	जस्तो हुनुपर्छ त्यस्तै वा सन्देश नभएको	२३
७५.	शारदीय	विशेषण	शरद+ईय	शरद् सम्बन्धी	२३
७६.	अर्तीत	विशेषण	अति+इत	बितेको, गएको,भइसकेको	२३
७७.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हर्ने, राम्रा, मनोहर	२३
७८.	वर्तमान	विशेषण	वृत्+मतुप्	अहिले भइरहेको वा चलिरहेको, समसामयिक	२३
७९.	समान	विशेषण	मूल शब्द	तुलनात्मक रूपमा बराबर भएको	२३
८०.	यथार्थ	विशेषण	यथा+अर्थ	जस्तो हुनुपथ्यो, त्यस्तै जस्ताको त्यस्तै	२४
८१.	विचित्र	विशेषण	वि+चित्र	धेरै रङ भएको	२४

८२.	दूर	विशेषण	मूल शब्द	देश, काल, स्थान, सम्बन्ध आदिका दृष्टिले टाढाको	२५
८३.	विचित्र	विशेषण	वि+चित्र	धेरै रङ भएको, अनेक रङको	२६
८४.	मृदु	विशेषण	मूल शब्द	कोमल, मुलायम, तरम, कमलो	२६
८५.	समान	विशेषण	मूल शब्द	तुलनात्मक तथा गुणात्मक रूपमा बरावर	२६
८६.	दूर	विशेषण	मूल शब्द	देश, काल, स्वर्प	२६
८७.	पार्वती	विशेषण	पर्वत+ई	पर्वतीय, पर्वती,	२७
८८.	विशाल	विशेषण	वि+शाल	आकार प्रकार आयतन आदिका दृष्टिले धेरै फैलिएको	२७
८९.	भोगी	विशेषण	भुज्+ई	व्यवहारको सुख, दुःख, राम्रो नराम्रो भोगी सकेको	२७
९०.	मुक्त	विशेषण	मुच्+क्त	स्वतन्त्र गरिएको, फुक्का छोडिएको	२७
९१.	योगी	विशेषण	युज्+ई	संयुक्त जोडिएको, योग साधना गर्ने व्यक्ति	२७
९२.	ग्राम्य	विशेषण	ग्राम+यत्	गाउँसँग सम्बन्ध राख्ने, गाउँको	२७
९३.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हेर्ने, राम्रो, मनोहर	२८
९४.	दिव्य	विशेषण	दिव्+यत्	स्वर्गसँग सम्बन्धित, स्वर्गीय, अलौकिक	२८
९५.	भुक्तशेष	विशेषण	भुक्त+शेष	भोगेर बाँकी रहेको	२८
९६.	अमृत	विशेषण	अ+मृत	नमरेको, जिउँदो, खाँदा अमर हुने पदार्थ	२८
९७.	प्रमत्त	विशेषण	प्र+मत्त	मात्तिएको, उन्मक्त भएको	२८
९८.	अखाड	विशेषण	न+खण्ड	नटुक्रिएको, अटुट, सिङ्गो	२९
९९.	विच्छिन्न	विशेषण	वि+छिन्न	छरिएको, टुक्रिएको	
१००.	विशाल	विशेषण	मूल	ज्यादै ठूलो, धेरै फैलिएको	२९
१०१.	मृत्युञ्जय	विशेषण	मृत्युम्+जय	मृत्युलाई जित्ने	२९
१०२.	अक्षय	विशेषण	न+क्षय	नाश नहुने, अविनाशी	२९
१०३.	सुन्दर	विशेषण	मूल शब्द	मनलाई हेर्ने, ज्यादै राम्रो, मनोहर	२९

१०४.	स्वतन्त्र	विशेषण	स्व+तन्त्र	अरूकसैको बन्धन, दवाऊ, अधीनमा नरहेको	२९
१०५.	स्वतन्त्र	विशेषण	स्व+तन्त्र	अरूकसैको बन्धन, दवाऊ, अधीनमा नरहको	२९
१०६.	एकान्त	विशेषण	एक+अन्त	कोटी नभएको, मानिस हत्तपत नपुग्ने ठाउँ	३०
१०७	माली	विशेषण	माला +ई	माला लगाउने, माला पहिरने	३०
१०८.	अस्पष्ट	विशेषण	अ +स्पष्ट	स्पष्ट नभएको, छ्याङ्ङ नखुलेको	३०
१०९.	विचित्र	विशेषण	वि+चित्र	धेरै रङ भएको	३१
११०	पूर्ण	विशेषण	पूर्+न	पूरा, सिङ्गो	३२
१११.	एकेक	विशेषण	एक+एक	हरेक, पत्येक, एक एक	३२
११२.	पूर्ण	विशेषण	पूर्+न	पूरा, सिङ्गो	३२
११३.	मन्द	विशेषण	मूल शब्द	अर्को भन्दा गति, चाल प्रवाद वेग आदि कम	३२
११४ .	मन्द	विशेषण	मूल शब्द	अर्को भन्दा गति, चाल प्रवाद वेग आदि कम भएको	३२
११५.	अनादि	विशेषण	अन्+आदि	आदि वा सुरू थाहा नभएको वा नहुने	३२
११६.	विचित्र	विशेषण	वि+चित्र	धेरै रङ भएको	३२
११७.	पवित्र	विशेषण	मूल शब्द	फोहोर मैला नभएको, निर्मल, स्वच्छ, चोखो	३२
११८.	व्याकुल	विशेषण	वि+आकुल	आत्तिएको, हइबडाएको	३२
११९.	अमृत	विशेषण	न+मृत	खाँदा अमर हुने पदार्थ, पीयूष, नमर्ने, अमर	३२
१२०.	प्रेरित	विशेषण	प्रेर+इत	प्रेरणा गरिएको	३३
१२१.	प्रत्येक	विशेषण	प्रति+एक	हर एक, हरेक	३३
१२२.	प्रोज्ज्वल	विशेषण	प्र+उज्ज्वल	खुव चम्किलो, ज्यादै उज्यालो	३३
१२३.	एकेक	विशेषण	एक+एक	हरेक, प्रत्येक, एक-एक	३३

माधवप्रसाद घिमिरेद्वारा रचना गरिएको राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा ५२४वटा तत्सम शब्दका प्रयोग भएको देखिन्छ । विशेषण शब्दको सङ्ख्या १२३ रहेको छ जुन प्रतिशतका आधारमा अध्ययन गर्दा ४०.४६ प्रतिशत देखिन्छ ।

४. क्रियाविशेषण

गुण, संख्या, रीतिद्वारा क्रियाको विशेषता जनाउने पदलाई क्रियाविशेषण भनिन्छ । क्रिया विशेषणलाई पनि ५ प्रकारले विभाजन गरिएको पाइन्छ : स्थानवाचक, समयवाचक, परिणामवाचक, रीतिवाचक, कारणवाचक गरी राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा प्रयोग भएका क्रियाविशेषण शब्दलाई निम्न अनुसारको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं.५: क्रियाविशेषण

क्र. सं.	तत्सम शब्द	वर्ग	व्युत्पत्ति	अर्थ	पृष्ठ
१.	सदा	क्रिया विशेषण	मूल	सधैं	९
२.	भूयः	क्रिया विशेषण	मूल	फेरि, पुनः, अर्कोपल्ट	१०
३.	सर्वोपरि	क्रिया विशेषण	सर्व+उपरि	सबैभन्दा माथिको, सबैभन्दा बढी	१६
४.	नित्य	क्रिया विशेषण	मूल शब्द	कहिल्यै नबिराइकन	१६
५.	सदा	क्रिया विशेषण	मूल	पहिलेदेखि अहिलेसम्म, सधैं	१७
६.	नित्य	क्रिया विशेषण	मूल	कहिल्यै नबिराइकन, सधैं	२८
७.	नित्य	क्रिया विशेषण	मूल	कहिल्यै नबिराइकन, सधैं	२९
८.	अजस्र	क्रिया विशेषण	मूल	लगातार, नटुटीकन, निरन्तर, सधैं	३०
९.	नित्य	क्रिया विशेषण	मूल	कहिल्यै नबिराइकन, अटुट रूपमा लगातार	३२

माधवप्रसाद घिमिरेद्वारा गरिएको राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा ५२४वटा तत्सम शब्दका प्रयोग भएको देखिन्छ । क्रिया विशेषण शब्दको सङ्ख्या ९ रहेको छ जुन प्रतिशतका आधारमा हेर्दा०.०९ प्रतिशत देखिन्छ ।

५. संयोजक

दुई वा सो भन्दा बढी शब्द, वाक्यांश वा काव्यलाई जोडेर तिनीहरूका बीचमा पारस्परिक सम्बन्ध देखाउने अव्यय शब्दलाई संयोजक भनिन्छ । संयोजक पदका बीचमा

पदावलीका बीचमा उपवाक्यका बीचमा तथा वाक्यको आरम्भमा आउन सक्छ । बनोटक दृष्टिले अर्थका दृटिले तथा वाक्य संयोजकका दृष्टिले संयोजकको वर्गीकरण विभिन्न प्रकारले गरिएको पाइन्छ । राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा प्रयोग भएका संयोजक पदलाई निम्नअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ६संयोजक

क. सं.	तत्सम शब्द	वर्ग	व्युत्पत्ति	अर्थ	पृष्ठ
१.	परन्तु	संयोजक	परम्+तु	पहिलो कुनै कथनको विरोध दर्साउने शब्द	१४
२.	परन्तु	संयोजक	परम्+तु	पहिलो कथनको विरोध दर्साउने शब्द	१४

माधवप्रसाद घिमिरेद्वारा गरिएको राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा ५२४वटा तत्सम शब्दका प्रयोग भएको देखिन्छ । संयोजक शब्दको सङ्ख्या २ रहेको छ जुन प्रतिशतका आधारमा अध्ययन गर्दा ०.००प्रतिशत देखिन्छ ।

४.४ राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यका आवृत्त तत्समशब्दहरू

माधवप्रसाद घिमिरेद्वारा लिखित राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरू अत्यधिक मात्रामा आवृत्त भएको पाइन्छ ।उनका आवृत्त भएका शब्दहरूमा राष्ट्रनिर्माता, अर्जुन, स्वर्ग, जप, तप, नग्दन, दिव्य, मधु, चेतन, इन्द्र, अप्सरा, जस्ता नामिक शब्दहरूको अत्यधिक आवृत्ति देखिन्छ भने सुन्दर, मार्मिक जस्ता विशषण शब्दहरूको पनि आवृत्ति भएको देखिनछ । यस राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्इमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको आवृत्तिगत हिसाबले निम्न अनुसारको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा आवृत्त भएका तत्सम शब्दहरूकोसर्गगत रूपमा अध्ययन गरिएको छ । आवृत्त भएका तत्सम शब्दहरूकासर्गगत अध्ययन निम्नअनुसार गरिएको छ :

तालिका नं. ७प्रथम सर्ग

क.सं.	तत्समशब्द	सर्ग	आवृत्त पृष्ठ	पटक
१.	सुन्दर	१	५,५,६,७,७,८,९	७ पटक

२.	शरद	१	५, ६, ७, ८	४ पटक
३.	विशाल	१	५, ६	२ पटक
४.	एक	१	५,५,९,१०	४ पटक
५.	नदी	१	६, ९	२ पटक
६.	वीर	१	६, ६	२ पटक
७.	दर्शन	१	५,५	२ पटक
८.	मृत्तिका	१	७,७,८	३ पटक
१०.	रहस्य	१	८, ८, ९	३ पटक
११.	रङ्ग	१	९, ९	२ पटक
१२.	दिव्य	१	६,६,८	३ पटक
१३.	आकाश	१	८, ९	२ पटक
१४.	तŒव	१	७, ७	२ पटक
१५.	केवल	१	७, ७	२ पटक

तालिका नं. ८द्वितीय सर्ग

क्र.सं.	तत्समशब्द	सर्ग	आवृत्त पृष्ठ	पटक
१.	राजा	२	१२, १२, १४	३ पटक
२.	कालिका	२	११, १२	२ पटक
४.	शरद	२	१३, १३	२ पटक
५.	संसार	२	१४, १४	२ पटक
६.	जल	२	१३,१३	२ पटक
७.	परन्तु	२	१४,१४	२ पटक
८.	सिंहलीला	२	१४,१४	२ पटक

तालिका नं. ९तृतीय सर्ग

क्र.सं.	तत्समशब्द	सर्ग	आवृत्त पृष्ठ	पटक
१.	गङ्गा	३	१६,१६,१८	३ पटक

२.	त्रिसप्त	३	१६, १६	२ पटक
३.	सुन्दर	३	१६,१६,१९, २०	४ पटक
४.	पर्वत	३	१६, १७, १७, १९	४ पटक
५.	क्षीर	३	१७, १७	२ पटक
६.	अश्व	३	१७, १७	२ पटक
७.	नदी	३	१६, १८, १८, १८	४ पटक
८.	अङ्ग	३	२०, २०	२ पटक
९.	रङ्ग	३	२०, २०	२ पटक
११.	विचार	३	१६, १८	२ पटक
१२.	हिम	३	१७, १९	२ पटक
१३.	रेखा	३	१८, १९	२ पटक
१४.	समुद्र	३	१७, १७	२ पटक
१५.	राज	३	१९, १९	२ पटक

तालिका नं. १०चतुर्थ सर्ग

क.सं.	तत्समशब्द	सर्ग	आवृत्त पृष्ठ	पटक
१.	रम्य	४	२२,२२,२२,२२,२२	५ पटक
२.	दूर	४	२२,२२,२५,२५,२६	५ पटक
३.	सुन्दर	४	२३,२३	२ पटक
४.	राज्य	४	२४, २६	२ पटक
५.	विचित्र	४	२४, २६	२ पटक
६.	रङ्ग	४	२५, २५	२ पटक
७.	गिरि	४	२२, २५	२ पटक
८.	समान	४	२३, ३६	२ पटक
९.	पर्वत	४	२४, २६	२ पटक
१०.	भविष्य	४	२४, २५	२ पटक

तालिका नं. ११पञ्चम सर्ग

क्र.सं.	तत्समशब्द	सर्ग	आवृत्त पृष्ठ	पटक
१.	राज्य	५	२७, २८, २८	३ पटक
३.	वक्ष	५	२८, २८	२ पटक
४.	खण्ड	५	२९, २९	२ पटक
५.	विच्छिन्न	५	२९, २९	२ पटक
६.	विशाल	५	२७, २९	२ पटक
७.	देश	५	२८, २९	२ पटक
८.	सुन्दर	५	२८, ३३, ३३	३ पटक
१०.	स्वतन्त्र	५	२८, ३३, ३३	३ पटक
११.	रहस्य	५	३०, ३०	२ पटक
१२.	सिर्जना	५	२९, ३०	२ पटक
१३.	आनन्द	५	३१, ३२, ३२, ३२	४ पटक
१४.	मन्द	५	३२, ३२	२ पटक
१५.	व्यक्ति	५	३३, ३३	२ पटक
१६.	एकेक	५	२३, ३३	२ पटक
१७.	नाना	५	२८,३०	२ पटक
१८.	राष्ट्र	५	२९, ३२, ३३	३ पटक
१९.	पार्वती	५	३७, ३०	२ पटक
२०.	अमृत	५	२८, ३२	२ पटक
२१.	विचित्र	५	३१, ३२	२ पटक
२२.	शक्ति	५	३३,३३	२ पटक
२३.	भविष्य	५	३०, ३१	२ पटक
२४.	वीर	५	२७, ३३	२ पटक
२५.	आर्जन	५	२७, २७	२ पटक
२६.	नित्य	५	२८, २९	२ पटक

२७.	केवल	५	२७,२८, ३१	३ पटक

राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा प्रथम सर्गमा ४४६, द्वितीय सर्गमा २७१, तृतीय सर्गमा ४१७, चतुर्थ सर्गमा ३९७ र पाँचौ सर्गमा ५५४ गरी जम्मा २०८५ वटा शब्दको प्रयोग भएको देखिन्छ । सम्पूर्ण शब्दसङ्ख्यामा ५२४ वटा तत्सम शब्दको प्रयोग भएको देखिन्छ । प्रतिशतका आधारमा अध्ययन गर्दा तत्सम शब्दको ३.९८ प्रतिशत् तत्सम शब्दहरूको प्रयोग भएको देखिन्छ भने यस खण्डकाव्यमा७५तत्सम शब्दहरू आवृत्त भएका छन् । तत्सम शब्दसङ्ख्या ५२४मा ६.९८ प्रतिशत् शब्दहरूको आवृत्ति भएको देखिन्छ । सम्पूर्ण शब्दसङ्ख्या २०८५मा २७.८ प्रतिशत शब्दहरू आवृत्त भएका छन्।

अध्याय- पाँच :निष्कर्ष,सुझाव र उपयोगिता

५.१ निष्कर्ष

नेपाली भाषा संस्कृत भाषाबाट अपभ्रंश हुँदै विकसित भएकाले नेपाली साहित्य संस्कृत भाषाका शब्दहरूले भरिएको छ । नेपाली साहित्यमा आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोग भए पनि यसमा संस्कृत भाषाको छुट्टै स्थान रहेको छ । संस्कृत भाषाबाट जस्ताको तस्तै रूप नफेरिई नेपाली भाषामा प्रयोगमा आएका शब्दहरू तत्सम शब्दहरू हुन् ।

राष्ट्रनिर्माताखण्डकाव्यमामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको अध्ययन विश्लेषणबाट प्राप्त निष्कर्ष अर्थात् यो शोधकार्यको निष्कर्षलाई बुँदागत रूपमा निम्नअनुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छः

- शोधपत्रको सुरूमा भाषा, शब्द, शब्दवर्गीकरण, शीर्षक, प्रयोजन आदिलाई प्रस्तुत गरिएको,
- संस्कृत भाषाबाट जस्ताको तस्तै रूप नफेरिई नेपाली भाषामा प्रयोगमा आएका शब्दलाई तत्सम शब्द भनिएको,
- शब्दलाई स्रोत, बनोट र कार्यका आधारमा वर्गीकरण गरिएको,

- शब्दलाई स्रोतको आधारमा मौलिक र आगन्तुक गरी दुई भागमा वर्गीकरण गरिएको र तत्सम शब्द मौलिक शब्दभित्र रहेको,
- बनोटको आधारमा शब्दलाई मूल र व्युत्पन्न र कार्यका आधारमा विकारी र अविकारी भनी वर्गीकरण गरिएको,
- तत्सम शब्दको अर्थ र तात्पर्यलाई प्रष्ट पारिएको,
- तत्सम शब्दहरूलाई शब्द, वर्ग, व्युत्पत्ति, अर्थ, सर्गर पृष्ठसङ्ख्या समेत उल्लेख गर्दै वर्णानुक्रममा राखिएको,
- राष्ट्रनिर्माताखण्डकाव्यमा जम्मा कति शब्द रहेको, त्यसमध्ये कति तत्सम शब्द रहेको, तत्सम शब्दको प्रयोगको प्रतिशाङ्क स्थिति कति रहेको र कुन कुन तत्सम शब्द कति पटक आवृत्ति भएको भन्ने कुरा तालिकासहित पुष्टि गरिएको ,
- तत्सम शब्दहरूको वर्ग अन्तर्गत नाम, विशेषण, क्रियायोगी र संयोजक आदिको आधारमा छुट्याइएको,
- तत्सम शब्दहरूको व्युत्पादन हुने शब्दहरूको व्युत्पत्ति प्रक्रिया देखाइएको र नहुने मूल शब्दलाई जस्ताको तस्तै राखिएको छ ।

५.२ सुझावहरू

राष्ट्रनिर्माताखण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको अध्ययन विश्लेषणबाट निकालिएको निष्कर्षका आधारमा निम्नलिखित सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छः

- यस खण्डकाव्यमातत्सम शब्दको प्रयोग ज्यादै भएको देखिन्छ।
- अप्ठ्यारा तत्सम शब्दहरूको आवृत्ति भइरहे पाठकहरूलाई सहज हुने थियो ।
- सबै सर्गका अन्त्यमा कठिन तत्सम शब्दहरूको शब्दार्थ स्तम्भ राखिनु पर्ने देखिन्छ ।
- राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमातत्सम, तद्भव र आगन्तुक तीनै स्रोतबाट आएका शब्दहरू छनोट गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- तत्सम शब्दको आवृत्तिको स्थितिलाई हेर्दा राष्ट्रनिर्माता खण्डकाव्यमा अत्यधिक मात्रामा तत्सम शब्दहरूको आवृत्ति भएको देखिन्छ तर यसो नभएर तत्सम शब्दहरूको पुनरावृत्ति कम हुनुपर्ने देखिन्छ ।

५.३ उपयोगिता

५.३.१ नीतिगत तह

प्रस्तुत शोध निम्नलिखित नीतिगत कारणले उपयोगी रहेको देखिएको छ :

- पाठ्यपुस्तकमा कक्षाको स्तरअनुकूल तत्सम शब्दहरूको प्रयोग भएको काव्यको छनोट गरिनुपर्ने देखिन्छ किनभने कक्ष १२ का विद्यार्थीका लागि प्रस्तुत काव्य अलिक जटिल पाइन्छ ।

- कुन पाठ कुन स्तरका लागि उपयुक्त छ, एम.एड. तहमा समावेश गरिएका पाठ्हरू यस तहका विद्यार्थीका लागि उपयोगी छन्/छैनन् भन्ने कुराको निर्णय गर्नका लागि पाठ्यक्रम निर्माता तथा पाठ्यपुस्तक लेखकलाई समेत यो शोधकार्य उपयोगी रहेको पाइन्छ ।

५.३.२ कार्यान्वयन तह

प्रस्तुत शोध निम्नलिखित कार्यान्वयनका तहमा उपयोगी रहेको देखिएको छ :

- यो अध्ययनराष्ट्रनिर्माता काव्य पढ्ने विद्यार्थीका लागि सहायक सन्दर्भ सामग्री बन्ने हुनाले कार्यान्वयनका तहमा उपयोगी हुने छ ।

- यो शोध राष्ट्रनिर्माता काव्यका शिक्षकहरूलाई शिक्षणका लागि पूरक सामग्री हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

- यो शोध राष्ट्रनिर्माता काव्यका समालोचकलाई पनि शाब्दिक विश्लेषणका लागि सहयोगीहुने छ ।

- नेपालीमा तत्सम शब्दकोश कम नै लेखिएका पाइन्छन् । यस अवस्थामा तत्सम शब्दकोशका निर्माणमा पनि यस शोधले सहयोग पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ ।

५.४भावी अनुसन्धानका लागि शीर्षकहरू

अनुसन्धानको क्षेत्र व्यापक छ । विशिष्ट ज्ञान र गहन अध्ययनपश्चात् मात्र अनुसन्धान सम्भव छ यस शोध अध्ययनले समेट्न नसकेका थुप्रै चुनौतीहरू छन् । ती चुनौतीलाई भावी पुस्ताले अध्ययन अनुसन्धान गर्न सक्नेछन् । यस तहमा तत्सम शब्दमा केन्द्रित रहेर अनुसनधान गर्न सकिने नेपाली साहित्यका विभिन्न विधाहरू रहेका छन् । विधागत हिसाबमा तत्सम शब्दहरूको अध्ययनका लागि निम्मबमोजिमका शीर्षकहरू प्रस्तुत गरिएका छन्:

— **राजेश्वरी**खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको अध्ययन,

— **मुनामदन** खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको अध्ययन,

— **गौरी**खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको अध्ययन ।

सन्दर्भसूची

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०४९),**समसामयिक नेपाली व्याकरण,** काठमाडौंः कुन्जल प्रकाशन ।

अधिकारी, निर्मला (२०६६), **कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट तत्सम शब्दहरूको अध्ययन,** (स्नातकोत्तर शोधपत्र), कीर्तिपुर : कीर्तिपुर क्याम्पस ।

खड्का, गोमाकुमारी (२०६७), **कक्षा एघारको सबैको नेपाली पाठ्यपुस्तको कथा विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको अध्ययन,** (स्नातकोत्तर शोधपत्र), इटहरी :जनता बहुमुखी क्याम्पस ।

दाहाल, शान्ता (२०६७), **कक्षा ११ को सबैको नेपाली पाठ्यपुस्तकको निवन्ध विधामा प्रयुक्त तत्समशब्दहरूको अध्ययन,**(स्नातकोत्तर शोधपत्र),इटहरी :जनता, बहुमुखी क्याम्पस ।

न्यौपाने

पोखरेल, बालकृष्ण र अन्य (छौठौं संस्करण २०६०), **नेपाली बृहत् शब्दकोश,** काठमाडौं : नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

पौडेल,

पौडेल, उमिता (२०७५), **कक्षा नौको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट कथा विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दको अध्ययन**, (स्नातकोत्तर शोधपत्र), इटहरी : जनता बहुमुखी क्याम्पस ।

बराल, कृष्णहरि र नेत्र एटम (२०६६), **व्याकरण अभिव्यक्ति र अभ्यास,** काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

बस्नेत, नारायण (२०७१), **स्नातक अनिवार्य नेपालीको कथा विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरू,** (स्नातकोत्तर शोधपत्र), इटहरी :जनता बहुमुखी क्याम्पस ।

भट्टराई, डी.पी., (२०६२),**माध्यमिक नेपाली व्याकरण र अभिव्यक्ति,** काठमाडौंः विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

भट्टराई, रामप्रसाद (२०६५), **भाषिक अनुसन्धान विधि,** काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन ।

भट्टराई, हीरा (२०६६), **कक्षा पाँचको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट तत्सम शब्दहरूको अध्ययन,**(स्नातकोत्तर शोधपत्र), कीर्तिपुर : विश्वविद्यालय क्याम्पस ।

भण्डारी, जानुका (२०७५), **कक्षा दसको नेपाली पाठ्यपुस्तक २०७४मा समाविष्ट कथा विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दको अध्ययन**, (स्नातकोत्तर शोधपत्र), इटहरी : जनता बहुमुखी क्याम्पस ।

भण्डारी, पारसमणि र अन्य (२०६८), **भाषिक अनुसन्धान विधि,** पिनाकल पब्लिकेशन प्रा.लि. ।

राई, कमलसरी (२०६९), **उर्वशी खण्डकाव्यमा प्रयुक्त तत्सम शब्दको अध्ययन**, (स्नातकोत्तर शोधपत्र), इटहरी : जनता बहुमुखी क्याम्पस ।

राई, नरिन (२०७५), **कक्षा एघारको ऐच्छिक नेपाली पाठ्यपुस्तकका निबन्ध विधामा प्रयुक्त प्रयुक्त तत्सम शब्दको अध्ययन**, (स्नातकोत्तर शोधपत्र), इटहरी : जनता बहुमुखी क्याम्पस ।

लम्साल, रामचन्द्र र अन्य, (२०६५), **साधारण नेपाली,** काठमाडौंः शुभकामना प्रकाशन ।

शर्मा, केदारप्रसाद र माधवप्रसाद पौडेल (२०६८), **नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण,** काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

शर्म्मा, वसन्तकुमार (२०६१), **नेपाली शब्दसागर,** काठमाडौं : भाभा प्रकाशन ।